

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ЧАСОПИС

***Національної академії
внутрішніх справ***

2(20)'2020

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- Index Copernicus International (ICV 2018 = 50.85);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 16, i10-індекс – 27);
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2020**

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ

2
(20)
2020

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2011 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Свідectво про державну реєстрацію серії KB № 17476-6226 ПР від 1 лютого 2011 року • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (наказ МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 року (протокол № 22)

Редакційна колегія:

Чернявський С. С. (головний редактор), доктор юридичних наук, професор;
Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор;
Відацкі Ян, доктор філософії, професор;
Джуза О. М., доктор юридичних наук, професор;
Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент;
Кришевич О. В., кандидат юридичних наук, доцент;
Олійник О. С., кандидат юридичних наук, доцент;

Орлов Ю. Ю., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Павленко С. О., кандидат юридичних наук;
Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор;
Севрук В. Г., кандидат юридичних наук;
Сергєєва Д. Б., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Удалова Л. Д., доктор юридичних наук, професор;
Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть особисто автори

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ : наук.
Ю704 журн. / [редкол.: С. С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр.
справ, 2020. – № 2 (20). – 132 с.

Адреса редакції:

пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

lawjourn.naiau.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

LAW MAGAZINE

***of the National Academy
of Internal Affairs***

2(20)'2020

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- Index Copernicus International (ICV 2018 = 50.85);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-index – 16, i10-index – 27);
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2020**

**Law Magazine
of National Academy
of Internal Affairs**

**2
(20)
2020**

Ůridičnij časopis Nacional'noi akademii vnutrišnih sprav

Scientific magazine • Issued two times a year • Established in 2011 • Founder – National Academy of Internal Affairs • State registration certificate series KB No. 17476-6226 ПР dated February 1th, 2011 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 1643, dated December 28th, 2019) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 22, dated November 12th, 2020)

Editorial board:

Cherniavskiy S. (chief editor), Doctor of Law, Professor;

Barash Ye., Doctor of Law, Professor;

Vidatski Yan, Doctor of Philosophy, Professor;

Dzhuzha O., Doctor of Law, Professor;

Drozd O., Doctor of Law, Associate Professor;

Kryshevych O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Oliinyk O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Orlov Yu., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Pavlenko S., Ph.D in Law;

Savchenko A., Doctor of Law, Professor;

Sevruk V., Ph.D in Law;

Serhieieva D., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Udalova L., Doctor of Law, Professor;

Chornous Yu., Doctor of Law, Professor

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Law Magazine of National Academy of Internal Affairs : scientific magazine / [editorial board: S. Cherniavskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2020. – No. 2 (20). – 132 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv

1, Solomianska square

Phone: (044) 520-08-47

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

КНЯЗЄВ С. М., ЧЕРНЯВСЬКИЙ С. С., ГРІБОВ М. Л.

Законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності:

проблеми та шляхи їх розв'язання8

KNIAZIEV S., CHERNIAVSKYI S., HRIBOV M.

Legislative Regulation of Operational and Investigative Activities:

Problems and their Solutions

ВОЗНЮК А. А.

Корупційні кримінальні правопорушення:

концептуальні проблеми в контексті реформування

кримінального законодавства України21

VOZNIUK A.

Corruption Related Criminal Offenses: Conceptual Issues

in the Context of Reforming the Criminal Legislation of Ukraine

ВАСИЛИК В. В.

Виправлення та ресоціалізація засуджених

до позбавлення волі в системі засобів реалізації

завдань кримінально-виконавчого законодавства33

VASYLYK V.

Correction and Resocialization of Sentences to Deprivation

of Liberty in the System of Means of Execution of Tasks

of Criminal-Executive Legislation

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ШЕВЧУК Г. В.

Проведення у справах про порушення правил

щодо карантину людей40

SHEVCHUK H.

Proceedings in Cases of Violation of Rules on Quarantine of People

ВОЛУЙКО О. М., ВОЛУЙКО О. М.

Порушення правил щодо карантину людей:

аналіз складу правопорушення46

VOLUIKO O., VOLUIKO O.

Violation of People's Quarantine Rules: an Analysis of Composition

of the Criminal Offense

ХОМЕНКО В. П.

Службова особа як суб'єкт нецільового використання

бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету

чи надання кредитів з бюджету без встановлених

бюджетних призначень або з їх перевищенням56

KHOMENKO V.

An Official as a Subject of Misuse of Budget Money,

Budget Expenditures or the Provision of Loans from the Budget

Without Established Budget Assignments or in Excess

АТАМАНОВ О. М.

Особливості повідомлення про підозру особі,
яка перебуває на тимчасово окупованих територіях
у Донецькій та Луганській областях.....64

ATAMANOV O.

Peculiarities of Serving Notice of Suspicion to Person Staying
in Temporary Occupied Donetsk and Luhansk Regions

КУНДЕЛЬСЬКА І. С.

Проблемні питання легалізації (відмивання) доходів,
одержаних злочинним шляхом, і вдосконалення
протидії цьому явищу в Україні73

KUNDELSKA I.

Problematic Issues of Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime
and Improving the Effectiveness of Counteracting this Phenomenon in Ukraine

ЧЕРНЯХОВСЬКИЙ Б. В.

Сучасні можливості судових експертиз
у розслідуванні несанкціонованого втручання
в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем,
комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку81

CHERNIAKHOVSKIY B.

Modern Possibilities of Forensic Examinations in the Investigation
of Unauthorized Interference in the Work of Computers,
Automated Systems, Computer Networks
or Telecommunication Networks

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

СЛОВСЬКА І. Є., ЦАРЕНКО О. М.

Права жінок у контексті прав людини: упровадження
результатів фундаментальних досліджень.....90

SLOVSKA I., TSARENKO O.

Women's Rights in the Context of Human Rights: Implementation
of Basic Research Results

CHERNEZHENKO O.

Main Directions of Development of Local Self-Government in Ukraine97

ЧЕРНЕЖЕНКО О. М.

Основні напрями розвитку місцевого самоврядування в Україні

РОГАТЮК І. В.

Прокурор за чинним КПК: обвинувач чи наглядач?..... 103

ROHATIUK I.

Is the Prosecutor under the Current Criminal Procedure Code:
Prosecutor or Supervisor?

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

КАЛІННИКОВ О. В.

Порівняльний аналіз кримінального провадження
in absentia в законодавстві ФРН та України 112

KALINNIKOV O.

Comparative Analysis of Trial in Absentia in Legislation
of the FRG and Ukraine

РЕЦЕНЗІЯ

КВАША О. О.

Правовий аналіз кримінологічної політики України 124

*Рец. на кн.: Василевич В. В. Кримінологічна політика України :
монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.*

KVASHA O.

Legal Analysis of Criminological Policy of Ukraine

*Review of the book: Vasylevych V. Criminological policy of Ukraine :
monograph. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2020. 435 p.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ 127

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

УДК 343.14:351.745.7:343.974

doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.8>

Князев С. М. – доктор юридичних наук, доцент, радник Міністра внутрішніх справ України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>;

Чернявський С. С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Грібов М. Л. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2437-5598>

Законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності: проблеми та шляхи їх розв'язання

Мета дослідження – внесення пропозицій з удосконалення законодавчого регулювання оперативно-розшукової та інших видів діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України. **Методологія.** Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ, а також загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки, зокрема: системно-структурний – для визначення змісту досліджуваних категорій і правових явищ, зокрема формування понятійно-категорійного апарату, систематизації наукових знань обраного напрямку дослідження загалом, комплексного аналізу положень нормативно-правових актів та формування системи пропозицій щодо реформування законодавства й використання в Україні іноземного досвіду; порівняльно-правовий та компаративний – для комплексного аналізу національного законодавства й підзаконних нормативно-правових актів, норм міжнародного права, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності; логіко-юридичний (догматичний) – під час розроблення понятійного апарату, формулювання пропозицій щодо внесення змін і доповнень до законодавчих актів; статистичний – для аналізу вивчених матеріалів оперативно-розшукових справ, кримінальних проваджень, результатів анкетування; соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, опитування) – для дослідження думок практичних працівників, визначення ефективності застосування окремих правових інститутів. **Наукова новизна.** Обґрунтовано, що головною проблемою правового регулювання діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України є її несистематизованість. Забезпечення такої системності цілком можливе за рахунок внесення змін і доповнень до законодавства. Концепція реформування законодавчого регулювання діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України має складатися із взаємопов'язаних елементів, що передбачають зміни й доповнення до законодавства за трьома напрямками регулювання суспільних відносин: кримінально-процесуальних (детальна регламентація діяльності оперативних підрозділів у Кримінальному процесуальному кодексі зі значним розширенням їхніх повноважень, зокрема в частині забезпечення безпеки осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування); оперативно-розшуковим (законодавче унормування чітких підстав ініціативної діяльності оперативних підрозділів з виявлення підготовки та вчинення злочинів, а також самостійної, із чітким вичерпним законодавчим визначенням, системи оперативно-розшукових заходів з диференціацією їх залежно від суб'єкта санкціонування, що враховують і такі, які оперативний працівник може провести без жодних дозволів і погоджень); у сфері охорони державної таємниці (комплексне врегулювання в Законі України «Про державну таємницю» правовідносин, пов'язаних із конспірацією діяльності оперативних підрозділів та інших внутрішніх структурних утворень тих державних органів, які цього потребують). **Висновки.** З метою надання системності механізму правового регулювання оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України необхідно внести зміни й доповнення до законодавства. Сутність цих змін зумовлена різними підходами, що розмежовуються за рівнями. На найвищому, стратегічному, рівні глибинної трансформації потребує законодавче регулювання комплексу суспільних відносин, що пов'язані з протидією злочинності правоохоронними органами (зокрема оперативно-розшукова діяльність, кримінальний процес, захист державної таємниці). Тактичний рівень відповідає внесенню науково обґрунтованих пропозицій з урегулювання питань оперативно-розшукової діяльності. Оптимальним варіантом схеми вдосконалення законодавчого регулювання діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України є запровадження тактичного рівня реформування з поступовим переходом до стратегічного.

Ключові слова: оперативні підрозділи; оперативно-розшукова діяльність; оперативно-розшукові заходи; правоохоронні органи; кримінальний процес; досудове розслідування; державна таємниця.

Вступ

Однією з умов розбудови України як демократичної правової держави європейського зразка є якісне оновлення системи кримінальної

юстиції, інституції якої здатні забезпечити охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, захист інтересів суспільства й держави передбаченими законом засобами негласного, зокрема

оперативно-розшукового, характеру. Практична реалізація Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, порівняно з КПК УРСР, що діяв понад 50 років, засвідчила важливість докорінної зміни моделі кримінального провадження, правового статусу його учасників, процесуальної форми досудового розслідування та судочинства загалом. У зв'язку з узгодженням кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами, актуальності набуває ґрунтовне дослідження правових механізмів функціонування оперативних підрозділів Національної поліції (НП) України, на які покладено завдання щодо виявлення, документування та розкриття переважної більшості (понад 95 %) усіх зареєстрованих у державі кримінальних правопорушень, запобігання найнебезпечнішим виявам організованої та професійної злочинності.

З огляду на тенденції до збільшення кількості як зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення (з 3,2 млн у 2012 році до 7,2 млн у 2019 році), так і справ (проваджень), підслідних органам внутрішніх справ (НП), – з 443,7 тис. у 2012 році до 809,6 тис. у 2019 році¹, належне законодавче й організаційне забезпечення діяльності суб'єктів оперативно-розшукової діяльності (ОРД) визнано одним з пріоритетів. На функціонуванні підрозділів кримінальної поліції позначаються, зокрема, такі чинники, як зростання рівня специфічних, латентних, злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми та зброєю, обігом наркотиків, видобутком корисних копалин, незаконною фінансово-господарською діяльністю тощо. Поряд з послідовним нарощуванням потенціалу поліції та підвищенням дієвості вжитих нею заходів, на її діяльності позначаються і впливові стримувальні фактори. Наприклад, щодо учасників організованих груп і злочинних організацій у судах на кінець 2019 року без прийнятих рішень знаходилося понад 600 направлених поліцією проваджень, однак за рік розглянуто лише 48 (тобто за кожним четвертим провадженням судовий розгляд фактично триває понад три роки)². За офіційними звітами НП, показник розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у кваліфікованих формах співучасті, коливається в межах від 30 до 50 % за щорічного збільшення залишку кримінальних проваджень відповідної категорії, у яких не прийнято кінцеве процесуальне рішення. Матеріали, зібрані в межах оперативно-розшукових справ (ОРС),

використано як докази лише в 31,4 % (проведених негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) – у 34,3 %) проваджень, що загалом засвідчує недооцінку або невміння якісно використовувати можливості оперативних підрозділів із забезпечення доказування в кримінальному судочинстві.

Загалом причини невисокої результативності роботи за ОРС мають глибинний і комплексний характер. Проте чи не головною з них видається невизначеність власне правового змісту ОРД (тож не випадково й досі тривають суперечки щодо питання, чи є ОРД наукою). Після прийняття КПК України така діяльність (ментально її досі сприймають як окрему форму протидії злочинності) частково залежить від унормування кримінальним процесуальним законодавством (уперше в історії законотворення КПК України виокремив самостійну главу 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії»).

Проте запровадження в Україні прогресивної сучасної моделі змагального кримінального процесу, (орієнтованої на західноєвропейські зразки), не має звужувати (обмежувати) природне для пострадянських держав правове регулювання ініціативної діяльності оперативних підрозділів з протидії злочинності (що цілком відповідає усталеним традиціям регламентації негласної роботи). Наразі ж маємо розбалансовану гібридну модель діяльності оперативних підрозділів з нечіткими змістом і критеріями співвідношення оперативно-розшукової, кримінальної процесуальної, пошукової діяльності. Зазначена концептуальна неузгодженість перманентно виявляє наявні прогалини та спричиняє нові проблеми законодавчого, відомчого (міжвідомчого) нормативно-правового й організаційного характеру, які на практиці потребують невідкладного й ефективного розв'язання.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є внесення пропозицій з удосконалення законодавчого регулювання оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

1) визначити основні проблеми, наявні в законодавчому регулюванні оперативно-розшукової та інших видів діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України;

2) дати загальну характеристику сучасному стану наукових досліджень, спрямованих на розв'язання практичних проблем діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України;

3) висвітлити особливості й перспективи використання міжнародного досвіду для вдосконалення ОРД в Україні;

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2012–2019 рр.) : статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

² Звітність: судова статистика. Судова влада України : офіц. вебпортал. URL: <http://court.gov>.

4) сформувати концептуальні засади вдосконалення системи правового регулювання негласного співробітництва в Україні;

3) сформулювати конкретні пропозиції до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і КПК України.

Виклад основного матеріалу

На підставі комплексного аналізу практики застосування норм Конституції України (ст. 3, 31–34, 55, 57, 59, 60, 62, 63), КК України (ст. 11, 36, 38, 39, 42, 43, 45), КПК України (гл. 1, 2, 20, 21, 40, 42, 43; ст. 36, 40, 41, 84–94, 103–110, 159–156, 207–211, 214–216), низки законів України (про ОРД, НП, прокуратуру, організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю, запобігання корупції, інформацію, Службу безпеки України, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державну таємницю, виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини тощо), низки міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також підзаконних нормативно-правових актів, виявлено низку колізій, прогалин, суперечностей і навіть системних помилок, яких у різні часи припустився законодавець, що й нині негативно позначаються на ефективності виконання завдань із запобігання злочинам, їх виявлення та розслідування.

За даними опитувань, саме недосконалість законодавства, яке врегульовує кримінальний процес (91,2 %), ОРД (91,1 %) й охорону державної таємниці (80,9 %), визнано головними чинниками послаблення оперативних позицій у роботі відповідних підрозділів НП України. Ідеться, зокрема, про:

– недосконалість законодавчого визначення ОРД, поняття та переліку оперативно-розшукових заходів (ОРЗ);

– відсутність правових підстав проведення ОРЗ з метою виявлення та припинення злочинів, які готують і вчиняють в умовах конспірації (ч. 1, 3 ст. 6 та ч. 1, 3 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»);

– нечіткість критеріїв достатності інформації для здійснення ОРД;

– втрату оперативними підрозділами ініціативи в кримінальному провадженні (ст. 41 КПК України);

– брак чіткого законодавчого унормування можливості провадження в ОРС у разі виявлення ознак злочину (без внесення відомостей до ЄРДР);

– встановлення законом прямого зв'язку між порядком проведення ОРЗ і нормами КПК України (замість окремого самостійного унормування їх змісту й порядку проведення);

– неможливість у межах оперативної розробки осіб, причетних до злочинів, проведення низки важливих розвідувальних заходів (моніторинг

банківських рахунків; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину);

– недостатню врегульованість сприяння здійсненню ОРД тощо.

Аспекти розв'язання зазначених проблем у своїх наукових працях досліджували сучасні українські вчені, серед яких: С. В. Албул, О. А. Біличак, В. Є. Боднар, В. І. Василичук, О. І. Воронов, В. О. Глушков, О. М. Джужа, О. М. Ємець, В. П. Захаров, А. М. Кислий, О. І. Козаченко, В. А. Колесник, О. Є. Користін, С. С. Кудінова, Є. Д. Лук'янчиков, С. І. Мінченко, В. А. Некрасов, А. А. Небитов, Д. Й. Никифорчук, В. Т. Нор, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, О. О. Подобний, В. Д. Пчолкін, Р. А. Сербин, Д. Б. Сергєєва, Є. Д. Скулиш, О. С. Старенький, М. В. Стацак, М. П. Стрельбицький, О. О. Сухачов, В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко, О. Ю. Татаров, В. В. Тищенко, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, І. Ф. Хараберюш, В. Г. Хахановський, А. В. Холостенко, К. О. Чаплинський, В. В. Черней, А. М. Черняк, В. В. Шендрик, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, М. С. Цуцкірідзе та ін.

У структурі сучасних наукових розвідок з питань ОРД та негласної роботи слід виокремити сім блоків залежно від предмета дослідження. Від загальних, фундаментальних до спеціалізованих (за обсягом предмета дослідження) праць монографічного рівня слід зауважити про такі.

1. Дослідження, присвячені загальним фундаментальним основам ОРД і негласної роботи. Протягом останнього десятиліття таких досліджень бракує. Це поодинокі монографії, докторські та кандидатські дисертації, підготовлені ще до набрання чинності КПК України та внесення відповідних змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

2. Дослідження, присвячені окремим засадам ОРД і негласної роботи. Серед таких досліджень виокремимо декілька груп:

а) дослідження різних аспектів ОРД і негласної роботи, серед яких: правове регулювання, організація, тактика (тактико-психологічні основи), використання ОТЗ. Концептуальним науковим дослідженням, предметом яких є використання ОТЗ і психології ОРД, нині вже понад десять років. Ще давнішими є дослідження організації і тактики ОРД. Єдина дисертація, що становить виняток із цієї тенденції, присвячена правовому регулюванню ОРД, її захищено 2013 року за спеціальністю «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»;

б) дослідження основних категорій ОРД і негласної роботи, серед яких: форми, сили й засоби ОРД, а також її методи або ж ОРЗ. Протягом останнього десятиліття на монографічному рівні вивчали лише засоби ОРД (результати дисертаційного дослідження на здобуття доктора юридичних наук представлено

2018 року). Методи ОРД (оперативно-розшукові заходи) у комплексі не вивчали. Наукові розвідки проводили лише стосовно окремих із них. Одночасно здійснено низку монографічних досліджень, присвячених правовим, організаційним і тактичним засадам проведення НСРД. Не підготовлено дисертацій, присвячених такій важливій категорії, як форми ОРД. На монографічному рівні досліджували проблеми лише однієї з таких форм – оперативного пошуку. Оперативну розробку й оперативну профілактику також оминають увагою науковці;

в) окремі напрями (лінії) діяльності в межах ОРД і негласної роботи: визначення місця перебування осіб, оголошених у розшук; виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення НСРД; оперативно-розшукове забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; кримінальна розвідка в мережі Інтернет;

г) окремі види діяльності із забезпечення ефективності ОРД та негласної роботи: інформаційно-аналітичне забезпечення (останнє окреме комплексне дослідження було завершено 2011 року – на рівні докторської дисертації); забезпечення конспірації діяльності оперативних підрозділів (2017); матеріально-технічне та фінансове забезпечення ОРД та негласної роботи (протягом останнього десятиліття предметом окремого комплексного наукового дослідження не було);

д) негласне співробітництво (як особливий, окремий, невід’ємний елемент змісту ОРД) постійно є предметом наукових досліджень. Комплексні наукові розвідки було завершено на початку 2010-х років. 2019 року опубліковано монографію, у якій системно розглянуто питання інституту негласного співробітництва.

3. Дослідження, присвячені протидії оперативними підрозділами злочинам, передбаченим окремим розділом Особливої частини КК України, частиною статей такого розділу, окремою статтею або частиною статті або ж злочинів, об’єднаних в окрему групу на підставі суто кримінологічних ознак. Протягом останнього десятиліття проведено значну кількість комплексних наукових розвідок за цим напрямом. Автори таких досліджень формують їх предмет, використовуючи три основні форми.

Перша форма є найширшою в межах ОРД, її формують як «протидію оперативними підрозділами» (далі зазначають вид злочину). Таким чином, предметом дослідження охоплено оперативно-розшукову та кримінальну процесуальну діяльність оперативних підрозділів.

Друга форма є вужчою, ніж попередня: «оперативно-розшукова протидія» (далі зазначають вид злочину). За такого формулювання

предмет дослідження охоплює лише оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів.

Третя форма – «виявлення та розслідування (далі зазначають вид злочину)» охоплює не лише ОРД і негласну роботу оперативних підрозділів з протидії конкретному виду злочинів, а й процесуальну діяльність слідчого, прокурора, криміналістичну тактику, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

4. Дослідження оперативно-розшукової кримінальної процесуальної діяльності окремих оперативних підрозділів конкретних правоохоронних органів. З початку поточного століття наукові розвідки цього напрямку проводили лише щодо оперативних підрозділів: кримінально-виконавчої системи; спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю МВС України; оперативної служби МВС України й оперативно-технічних підрозділів НП.

5. Дослідження, присвячені проблемам протидії конкретними оперативними підрозділами (окремих правоохоронних органів) певному виду злочинів. Такі дослідження протягом останнього десятиліття здебільшого було присвячено питанням діяльності підрозділів ОВС (НП):

а) карного розшуку (протидія корисливо-наслідницьким злочинам; тяжким й особливо тяжким злочинам минулих років; злочинам у сфері незаконного обігу синтетичних наркотичних засобів; злочинам проти власності, що вчиняють радикально налаштовані особи; грабеджам на об’єктах залізниці тощо);

б) захисту економіки, а в минулому – Державної служби боротьби з економічною злочинністю (протидія злочинам, що посягають на зовнішньоекономічну безпеку України; одержанню неправомірної вигоди й іншим корупційним злочинам; кримінальним діянням у сфері комунального господарства тощо);

в) спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю, оперативної служби (протидія хабарництву в системі ОВС та одержанню неправомірної вигоди загалом; злочинам у бюджетній сфері тощо);

г) підрозділів оперативної служби (протидія наркозлочинам та одержанню неправомірної вигоди).

6. Дослідження проблем проведення конкретних оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій. До таких дій і заходів, що досліджували на дисертаційному рівні протягом останнього десятиліття, належать: оперативне опитування; оперативний огляд; внутрішньокамерна розробка; візуальне спостереження; аудіо-, відеоконтроль особи й місця; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи, оперативна комбінація,

контрольована поставка, оперативна закупка, а також проведення контролю за вчиненням злочину загалом.

7. Дослідження, присвячені проведенню ОРЗ (НСРД): а) у межах протидії конкретному виду злочинів; б) окремим оперативним підрозділом конкретного правоохоронного органу. З початку поточного століття було захищено менше ніж десять дисертацій за схожими темами. Здійснення цих досліджень надалі, вважаємо недоцільним (у зв'язку з вузькими межами предмета).

Чимало праць, що належать до цього блоку, є фундаментальними й містять положення, що можуть бути використані для вдосконалення різних аспектів протидії злочинності силами та засобами оперативних підрозділів різних суб'єктів ОРД. Однак в умовах докорінних змін законодавства та правозастосовної практики правові засади ОРД набули особливого значення і потребують окремого цільового комплексного дослідження.

Важливе значення має використання міжнародного досвіду. За результатами аналізу сучасних моделей організації негласної роботи правоохоронних органів інших країн (кримінальної розвідки, детективної діяльності, таємних розслідувань тощо) можна дійти висновку, що в Україні запроваджено основні гарантії забезпечення захисту прав і свобод людини під час здійснення негласної діяльності в процесі досудового розслідування на рівні стандартів розвинутих західноєвропейських країн, що охоплює насамперед: судове санкціонування негласних заходів (з можливістю здійснення повноцінних судового контролю та прокурорського нагляду); допустимість здійснення негласних процесуальних дій виключно в разі неможливості або суттєвого ускладнення отримання необхідних даних в інший спосіб; проведення таких дій лише в межах розслідування особливо небезпечних діянь (за КПК України – тяжких та особливо тяжких злочинів); встановлення процедури повідомлення осіб про проведення стосовно них негласних дій та їх результати; обмеження можливості здійснення контролю комунікації з певними категоріями осіб (близькі родичі, священики, консультанти телефону довіри, захисники та лікарі); обов'язок органу розслідування негайно знищити результати негласних дій, які не стосуються конкретного провадження і не мають доказового значення; мінімізація можливості втручання в приватне життя інших (сторонніх) осіб. Водночас у правовому полі України недостатньо визначено запобіжники можливим зловживанням стороною захисту своїм правом. Сьогодні деякі такі суб'єкти кримінального провадження, користуючись розбіжностями в тлумаченнях норм кримінального процесуального закону (подеколи за надуманими

підставами, які не можуть бути спростовані в процесі гласної перевірки), вимагають від суду визнання недопустимими доказів, зібраних негласно зі значними затратами часу, людських і матеріальних ресурсів.

Зауважимо, що в країнах ЄС та США є специфічні проблеми, пов'язані з негласною діяльністю правоохоронних органів. Останніми роками вони постійно стають предметом уваги науковців (Loftus, & Goold, 2012; Kruisbergen, 2013; Loftus, Goold, & Mac Giollabhui, 2015; Christopher, 2017; Kruisbergen, 2017; Maercker, & Guski-Leinwand, 2018; Schlembach, 2018; Loftus, 2019).

Ґрунтуючись на доктринальних положеннях теорії ОРД і кримінального процесу, останніх наукових дослідженнях національних й іноземних учених, а також результатах аналізу міжнародного досвіду та власної багаторічної практики, ми пропонуємо шляхи розв'язання найфундаментальніших проблем, що наявні в законодавчому регулюванні діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України.

Насамперед це стосується проблеми визначення поняття оперативно-розшукової діяльності. Її потлумачено як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних й оперативно-технічних засобів (ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Така дефініція не може забезпечити однозначного розуміння поняття ОРД, її правового змісту. Це спричинено обмеженою інформативністю. Також законодавець не пропонує визначення пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, не розмежовує їх на гласні й негласні, не формує їх переліку. Це стосується й оперативних та оперативно-технічних засобів. Крім як у визначенні ОРД, терміни «оперативні засоби», «оперативно-технічні засоби», «пошукові заходи», «розвідувальні заходи», «контррозвідувальні заходи», «гласні заходи», «негласні заходи» в тексті Закону не використано (Kniaziev, 2019). Діяльність з невизначеним змістом не може бути інструментом досягнення певної мети, виконання завдань.

З огляду на це, учені, які досліджували аспекти ОРД, змушені були, насамперед, формулювати власне визначення поняття такої діяльності, її змісту й окремих компонентів. Найефективнішими виявилися ті підходи, які ґрунтувалися на глибокому аналізі фундаментальних наукових праць щодо змісту людської діяльності загалом і юридичної діяльності зокрема.

На наше переконання, універсальну «формулу» для розуміння змісту та формулювання визначення певного виду юридичної діяльності, зокрема ОРД, запропонував М. А. Погорецький.

Учений цілком доречно виокремлює такі внутрішні структурні елементи змісту ОРД і кримінального процесу, як мета, завдання, дії та суб'єкти, що утворюють їх як цілісні діяльні системи й зовнішні їх елементи, якими є стадії, етапи, організаційно-правові форми (Pohoretskyi, 2007, p. 143). Застосування цього підходу до з'ясування сутності та формулювання понять певних підвидів діяльності в межах ОРД і кримінального процесу завжди призводило до формування дефініцій, які вирізнялися точністю визначення змісту досліджуваних понять. Стосується передусім монографічних досліджень О. С. Старенького, О. О. Сухачова, І. О. Сухоради, О. Ю. Тататрова, А. М. Черняка та ін.

У межах доктринальних положень теорії ОРД та на підставі багаторічної практики ми пропонуємо тлумачити ОРД як систему дій, які:

1) проводять з метою виявлення та припинення злочинів, запобігання кримінальним правопорушенням;

2) полягають у пошуку та фіксації фактичних даних про злочинну діяльність окремих осіб і груп, місця перебування та долю осіб, оголошених у розшук;

3) здійснюють оперативні підрозділи правоохоронних органів відповідно до наданих їм законом повноважень;

4) можуть проводити як відкрито, так і негласно (Kniaziev, 2019).

Ці чотири компоненти вважаємо за доцільне обрати як основу законодавчого визначення ОРД.

Одна з найактуальніших проблем ОРД полягає в тому, що в Законі не передбачено підстави для здійснення оперативними підрозділами роботи із запобігання злочинам та їх попередження. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» зобов'язує оперативні підрозділи вживати необхідних ОРЗ щодо попередження, своєчасного виявлення та припинення злочинів, викриття причин й умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень (ч. 1 ст. 7). Однак, зобов'язавши проводити профілактику злочинів, виявляти та припиняти їх, законодавець не наділив оперативні підрозділи відповідними інструментами. Тож в оперативних підрозділів фактично немає законних повноважень на проведення такої діяльності. Адаже ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» в останньому абзаці забороняє приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів за відсутності підстав, передбачених у цій статті. До кола таких підстав належить «наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: злочини, що готуються;

осіб, які готують учинення злочину; осіб, які переходять від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання».

Водночас ст. 9 зазначеного Закону передбачає, що в кожному випадку наявності підстав для проведення ОРД заводять ОРС. Тому будь-які ОРЗ із запобігання злочинам та їх виявлення є незаконними. Отже, усю діяльність оперативних підрозділів з пошуку фактів підготовки та вчинення злочинів слід вважати такою, що позбавлена законних підстав. Прокурор у межах нагляду за діяльністю підрозділів, уповноважених на здійснення ОРД, у випадку виявлення фактів проведення ОРЗ без заведення ОРС зобов'язаний дати вказівку щодо негайного їх припинення.

На окресленій проблемі неодноразово акцентували увагу українські науковці, які досліджували різні аспекти діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів. Аналіз останніх праць за цим напрямом (Cherniak, 2017) дає підстави для висновку, що оптимальним шляхом виправлення ситуації є доповнення частини першої ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» пунктом п'ятим, який як одну з підстав для проведення ОРД визначив би здійснення профілактики, своєчасного виявлення та припинення злочинів і викриття причин й умов, які сприяють їх учиненню.

Одночасно із запровадженням цієї норми необхідно надати оперативним підрозділам правоохоронних органів ефективні інструменти для дієвої її реалізації. У теорії ОРД та практиці нормотворчої діяльності Національної поліції такі інструменти визначають як заходи оперативного пошуку (або ж пошукові заходи чи заходи оперативного (ініціативного) пошуку. Їхня особливість (порівняно з іншими ОРЗ і НСРД) полягає в мінімальних ризиках можливого неправомірного обмеження прав і свобод громадян, а також суб'єктів господарювання. Метою проведення їх є одержання первинної (розвідувальної) інформації про раніше невідомі факти вчинення злочинів або готування до них (83,3 %), а також орієнтування слідчого, прокурора в напрямках (засобах) ефективного збирання доказів і тактики досудового розслідування (80,4 %).

Перелік таких заходів (у різних варіантах) міститься в кожному з проєктів Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», які подавали до Верховної Ради України у 2008-му, 2009-му, 2016-му, 2017-му та 2019 роках. В останньому з них пошукові заходи визначено як комплекс гласних та негласних дій, метою проведення яких є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність осіб (груп осіб), виявлення, запобігання та припинення кримінальних правопорушень, установлення

місцезнаходження розшукуваних осіб відповідно до чинного законодавства. До переліку цих заходів розробники проєкту віднесли: оперативну установку; радіотехнічне обстеження; поліграфологічне опитування; розвідувальне опитування; отримання довідок; особистий пошук; оперативне ототожнення осіб, предметів і речовин; визначення ідентифікаційних та технологічних ознак радіоелектронного засобу; радіопошук; оперативне опитування осіб за їхньою згодою.

На наше переконання, така дефініція не дає змоги з'ясувати співвідношення ОРД й оперативного пошуку, а перелік заходів є невиправдано звуженим.

Слід зауважити, що під час визначення понять зазначених заходів (ст. 1 законопроекту) розробники документа:

- вдалися до громіздких і некоректних формулювань;

- не запропонували дефініції розвідувального опитування;

- застосували різні назви на позначення тих самих заходів (опитування з використанням комп'ютерного поліграфа замість поліграфологічного опитування);

- подали визначення пошукових заходів, які не містяться в переліку (інформаційний пошук);

- проігнорували традиційний для оперативних підрозділів пошуковий захід, який у теорії та практиці ОРД дістав назву «оперативний огляд».

Крім того, аналіз цих визначень дає підстави стверджувати, що за змістом пропоновані заходи накладаються, частково охоплюють зміст інших ОРЗ і навіть окремих напрямів ОРД. Так, відповідно до визначення інформаційного пошуку, до його змісту належать: оперативний пошук, негласне спостереження, оперативна установка й агентурна робота. Своєю чергою зміст оперативної установки охоплює опитування та одержання довідок тощо. Усе викладене засвідчує відсутність системності в розробленні інституту пошукових заходів.

Ґрунтуючись на аналізі практики оперативних підрозділів правоохоронних органів України й здобутках теорії ОРД, можемо стверджувати, що пошукові заходи не слід відмежовувати від оперативно-розшукових. Їх потрібно унормувати саме як ОРЗ, які оперативні підрозділи можуть проводити за власною ініціативою та без погодження з прокурором й одержання дозволу суду. Назви цих заходів мають чітко відображати їхній зміст (щоб законодавцю не довелося формулювати їхні визначення, обтяжуючи сприйняття та ускладнюючи юридичну практику). Зокрема, вважаємо, що доцільним буде запровадження в законі такого переліку заходів оперативного пошуку:

- опитування осіб за їхньою згодою;
- обстеження публічно недоступних об'єктів;

- обстеження публічно недоступних об'єктів (у разі згоди осіб, у розпорядженні чи користуванні яких вони перебувають);

- збирання публічно доступної інформації з будь-яких джерел;

- збирання інформації з обмеженим доступом, що міститься в інформаційних банках даних правоохоронних органів;

- одержання конфіденційної інформації за згодою осіб, які мають доступ до неї;

- короточасне впровадження до криміногенного середовища;

- візуальне спостереження в публічно доступних місцях (з метою: по-перше, розпізнавання ознак учинення злочину та встановлення даних, що згодом дають змогу ідентифікувати причетних до нього осіб; по-друге, ідентифікувати невідомих осіб, виявлених у процесі інших ОРЗ і негласних слідчих (розшукових) дій);

- виявлення радіоелектронних засобів у певному місці та визначення їхніх ідентифікаційних та/або технологічних ознак;

- комплексний аналіз інформації, одержаної під час інших заходів.

На нашу думку, матеріали заходів оперативного пошуку, що проводять з метою виявлення злочинів, мають накопичуватися в справах оперативного пошуку. Такі справи повинні заводити за окремими напрямками протидії злочинності – з повідомленням прокурора. Порядок ведення цих справ має бути визначений підзаконними нормативно-правовими актами.

Дії оперативних підрозділів, що ввійшли до пропонованого нами вище переліку, мають бути законодавчо закріплені не лише як заходи оперативного пошуку, а і як заходи оперативного супроводження кримінального провадження. В умовах сьогодення цей інститут відображено лише в підзаконних нормативно-правових актах та фактично існує поза законом, що значно знижує ефективність діяльності оперативних підрозділів у межах досудового розслідування.

Тож необхідним є розширення повноважень оперативних підрозділів у сфері кримінального провадження через закріплення в КПК України їхнього права здійснювати комплекс заходів оперативного супроводження кримінального провадження за погодженням зі слідчим і з дозволу процесуального керівника. Відповідне погодження (дозвіл) має стосуватися здійснення всього комплексу заходів у межах справи оперативного супроводження кримінального провадження (91,1 %).

Заходи оперативного пошуку та заходи оперативного супроводження кримінального провадження слід вважати специфічними різновидами ОРЗ.

На нашу думку, безпосередньо в законі бажано закріпити визначення та вичерпний перелік ОРЗ з розмежуванням їх на групи залежно від суб'єктів санкціонування (спеціально призначений суддя апеляційного суду, прокурор, керівник оперативного підрозділу) з огляду на те, що рішення про проведення певних ОРЗ у разі, якщо їх проведення не загрожує суттєвим обмеженням прав і свобод громадян, може прийняти оперативний працівник (з можливими варіантами подальшого їх погодження в інстанціях). Під час законодавчої класифікації ОРЗ слід зважати на ризики можливого втручання в приватне життя громадян, обмеження їхніх прав і свобод. Обов'язковим для врахування є міжнародні правові стандарти й рішення Європейського суду з прав людини.

Формулюючи законодавчу дефініцію ОРЗ, пропонуємо визначити їх як заходи, що здійснюють оперативні підрозділи з метою виконання завдань ОРД, використовуючи права, надані цим підрозділам законодавством.

Водночас від ОРЗ слід чітко відмежувати заходи організаційно-забезпечувального характеру, яких уживають оперативні підрозділи без мети одержання інформації, яка має значення для конкретної ОРС чи певного кримінального провадження. Ідеться насамперед про заходи забезпечення конспірації (негласності).

Загалом у діяльності оперативних підрозділів слід виокремити три сфери правовідносин, що врегульовані різними законодавчими актами: по-перше, ОРД (Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»); по-друге, участь оперативних підрозділів (їхніх працівників) у кримінальному провадженні (КПК України); по-третє, забезпечення конспірації сил і засобів (Закон України «Про державну таємницю»).

У межах останнього напрямку необхідно визнати, що правовідносини, пов'язані з конспірацією діяльності оперативних підрозділів, не стосуються ОРД та кримінального процесу, а належать до сфери забезпечення державної таємниці. Упорядкування цих відносин має ґрунтуватися на таких положеннях.

По-перше, правове регулювання конспірації діяльності оперативних підрозділів слід здійснювати у суворій відповідності до Конституції України, воно має ґрунтуватися на нормах Закону України «Про державну таємницю», де окремим розділом потрібно регламентувати конкретні заходи, що можуть застосовувати з метою запобігання розкриття засекречених у встановленому порядку відомостей, зокрема й за допомогою дезінформації. У КПК України та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» має бути зазначено, що забезпечення оперативними підрозділами негласності власної таємної діяльності здійснюють у порядку й на

підставах, передбачених Законом України «Про державну таємницю». Питання фінансування конспірації діяльності оперативних підрозділів та їх взаємодії з іншими державними структурами щодо забезпечення негласності власної діяльності потрібно врегулювати на рівні постанови Кабінету Міністрів України (Hribov, & Sukhachov, 2019).

По-друге, на рівні законодавства та підзаконних нормативно-правових актів потрібно визначити таке: одним із принципів ОРД є конспіративність – правило таємного, прихованого, не відомого нікому (крім власних суб'єктів) здійснення; принцип конспіративності поширюється не лише на ОРД, а й на всю діяльність оперативних підрозділів, зокрема виконання доручень слідчого, прокурора на проведення НСРД; конспірацією діяльності оперативних підрозділів слід вважати систему заходів, що спрямовані на забезпечення негласності цієї діяльності; мета конспірації діяльності оперативних підрозділів – збереження в таємниці відомостей про факти, час, місця, коло об'єктів і суб'єктів проведення ОРЗ та НСРД, належність їх суб'єктів та використовуваних ними засобів (приміщень, транспорту, обладнання тощо) до правоохоронних органів; завдання конспірації діяльності оперативних підрозділів – створення в об'єктів ОРЗ та НСРД, їх зв'язків й інших осіб хибних переконань про відсутність задуму та будь-яких дій з пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства (Hribov, & Sukhachov, 2019).

По-третє, у частині проведення оперативними підрозділами конкретних ОРЗ та НСРД предмет засекречування має становити лише інформація про те, де, коли, ким стосовно кого та з використанням якої дезінформації (легенд і засобів маскувannya) проводять конкретні ОРЗ і НСРД. У межах стратегічних аспектів діяльності оперативних підрозділів засекречуванню підлягають персональні дані всіх негласних працівників (штатних і позаштатних), відомості щодо створених і використовуваних з метою забезпечення конспірації підприємств, установ, організацій, приміщень, транспортних засобів. Охорону державної таємниці щодо діяльності оперативних підрозділів здійснюють за допомогою системи заходів, які встановлюють за допомогою норм права. Ці заходи доцільно класифікувати на організаційні, технічні, криптографічні та заходи з перевірки осіб у зв'язку з наданням допуску до державної таємниці (Hribov, & Sukhachov, 2019).

Істотною проблемою законодавчого регулювання ОРД є недосконалість законодавчих норм, на яких ґрунтується її інформаційно-аналітичне забезпечення. Серед основних проблем такого забезпечення виокремлено відсутність належних правових підстав і невизначеність механізму правового регулювання, що потребує системного оновлення (доповнення відповідних положень) як КПК України, так і законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю», з розробленням цільових підзаконних актів відомчого (міжвідомчого) характеру. Основний контекст змін: надання оперативним підрозділам достатніх прав та усунення перешкод щодо збереження, накопичення та обробки інформації, одержаної в процесі ОРД і виконання доручень слідчого, прокурора на проведення НСРД (93,9 %); одержання оперативними підрозділами можливості консолідації в цифровому форматі масивів зазначеної інформації з відомостями, що не становлять державної таємниці (88,8 %); спрощення обміну необхідною інформацією між різними оперативними підрозділами правоохоронних органів шляхом переведення запитів у цифровий формат та скорочення часу на відповіді (запити) (90,4 %); запровадження юридичних і технічних засобів запобігання незаконному використанню зазначеної інформації (67,9 %).

Серед негласних методів роботи слід акцентувати на використанні послуг осіб, які на засадах конспірації здобувають та надають правоохоронним органам необхідні відомості, створюють умови, необхідні для проведення певних дій, заходів, операцій тощо, тобто негласне співробітництво. Це один з найдавніших засобів одержання інформації, потрібної для боротьби зі злочинністю. Попри стрімкий розвиток науки й техніки, інформатизацію всіх сфер суспільного життя, він не втрачає актуальності й нині. Неповне та недосконале законодавче регулювання питань використання негласного співробітництва в межах кримінального процесу й оперативно-розшукової діяльності спричинило урізноманітнення проблем його організації, коло яких і до того було доволі широким. Через стрімкі зміни, що відбуваються в соціальній та інформаційній сферах життєдіяльності українського суспільства, нових підходів потребує розв'язання тактичних проблем негласного співробітництва (Hribov, & Kozachenko, 2019).

Центральною ланкою (основною) інституту негласного співробітництва мають виступати взаємопов'язані норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і КПК України. Ці норми мають розкривати його зміст, завдання та встановлювати коло суб'єктів. Пов'язаними із зазначеними положеннями мають бути

законодавчі норми другого рівня механізму правового регулювання негласного співробітництва (у межах тих самих законодавчих актів), що встановлюють особливості урегулювання відносин між оперативними підрозділами та їх негласними співробітниками в частині: особливостей залучення до негласного співробітництва; його оформлення (фіксації факту негласного співробітництва); оплати праці та урахування трудового стажу негласних співробітників; їх соціального та правового захисту, гарантування конфіденційності та безпеки. Ці норми мають відсилати до норм третього рівня – положень цивільного, трудового, податкового й іншого законодавства (Hribov, & Kozachenko, 2019).

Проблеми правового регулювання негласного співробітництва притаманні не лише Україні. Останніми роками їх активно досліджують і вчені інших країн (Petlitskiy, 2016; Vladimirov, 2017; Kondrashechkin, 2017; Atkinson, 2019; Henry, Rajakaruna, Crous, & Buckley, 2019). Загалом іноземні фахівці вивчають проблеми добровільної допомоги, що надають громадяни поліції (Wolf, Holmes, & Jones, 2016; Dobrin, & Wolf, 2016; Bullock, 2017; Dobrin, 2017; Wolf, Pepper, & Dobrin, 2017; Schreurs, Kerstholt, Vries, & Giebels, 2018; Uhnnoo, & Löfstrand, 2018; Callender, Pepper, & Cahalin, 2018; Steden, & Mehlbaum, 2019).

За прикладами ФРН і США в Україні доцільно регламентувати діяльність осіб, які за власною ініціативою, використовуючи законодавчі гарантії конфіденційності, надають правоохоронним органам (безкоштовно або за винагороду) достовірну й актуальну інформацію про підготовку та вчинення злочинів (незалежно від об'єкта посягання). Водночас варто врахувати досвід Російської Федерації щодо унормування призначення та виплати поліцією винагороди за допомогу в розкритті злочинів і затриманні осіб, які їх учинили, забезпечення конфіденційності надання такої інформації та безпеки осіб, які її повідомили. Цих осіб не можна вважати негласними співробітниками (позаштатними негласними працівниками), вони входять до соціального інституту негласного співробітництва. З їхніх представників може формуватися негласний апарат, а їх мають розглядати як потенційних кандидатів до такого співробітництва, як це практикують у США, ФРН та інших розвинутих демократичних країнах. Корисним для запровадження в Україні є досвід США щодо залучення до співробітництва розроблюваних, підозрюваних, обвинувачених і засуджених (ув'язнених) на визначених законом підставах щодо можливості звільнення їх від відбування кримінального покарання або його пом'якшення в разі надання реальної допомоги у виявленні та (або) розслідуванні фактів підготовки та (або) вчинення злочину (Hribov, & Kozachenko, 2020).

Наукова новизна

Головною проблемою правового регулювання діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України є брак системності. Забезпечення такої системності цілком можливе шляхом внесення змін і доповнень до законодавства. Концепція реформування правового регулювання оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України має складатися із взаємопов'язаних елементів, що передбачають зміни й доповнення до законодавства за трьома напрямками регулювання суспільних відносин:

– кримінально-процесуальним (детальна регламентація діяльності оперативних підрозділів у КПК України зі значним розширенням їхніх повноважень, зокрема щодо забезпечення безпеки осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування);

– оперативно-розшуковим (законодавче унормування чітких підстав ініціативної діяльності оперативних підрозділів з виявлення підготовки та вчинення злочинів, а також самостійної, з чітким вичерпним законодавчим визначенням, системи ОРЗ з диференціацією їх залежно від суб'єкта санкціонування, ураховуючи й такі, які оперативний працівник може провести без жодних дозволів і погоджень);

– у сфері охорони державної таємниці (комплексне урегулювання в Законі України «Про

державну таємницю» правовідносин, пов'язаних із конспірацією діяльності оперативних підрозділів й інших внутрішніх структурних утворень тих державних органів, які цього потребують).

Висновки

З метою надання системності механізму правового регулювання оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України необхідно внести зміни й доповнення до законодавства. Визначати сутність цих змін можна в межах різних підходів, що відокремлені за своїм рівнем. На найвищому, стратегічному, рівні глибинній трансформації підлягає законодавче регулювання всього комплексу суспільних відносин, що пов'язані з протидією злочинності правоохоронними органами, зокрема ОРД, кримінальний процес, захист державної таємниці. Тактичний рівень відповідає внесенню науково обґрунтованих пропозицій з урегулювання питань ОРД. Оптимальним варіантом схеми вдосконалення законодавчого регулювання діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України є запровадження тактичного рівня реформування з поступовим переходом до стратегічного.

REFERENCES

- Atkinson, C. (2019). Mind the grass! Exploring the assessment of informant coverage in policing and law enforcement. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 14, 1-19. doi: 10.1080/18335330.2019.1572913.
- Bullock, K. (2017). Shoring up the 'home guard'? Reflections on the development and deployment of police volunteer programmes in England and Wales. *Policing and society: an international journal of research and policy*, 27(4), 341-357. doi: 10.1080/10439463.2015.1058378.
- Callender, M., Pepper, M., & Cahalin, K. (2019). Exploring the police support volunteer experience: findings from a national survey. *Policing and society: an international journal of research and police*, 29(4), 392-406. doi: 10.1080/10439463.2018.1432613.
- Cherniak, A.M. (2017). Vyvavlennia ta rozsliduvannia zlochniv u sferi mizhnarodnoho studentskoho obminu [Detection and investigation of crimes in the international student's exchange sphere]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva, Bulletin of criminal proceedings*, 3, 143-148 [in Ukrainian].
- Christopher, N. (2017). Liability to Deception and Manipulation: The Ethics of Undercover Policing. *Journal of Applied Philosophy*, 34(3), 370-388. doi: <https://doi.org/10.1111/japp.12243>.
- Dobrin, A. (2017). Volunteer police: history, benefits, costs and current descriptions. *Security journal*, 30(3), 717-733. doi: 10.1057/sj.2015.18.
- Dobrin, A., & Wolf, R. (2016). What is known and not known about volunteer policing in the United States. *International journal of police science and management*, 18(3), 220-227. doi: <https://doi.org/10.1177/1461355716660732>.
- Henry, P., Rajakaruna, N., Crous, C., & Buckley, J. (2019). Key attributes of an effective human source handler: Implications for handler selection and training. *The Police Journal*. doi: 10.1177/0032258X19862589.
- Hribov, M.L., & Kozachenko, O.I. (2019). Mizhnarodnyi dosvid pravovoho rehuliuвання nehlashnoho spivrobitnytstva [International Experience of Tacit Cooperation's Legal Regulation]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 3(112), 83-97. doi: <https://doi.org/10.33270/01191123.83> [in Ukrainian].
- Hribov, M.L., & Kozachenko, O.I. (2020). Shliakhy vdoshkonalennia pravovoho rehuliuвання nehlashnoho spivrobitnytstva [The Ways of Improvement of Tacit Cooperation's Legal Regulation]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 2(115), 8-18. doi: <https://doi.org/10.33270/01201152.8> [in Ukrainian].

- Hribov, M.L., & Sukhachov, O.O. (2019). Konspiratsiia yak systema zakhodiv zabezpechennia nehlasnosti kryminalno protsesualnoi ta operatyvno-rozshukovoi diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv pravookhoronnykh orhaniv [Conspiracy as a system of measures to ensure the secret of the criminal procedural and investigative activities of the operational law enforcement units]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva, Bulletin of Criminal Procedure*, 4, 33-44. doi: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/33-44> [in Ukrainian].
- Kniaziev, S.M. (2019). Nehlasna robota yak fundamentalna katehoriia teorii operatyvno-rozshukovoi diialnosti ta kryminalnogo protsesu [Unofficial Investigation as a Fundamental Category of the Theory of Operational Investigation Activity and Criminal Process]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of the National Academy of Internal Affairs*, 2(18), 72-72. doi: <https://doi.org/10.33270/04191802.72> [in Ukrainian].
- Kniaziev, S.M. (2019). Sudovy kontrol za zdiisnenniam nehlasnosti diialnosti: mizhnarodnyi dosvid [Judicial Controlling for Non-Casual Activity: International Experience]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of the National Academy of Internal Affairs*, 1(17), 90-98. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.90> [in Ukrainian].
- Kondrashechkin, R.V. (2017). Pravovoe polozenie lits, okazyvaiushchikh konfidentsialnoe sodeystvie organam, osushchestvliaiushchim operativno-razysknuuiu deiatelnost [Legal Status of Confidential Detective Unit Employees]. *Politseyskaia deiatelnost, Police activity*, 4, 16-24. doi: 10.7256/2454-0692.2017.4.23509 [in Russian].
- Kruisbergen, E.W. (2013). Infiltrating organized crime groups. Theory, regulation and results of a last resort method of investigation. *Cahier Politiestudies*, 3, 109-136. doi: 10.1007/978-3-319-55973-5_15.
- Kruisbergen, E.W. (2017). When Other Methods Fail... *Infiltrating Organized Crime Groups in the Netherlands*. doi: 10.1007/978-3-319-55973-5_15.
- Loftus, B. (2019). Normalizing covert surveillance: the subterranean world of policing. *The British Journal of Sociology*, 5(70), 2070-2091. doi: 10.1111/1468-4446.12651.
- Loftus, B., & Goold, B. (2012). Covert surveillance and the invisibilities of policing. *Criminology & Criminal Justice*, 12(3), 275-288. doi: <https://doi.org/10.1177/1748895811432014>.
- Loftus, B., Goold, B., & Mac Giollabhui, S. (2015). From a Visible Spectacle to an Invisible Presence: The Working Culture of Covert Policing. *British Journal of Criminology*, 56, azv076. doi: 10.1093/bjc/azv076.
- Maercker, A., & Guski-Leinwand, S. (2018). Psychologists' involvement in repressive «Stasi» secret police activities in former East Germany. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 7(2), 107-119. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/ipp0000085>.
- Petlitskiy, S.V. (2016). Sravnitelnyy analiz norm, reglamentiruiushchikh poriadok primeneniia mer po obespecheniiu bezopasnosti k litsam, okazyvaiushchikh sodeystvie na konfidentsialnoy osnove (po zakonodatelstvu Respubliki Belarus i zarubezhnykh stran) [Comparative analysis of the rules governing the application of security measures to persons providing assistance on a confidential basis (according to the legislation of the Republic of Belarus and foreign countries)]. *Ekonomika i pravo, Economics and Law*, 10(68), 43-50. doi: 10.15350/2221-7347.2016.10 [in Ukrainian].
- Pohoretskyi, M.A. (2007). *Funktsionalne pryznachennia operatyvno-rozshukovoi dialnosti u kryminalnomu protsesi* [Functional purpose of operational search activities in the criminal process]. Kharkiv: Arsis [in Ukrainian].
- Schlembach, R. (2018). Undercover policing and the spectre of 'domestic extremism': the covert surveillance of environmental activism in Britain. *Social Movement Studies*, 17, 1-16. doi: 10.1080/14742837.2018.1480934.
- Schreurs, W., Kerstholt, J.H., Vries, P.W., & Giebels, E. (2018). Citizen participation in the police domain: the role of citizens' attitude and morality. *Journal of community psychology*, 6(46), 775-789. doi: <https://doi.org/10.1002/jcop.21972>.
- Steden, R., & Mehlbaum, S. (2019). Police volunteers in the Netherlands: a study on policy and practice. *Policing and Society*, 29:4, 420-433. doi: 10.1080/10439463.2018.1523165.
- Uhnö, S., & Löfstrand, C. (2018). Voluntary policing in Sweden: media reports of contemporary forms of police citizen partnerships. *Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention*, 19(1), 41-60. doi: 10.1080/14043858.2018.1439635.
- Vladimirov, S.I. (2017). K voprosu o definitsii "sodeystvie grazhdan operativnym podrazdeleniiam organov vnutrennikh del" [The Question of the Definition "Assistance to Citizens Operational Units of Internal Affairs Bodies"]. *Aktualnye problemy rossiyskogo prava, Actual Problems of Russian Law*, 6, 195-201. doi: <https://doi.org/10.17803/1994-1471.2017.79.6.195-201> [in Russian].
- Wolf, R., Holmes, S., & Jones, C. (2016). Utilization and satisfaction of volunteer law enforcement officers in the office of the American sheriff: an exploratory nationwide study. *Police practice and research: an international journal*, 17(5), 448-462. doi: 10.1080/15614263.2015.1031750.
- Wolf, R., Pepper, I., & Dobrin, A. (2017). An exploratory international comparison of professional confidence in volunteer policing. *The police journal: theory, practice and principles*, 90(2), 91-106. doi: 10.1177/0032258X16671966.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Atkinson C. Mind the grass! Exploring the assessment of informant coverage in policing and law enforcement. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*. 2019. No. 14. P. 1–19. doi: 10.1080/18335330.2019.1572913.
- Bullock K. Shoring up the 'home guard'? Reflections on the development and deployment of police volunteer programmes in England and Wales. *Policing and society: an international journal of research and policy*. 2017. No. 27 (4). P. 341–357. doi: 10.1080/10439463.2015.1058378.
- Callender M., Pepper M., Cahalin K. Exploring the police support volunteer experience: findings from a national survey. *Policing and society: an international journal of research and police*. 2019. No. 29 (4). P. 392–406. doi: 10.1080/10439463.2018.1432613.

- Черняк А. М. Виявлення та розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 143–148.
- Christopher N. Liability to Deception and Manipulation: The Ethics of Undercover Policing. *Journal of Applied Philosophy*. 2017. No. 34 (3). P. 370–388. doi: <https://doi.org/10.1111/japp.12243>.
- Dobrin A., Wolf R. What is known and not known about volunteer policing in the United States. *International journal of police science and management*. 2016. No. 18 (3). P. 220–227. doi: <https://doi.org/10.1177/1461355716660732>.
- Dobrin A. Volunteer police: history, benefits, costs and current descriptions. *Security journal*. 2017. No. 30 (3). P. 717–733. doi: [10.1057/sj.2015.18](https://doi.org/10.1057/sj.2015.18).
- Henry P., Rajakaruna N., Crous C., Buckley J. Key attributes of an effective human source handler: Implications for handler selection and training. *The Police Journal*. 2019. doi: [10.1177/0032258X19862589](https://doi.org/10.1177/0032258X19862589).
- Грібов М. Л., Козаченко О. І. Шляхи вдосконалення правового регулювання негласного співробітництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 8–18. doi: <https://doi.org/10.33270/01201152.8>.
- Грібов М. Л., Козаченко О. І. Міжнародний досвід правового регулювання негласного співробітництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 83–97. doi: <https://doi.org/10.33270/01191123.83>.
- Грібов М. Л., Сухачов О. О. Конспірація як система заходів забезпечення негласності кримінально процесуальної та оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4 С. 33–44. doi: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/33-44>.
- Князев С. М. Негласна робота як фундаментальна категорія теорії оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 72–78. doi: <https://doi.org/10.33270/04191802.72>.
- Князев С. М. Судовий контроль за здійсненням негласної діяльності: міжнародний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (17). С. 90–98. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.90>.
- Кондрашечкин Р. В. Правовое положение лиц, оказывающих конфиденциальное содействие органам, осуществляющим оперативно-разыскную деятельность. *Полицейская деятельность*. 2017. № 4. С. 16–24. doi: [10.7256/2454-0692.2017.4.23509](https://doi.org/10.7256/2454-0692.2017.4.23509).
- Kruisbergen E. W. Infiltrating organized crime groups. Theory, regulation and results of a last resort method of investigation. *Cahier Politicstudies*. 2013. No. 3. P. 109–136. doi: [10.1007/978-3-319-55973-5_15](https://doi.org/10.1007/978-3-319-55973-5_15).
- Kruisbergen E. W. When Other Methods Fail... *Infiltrating Organized Crime Groups in the Netherlands*. 2017. doi: [10.1007/978-3-319-55973-5_15](https://doi.org/10.1007/978-3-319-55973-5_15).
- Loftus B. Normalizing covert surveillance: the subterranean world of policing. *The British Journal of Sociology*. 2019. No. 5 (70). P. 2070–2091. doi: [10.1111/1468-4446.12651](https://doi.org/10.1111/1468-4446.12651).
- Loftus B., Goold B. Covert surveillance and the invisibilities of policing. *Criminology & Criminal Justice*. 2012. No. 12 (3). P. 275–288. doi: <https://doi.org/10.1177/1748895811432014>.
- Loftus B., Goold B., Mac Giollaibhui S. From a Visible Spectacle to an Invisible Presence: The Working Culture of Covert Policing. *British Journal of Criminology*. 2015. No. 56. azv076. doi: [10.1093/bjc/azv076](https://doi.org/10.1093/bjc/azv076).
- Maercker A., Guski-Leinwand S. Psychologists' involvement in repressive «Stasi» secret police activities in former East Germany. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*. 2018. No. 7 (2). P. 107–119. doi: [http://dx.doi.org/10.1037/ipp0000085](https://doi.org/10.1037/ipp0000085).
- Петлицкий С. В. Сравнительный анализ норм, регламентирующих порядок применения мер по обеспечению безопасности к лицам, оказывающих содействие на конфиденциальной основе (по законодательству Республики Беларусь и зарубежных стран). *Экономика и право*. 2016. № 10 (68). С. 43–50. doi: [10.15350/2221-7347.2016.10](https://doi.org/10.15350/2221-7347.2016.10).
- Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Аpcic, 2007. 576 с
- Schlembach R. Undercover policing and the spectre of 'domestic extremism': the covert surveillance of environmental activism in Britain. *Social Movement Studies*. 2018. No. 17. P. 1–16. doi: [10.1080/14742837.2018.1480934](https://doi.org/10.1080/14742837.2018.1480934).
- Schreurs W., Kerstholt J. H., Vries P. W., Giebels E. Citizen participation in the police domain: the role of citizens' attitude and morality. *Journal of community psychology*. 2018. No. 6 (46). P. 775–789. doi: <https://doi.org/10.1002/jcop.21972>.
- Steden R., Mehlbaum S. Police volunteers in the Netherlands: a study on policy and practice. *Policing and Society*. 2019. No. 29:4. P. 420–433. doi: [10.1080/10439463.2018.1523165](https://doi.org/10.1080/10439463.2018.1523165).
- Uhnöo S., Löfstrand C. Voluntary policing in Sweden: media reports of contemporary forms of police citizen partnerships. *Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention*. 2018. No. 19 (1). P. 41–60. doi: [10.1080/14043858.2018.1439635](https://doi.org/10.1080/14043858.2018.1439635).
- Владимиров С. И. К вопросу о дефиниции «содействие граждан оперативным подразделениям органов внутренних дел». *Актуальные проблемы российского права*. 2017. № 6. С. 195–201. doi: <https://doi.org/10.17803/1994-1471.2017.79.6.195-201>.
- Wolf R., Holmes S., Jones C. Utilization and satisfaction of volunteer law enforcement officers in the office of the American sheriff: an exploratory nationwide study. *Police practice and research: an international journal*. 2016. No. 17 (5). P. 448–462. doi: [10.1080/15614263.2015.1031750](https://doi.org/10.1080/15614263.2015.1031750).
- Wolf R., Pepper I., Dobrin A. An exploratory international comparison of professional confidence in volunteer policing. *The police journal: theory, practice and principles*. 2017. No. 90 (2). P. 91–106. doi: [10.1177/0032258X16671966](https://doi.org/10.1177/0032258X16671966).

Стаття надійшла до редколегії 16.06.2020

Kniaziev S. – Doctor of Law, Associate Professor, Adviser to the Minister of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>;

Cherniavskiy S. – Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Hribov M. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Operative and Searching Activity of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2437-5598>

Legislative Regulation of Operational and Investigative Activities: Problems and their Solutions

*The **purpose** of the study is to make proposals for improving the legislative regulation of operational and investigative and other activities of operational units of law enforcement agencies of Ukraine. **Methodology.** The methodological basis of the study is a dialectical-materialist method of scientific knowledge of socio-legal phenomena, as well as general and special methods of legal science, in particular: system-structural – to determine the content of the studied categories and legal phenomena, including the formation of conceptual and categorical apparatus. the direction of research in general, a comprehensive analysis of the provisions of regulations and the formation of a system of proposals for reforming legislation, the formation of a system of proposals for the use of foreign experience in Ukraine; comparative law and comparative – for a comprehensive analysis of domestic legislation and bylaws, international law, which constitute the legal basis of the ORD; logical and legal (dogmatic) – in the development of the conceptual apparatus, the formulation of proposals for changes and additions to legislation; statistical – for the analysis of the studied materials of ORS, criminal proceedings, results of questionnaires; sociological (questionnaires, interviews, surveys) – to study the opinions of practitioners, to determine the effectiveness of certain legal institutions. **Scientific novelty.** It is substantiated that the main problem of legal regulation of the activities of operational units of law enforcement agencies of Ukraine is the lack of system. Providing such a system is quite possible by making changes and additions to the legislation. The concept of reforming the legislative regulation of operational units of law enforcement agencies of Ukraine should consist of interrelated elements that provide changes and additions to the legislation in three areas of regulation of public relations: criminal procedure (detailed regulation of operational units in the CPC with significant expansion of their powers including in terms of ensuring the safety of persons who confidentially cooperate with the pre-trial investigation bodies); operational-investigative (legislative regulation of clear grounds for initiative activities of operational units to detect the preparation and commission of crimes, as well as an independent, with a clear comprehensive legal definition, ARI system with their differentiation depending on the subject of authorization, taking into account those that the operative may without any permits and approvals); in the field of protection of state secrets (comprehensive regulation in the Law of Ukraine «On State Secrets» of legal relations related to the conspiracy of operational units and other internal structures of those state bodies that need it). **Conclusions.** In order to provide a systematic mechanism of legal regulation of operational and investigative activities of operational units of law enforcement agencies of Ukraine, changes and additions to the legislation are needed. Determining the nature of these changes can be done within different approaches, differentiated by their level. At the highest, strategic level, deep transformation is subject to legislative regulation of the whole complex of public relations related to the fight against crime by law enforcement agencies, including ORD, criminal proceedings, protection of state secrets. The tactical level corresponds to the introduction of scientifically sound proposals to resolve issues of operational and investigative activities. The best option for improving the legislative regulation of the operational units of law enforcement agencies of Ukraine is to introduce a tactical level of reform with a gradual transition to strategic.*

Keywords: operational units; operational and investigative activities; operational and investigative measures; police; criminal proceedings; pre-trial investigation; state secret.

Вознюк А. А. – доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України

Метою статті є виявлення проблемних питань, пов'язаних із конструюванням кримінально-правових положень, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень, як у Кримінальному кодексі України, так і в проєкті Загальної частини Кримінального кодексу України 2020 року, а також визначення шляхів їх розв'язання. У статті використано комплекс наукових **методів**, а саме: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці українських та іноземних учених, положення Кримінального кодексу України, а також практика його застосування. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній: 1) висвітлено проблеми визначення корупційного кримінального правопорушення та шляхи їх розв'язання; 2) виявлено вади у визначенні корупційного злочину, передбаченого в проєкті Загальної частини Кримінального кодексу України 2020 року, сформульовано пропозиції щодо їх усунення; 3) з'ясовано основні переваги й недоліки переліку корупційних правопорушень, що міститься в примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України; 4) удосконалено класифікацію корупційних кримінальних правопорушень за способом і суб'єктом їх учинення; 5) визначено зміст, позитивні та негативні аспекти кримінально-правових наслідків корупційного кримінального правопорушення. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі **висновки**: 1) відсутність у Кримінальному кодексі України визначення поняття «корупційне кримінальне правопорушення» не дає змоги окреслити кримінально-правовий зміст цієї групи деліктів і встановити, які кримінальні проступки та злочини до них належать; 2) під час формування цієї дефініції слід урахувати, що вона повинна узгоджуватися з визначенням кримінального правопорушення, корупційного правопорушення та корупції; 3) концепцію тристороннього розуміння неправомірної вигоди (як предмета, мети та засобу вчинення злочину) у визначенні корупційного злочину слід трансформувати в констатцію на кшталт «діяння, що полягають у пропозиції чи обіцянці надання неправомірної вигоди, її наданні, прийнятті пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержанні, проханні чи вимаганні надати»; 4) запропонований у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України перелік корупційних правопорушень, з одного боку, не охоплює всіх кримінальних правопорушень, які належать до корупційних, а з іншого – містить окремі кримінальні правопорушення, які не слід відносити до корупційних; 5) корупційні кримінальні правопорушення за способом учинення запропоновано поділяти на: а) незаконне заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем певним майном; б) зловживання владою, службовим становищем чи повноваженнями; в) пропозицію, обіцянку надати неправомірну вигоду, а також надання такої вигоди за вчинення чи невчинення певних дій (активний підкуп); г) прийняття пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержання, прохання чи вимагання надати (пасивний підкуп); д) інші корупційні кримінально-протиправні діяння (умовно корупційні, квазікорупційні та кримінальні правопорушення, які включено до примітки ст. 45 Кримінального кодексу України необґрунтовано); 6) аналіз негативних кримінально-правових наслідків корупційного кримінального правопорушення засвідчує, що законодавець у певних випадках прирівняв ці делікти до тяжких та особливо тяжких злочинів; 7) у контексті реформування кримінального законодавства необхідно вдосконалити підстави різних видів конфіскації, заборони займатися певною діяльністю чи займати певні посади, а також розглянути доцільність криміналізації приховування корупційного кримінального правопорушення.

Ключові слова: корупція; корупційний злочин; корупційне правопорушення; протидія корупції; службова особа; конфіскація; неправомірна вигода.

Вступ

Корупція була, є і, очевидно, буде (принаймні в найближчому майбутньому) однією з найбільш масштабних та глобальних проблем в Україні. Попри те що протягом останніх років ужито низку системних заходів з протидії корупції, вона досі поширена в різних сферах суспільного життя українців (Vozniuk, 2019, р. 44).

Українська держава щорічно втрачає мільярди від розкрадань в усіх сферах суспільного життя, унаслідок чого ми маємо значно нижчої якості послуги, товари, рівень соціального та матеріального забезпечення, а найголовніше – непоправні людські втрати. Наприклад,

розкрадання в медицині спричиняють зростання рівня захворюваності населення, його смертності, в обороні – збільшення непоправних втрат серед військовослужбовців, добровольців, а також цивільного населення (Vozniuk, 2019, р. 47).

Корупція є соціально небезпечним явищем не лише для України, а й інших держав. Вона унеможлиблює встановлення та підтримання міжнародно прийнятих правил гри, є однією з головних причин того, що найменш розвинені країни досі залишаються такими (Klitgaard, 1998). Корупція підвищує операційні витрати, обмежує інвестиційні стимули та, зрештою, призводить до зниження темпів економічного зростання

(Seligson, 2002), суспільної довіри, продуктивності соціальної та політичної економіки, посилює нерівність (Rothstein, 2013), є одним з найвагоміших факторів, які підривають якість державного управління (Nathanson, 2013). Високий рівень корупції та низький рівень державного управління, які ми спостерігаємо в більшості сучасних країн, шкодять добробуту суспільства, здоров'ю та підриває суспільну довіру (Rothstein, 2013).

Серед усіх виявів корупції найвищу небезпеку становлять корупційні кримінальні правопорушення. Тому забезпечення кримінально-правової охорони суспільних відносин від корупційних кримінальних правопорушень є пріоритетним напрямом сучасної кримінально-правової політики в Україні.

З цієї метою в законі про кримінальну відповідальність закріплено низку кримінально-правових норм, які визначають види корупційних кримінальних правопорушень, заходи кримінально-правового впливу, що можуть бути застосовані до осіб, які їх учинили, а також інші кримінально-правові наслідки вчинення таких деліктів.

Протягом останніх років над розв'язанням проблем корупційних кримінальних правопорушень працювали О. О. Дудоров, Д. Г. Михайленко, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, М. І. Хавронюк та інші вчені. Однак нині так і не сформульовано єдиної концепції кримінального правопорушення, яка надала б можливість сформулювати дефініцію цього поняття, висвітлити його ознаки, визначити перелік таких деліктів й обґрунтувати їхні кримінально-правові наслідки, що забезпечить підвищення ефективності протидії кримінальним проступкам і злочинам цієї категорії.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є виявлення проблемних питань, пов'язаних із конструюванням кримінально-правових положень, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень, як у КК України, так і в проєкті Загальної частини КК України 2020 року, а також визначення шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу

Системний аналіз положень кримінального законодавства дає змогу виявити низку **вад у конструюванні відповідного механізму кримінально-правової протидії особам, які вчиняють корупційні кримінальні правопорушення.**

Поняття та ознаки корупційного кримінального правопорушення. У КК України немає визначення поняття «корупційне кримінальне правопорушення», що не дає змоги чітко з'ясувати кримінально-правовий зміст цієї групи деліктів, а отже, встановити, які

кримінальні проступки та злочини до них належать.

Оскільки корупційне кримінальне правопорушення є різновидом кримінального правопорушення, то йому властиві такі **ознаки**: 1) це суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); 2) воно передбачене КК України; 3) це винне діяння; 4) його вчиняє суб'єкт кримінального правопорушення.

Водночас корупційному кримінальному правопорушенню логічно мали б бути притаманні ознаки корупційного правопорушення (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року) чи принаймні не повинні суперечити їм.

Корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, учинене особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, за яке закон встановлює кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність ("Zakon Ukrainy", 2014). Тобто корупційному кримінальному правопорушенню, з огляду на його належність до корупційних правопорушень, мають бути притаманні ще три ознаки: 1) це діяння, що містить ознаки корупції; 2) його вчиняє особа, зазначена в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року; 3) за нього встановлено кримінальну відповідальність. Зіставлення цих ознак з ознаками окремих корупційних кримінальних правопорушень дає підстави стверджувати про наявність певних розбіжностей у відповідних категоріях.

Суспільно небезпечні вияви корупційних кримінальних правопорушень не обмежуються трьома формами корупції: 1) використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди; 2) прийняття неправомірної вигоди чи обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб; 3) обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей ("Zakon Ukrainy", 2014). Вони охоплюють й інші діяння (наприклад, нецільове використання бюджетних коштів, незаконне збагачення тощо).

Крім того, суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень більше, ніж суб'єктів, визначених у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Наприклад, у разі пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди суб'єкт є загальним, про якого не йдеться в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

Таким чином, під час формулювання дефініції корупційного кримінального правопорушення слід урахувати той факт, що вона повинна узгоджуватися з визначенням кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК України), корупційного правопорушення та корупції (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року). Водночас не можна виключати ймовірність того, що в разі конструювання дефініції корупційного кримінального правопорушення може постати необхідність внесення відповідних змін до визначень корупційного правопорушення та корупції з метою узгодження цих понять.

Корупційний злочин у проєкті КК України 2020 року. На відміну від чинного КК України, у проєкті нового КК України є дефініція корупційного злочину.

Корупційним визнано злочин, який має дві обов'язкові ознаки:

а) неправомірна вигода як мета, предмет або засіб учинення злочину;

б) спосіб учинення злочину, що полягає в незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень або впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями (п. 18 ч. 2 ст. 1.3.1 проєкту) ("Proiekt novoho", 2020).

Аналіз цієї дефініції дає підстави стверджувати, що корупційними визнають виключно злочини, пов'язані з неправомірною вигодою (як метою, предметом або засобом учинення злочину), що можуть бути вчені в один з таких способів; шляхом незаконного використання влади, службового становища чи певних повноважень або шляхом впливу на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями. Отже, корупційний злочин має дві обов'язкові ознаки, кожна з яких містить альтернативні елементи.

Перша ознака пов'язана з неправомірною вигодою. Однак у Загальній частині проєкту КК України немає визначення неправомірної вигоди, що слід визнати його вадою, оскільки це поняття має значення для застосування різних кримінально-правових норм. Його варто було б висвітлити в ст. 1.3.1 «Значення основних термінів Кримінального кодексу України».

До речі, це проблема і чинного КК України, у якому міститься декілька визначень неправомірної вигоди (у примітці до ст. 160 КК України, у ч. 2 примітки до ст. 354 КК України, у примітці до ст. 364-1 КК України). Визначення, передбачені в ч. 2 примітки до ст. 354 КК та примітці до ст. 364-1 КК України, тотожні, а тому не було жодної необхідності дублювати відповідні положення кримінального законодавства.

Концепція проєкту передбачає, що неправомірна вигода як елемент корупційного

кримінального правопорушення може існувати в його складі у формі мети, предмета або засобу вчинення злочину.

Прихильник цієї концепції М. І. Хавронюк із цього приводу зазначав, що «у використанні службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей неправомірна вигода є метою корупційного діяння, а коли цієї мети досягнуто (скажімо, у разі заволодіння службовою особою чужим майном за обставин, окреслених у ст. 191 КК України) – його предметом».

Якщо службова чи інша відповідна особа приймає пропозицію, обіцянку, або просить чи вимагає неправомірну вигоду, то остання є метою її корупційного діяння, а неправомірна вигода, яку така особа одержує, є його предметом.

Якщо неправомірну вигоду пропонують, обіцяють чи надають (неправомірна вигода – підкуп), то вона переважно є засобом учинення корупційного діяння.

Інша неправомірна вигода («вчинення чи невчинення будь-якої дії на її користь чи користь третіх осіб», тобто передбачає послуги чи вигоди нематеріального характеру) є метою, якої особа намагається досягти шляхом її обіцянки чи пропозиції, а якщо вона її одержує у відповідь, навзаєм першої – то предметом; може бути й інша ситуація (неправомірна вигода – винагорода), коли спочатку особа одержує неправомірну вигоду як предмет, а навзаєм передає відповідній особі іншу неправомірну вигоду – так само як предмет корупційного діяння» (Khavroniuk, 2018, p. 46).

Аналіз цієї концепції порушує логічне питання: як її застосовувати практично? Якщо особа готується до використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою заволодіння певним майном чи вчиняє замах на таке діяння, то неправомірну вигоду, відповідно до цієї концепції, очевидно, слід розглядати як мету корупційного діяння, а якщо особа заволоділа відповідним майном, то неправомірну вигоду слід визнавати предметом. Отже, у межах одного складу кримінального правопорушення, залежно від стадій його вчинення, неправомірна вигода може існувати як мета і як предмет.

Відповідно до цієї концепції, неправомірна вигода є **предметом** лише у випадку її одержання (ч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3, 4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2 КК України).

Неправомірна вигода є **метою** у зловживаннях владою, службовим становищем чи повноваженнями (ст. 364, 364-1, 365-2, 369-3 КК України). Хоча метою у складах зазначених правопорушень є одержання (отримання) такої вигоди. Ідеться про протиправне використання влади, службового становища чи повноважень з метою одержання неправомірної вигоди. У цих випадках її встановити найпростіше, оскільки

слово «мета» безпосередньо зазначено в диспозиції статті.

Однак дискусійною видається позиція М. І. Хавронюка, відповідно до якої неправомірна вигода є метою у випадках, коли особа приймає пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди або просить чи вимагає її (Khavroniuk, 2018, p. 46). Частково ми поділяємо підхід ученого, адже мета в зазначених складах полягає в бажанні, прагненні особи здобути неправомірну вигоду. Однак у такому випадку відбувається конкуренція двох концептуально різних поглядів на тлумачення зазначеної ознаки відповідних складів кримінальних правопорушень: відповідно до однієї, неправомірна вигода – це мета, а відповідно до другої – предмет кримінального правопорушення.

Неправомірна вигода є **засобом**, якщо її пропонують, обіцяють або надають за вчинення або невчинення певних дій чи бездіяльності (ч. 1, 2 ст. 354, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369 КК України). У цих складах вона є засобом схилення особи до вчинення певних діянь.

Вада розподілу неправомірної вигоди на предмет і засіб кримінального правопорушення полягає в тому, що він суперечить усталеному погляду на предмет злочину як матеріальні цінності (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких і шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняють злочинне діяння (автори дефініції – А. А. Музика, Є. В. Лашчук) (Muzyka, & Lashchuk, 2011, p. 110). Наприклад, щодо пропозиції або обіцянки надати неправомірну вигоду не виникає сумнівів стосовно того, що суспільно небезпечними діями в цьому випадку є пропозиція та обіцянка. Зв'язок суспільно небезпечних дій з предметом кримінального правопорушення, зокрема, полягає в тому, що діяння вчиняють з приводу предмета або шляхом безпосереднього впливу на нього. У нашому випадку пропозицію та обіцянку здійснюють з приводу предмета кримінального правопорушення. Натомість видається помилковою позиція про те, що неправомірна вигода в цьому випадку полегшує вчинення суспільно небезпечної дії – пропозиції чи обіцянки, тобто є засобом кримінального правопорушення.

Тристороннє розуміння неправомірної вигоди (як предмета, мети, засобу) можливо трансформувати в конструкцію на кшталт «діяння, що полягають у пропозиції чи обіцянці надання неправомірної вигоди, її наданні, прийнятті пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержанні, проханні чи вимаганні надати». За таких обставин буде враховано всі можливі аспекти неправомірної вигоди. Водночас її перевага полягатиме в спрощенні розуміння цієї ознаки корупційного

кримінального правопорушення, а отже, і в простішому застосуванні на практиці.

Якщо буквально тлумачити поняття неправомірної вигоди, то до неї, вочевидь, можна відносити предмети, за незаконні дії з якими (виготовлення, зберігання, носіння, збут тощо) може наставати кримінальна відповідальність, зокрема вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини, наркотичні засоби тощо. Безумовно, службова особа може одержати неправомірну вигоду у формі вогнепальної зброї. Адже вона належить до майна, її одержують без законних на те підстав. Однак варто зважати на те, що в буквальному значенні неправомірна вигода як ознака відповідних кримінальних правопорушень стосується лише тих їх складів, у диспозиціях яких вона передбачена. За цих обставин чи можна визнавати неправомірною вигодою предмети злочинів, передбачених ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у разі заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем? Важливий аргумент на користь негативної відповіді на це питання полягає в тому, що у визначенні неправомірної вигоди використано термін «одержання», а в зазначених складах фактично йдеться про «заволодіння», що очевидно не є тотожним.

Другою ознакою корупційного злочину, який запропоновано в проєкті КК 2020 року, є наявність одного з таких способів учинення злочину, що полягає у:

- 1) незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень;
- 2) впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями.

Незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень охоплює вчинення відповідних злочинів шляхом зловживання владою, службовим становищем чи певними повноваженнями. Однак не будь-яке незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень може бути способом корупційного злочину, оскільки необхідним є поєднання такого способу з неправомірною вигодою як метою, предметом або засобом учинення злочину. Незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень – найпоширеніший спосіб учинення корупційних кримінальних правопорушень. Він характерний, зокрема, для ст. 191, 262, 308, 312, 313, 357, 364, 364-1, 365-2, 410 КК України.

Такий спосіб, як **«вплив на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями»**, притаманний випадкам пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду, а також надання такої вигоди за вчинення чи невчинення

певних дій (ч. 1, 2 ст. 354, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369 КК України).

Водночас неочевидною є ситуація щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а так само прохання чи вимагання надати таку вигоду. До якого способу можна віднести такі випадки? Чи може це бути незаконним використанням влади, службового становища чи певних повноважень? Очевидно, що не можна до жодного, оскільки незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень, яке полягає в учиненні або невчиненні певних дій, знаходиться поза межами об'єктивної сторони таких складів кримінальних правопорушень. Це ще одна вада нової концепції корупційного злочину, яка засвідчує, що цей проєкт потребує доопрацювання.

Види корупційних кримінальних правопорушень. Представлений у примітці до ст. 45 КК перелік корупційних правопорушень¹ має чимало недоліків, пов'язаних, з одного боку, з тим, що він не охоплює всі кримінальні правопорушення, які слід вважати корупційними, а з іншого – містить окремі кримінальні правопорушення, які не належать до корупційних. Видається, що однією з умов формування науково обґрунтованого переліку корупційних кримінальних правопорушень має бути формулювання дефініції корупційного кримінального правопорушення, а можливо, і розроблення їх класифікації, оскільки є кримінальні правопорушення, які лише частково належать до корупційних. Вони можуть бути як корупційними, так і некорупційними. Вважати їх корупційними не цілком правильно. Однак і не визнавати їх корупційними за певних обставин також недоцільно. Очевидно, слід визначитися з майбутньою концепцією корупційних кримінальних правопорушень: надавати дефініцію корупційного кримінального правопорушення без чіткого переліку таких деліктів або ж сформулювати чіткий перелік правопорушень цієї категорії, як у примітці до ст. 45 КК.

Нині корупційними визнано 20 кримінальних правопорушень. Перелік корупційних кримінальних правопорушень є вичерпним. Умовно їх можна розділити на дві групи.

Перша – це кримінальні правопорушення, які визнають корупційними лише у випадку їх учинення шляхом зловживання службовим становищем (передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України).

¹ Корупційними кримінальними правопорушеннями, відповідно до КК України, є кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3-369, 369-2, 369-3 цього Кодексу.

Переважно це основні та кваліфіковані склади заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем певним майном: чужим майном (ст. 191 КК України); вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами (ст. 262 КК України); наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ст. 308 КК України); прекурсорами (ст. 312 КК України); обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313 КК України); документами, штампами, печатками (ст. 357 КК України); зброєю, бойовими припасами, вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою чи іншим військовим майном (ст. 410 КК України).

Єдиний виняток становить злочин, передбачений ч. 2 ст. 320 КК України, однак і він, хоча й безпосередньо не полягає в заволодінні певним майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, однак опосередковано стосується цього, адже полягає в порушенні встановлених правил посіву або вирощування снодійного маку чи конопель, а також порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів або речовин, що призвело до заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

У разі вчинення кримінальних правопорушень першої групи будь-яким іншим суб'єктом, окрім службової особи (загальним чи іншим спеціальним суб'єктом, як, наприклад, у ст. 191 КК України), їх не визнають корупційними.

Другу групу становлять кримінальні правопорушення, передбачені ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3–369, 369-2, 369-3 КК України, які в будь-якому разі визнають корупційними, незалежно від суб'єкта та способу вчинення.

Класифікацію корупційних кримінальних правопорушень можна здійснити за різними критеріями.

За **способом учинення** умовно їх можна поділити на:

1) **незаконне заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем певним майном:** чужим майном (ч. 2 ст. 191 КК України); вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими

припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами (ч. 2 ст. 262 КК України); наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ч. 2 ст. 308 КК України); прекурсорами (ч. 2 ст. 312 КК України); обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 313 КК України); документами, штампами, печатками (ст. 357 КК України); зброєю, бойовими припасами, вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою чи іншим військовим майном (ч. 2 ст. 410 КК України);

2) *зловживання владою, службовим становищем чи повноваженнями*: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України);

3) *пропозиція, обіцянка надати неправомірну вигоду, а також надання такої вигоди за вчинення чи невчинення певних дій* (ч. 1, 2 ст. 354, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. 369, ч. 1 ст. 369-2, 369-3 КК України) (*активний підкуп*). Фактично це вплив на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями. Особливість цього корупційного правопорушення полягає в тому, що його вчиняє загальний суб'єкт;

4) *прийняття пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержання, прохання чи вимагання надати* (ч. 3, 4 ст. 354, 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3, 4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2 КК України) (*пасивний підкуп*);

5) *інші корупційні кримінально-протиправні діяння*. Це умовно корупційні, квазікорупційні та кримінальні правопорушення, які потрапили до примітки ст. 45 КК України необґрунтовано. До них належать: нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України); порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України); незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України); протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України).

За **суб'єктами** кримінального правопорушення їх можна поділити на: 1) такі, що вчиняє загальний суб'єкт (ч. 1, 2 ст. 354, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. 369, ч. 1 ст. 369-2, 369-3 КК України); 2) такі, що вчиняє спеціальний суб'єкт (решта корупційних кримінальних правопорушень). *Спеціальними суб'єктами корупційних кримі-*

нальних правопорушень є: 1) службова особа (ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357 КК України); 2) службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1, ч. 3, 4 ст. 368-3 КК України); 3) службова особа юридичної особи публічного права (ст. 364, 368 КК України); 4) військова службова особа; 5) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 368-5 КК України); 6) службова особа розпорядника або одержувача бюджетних коштів (ст. 210 КК); 7) працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації (ч. 3, 4 ст. 354 КК України); 8) особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (ст. 365-2, 368-4 КК України).

Кримінально-правові наслідки корупційного кримінального правопорушення. Учинення корупційного кримінального правопорушення має специфічні негативні кримінально-правові наслідки для їх суб'єктів.

1. Заборона застосування окремих видів **звільнення від кримінальної відповідальності**. Особа, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, не може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), передачею особи на поруки (ст. 47 КК України), зміною обстановки (ст. 48 КК України). Передумовами зазначених видів звільнення від кримінальної відповідальності є кримінальні проступки та необережні нетяжкі злочини (ст. 45, 46 КК України) або ж кримінальні проступки й нетяжкі злочини (ст. 47, 48 КК України). Серед корупційних кримінальних правопорушень до кримінальних проступків належить лише склад, передбачений ч. 1, 3 ст. 357 КК України. Нетяжкими ж злочинами є корупційні кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 191, ч. 1 ст. 210, ч. 2 ст. 320, ч. 2 ст. 357, ст. 354, ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 364-1, ч. 1, 2 ст. 365-2, ч. 1 ст. 368, ч. 1, 2, 3 ст. 368-3, ч. 1, 2, 3 ст. 368-4, ч. 1 ст. 369, ч. 1, 2 ст. 369-2, 369-3 КК України. Отже, у разі їх учинення особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності із зазначених підстав.

Така заборона не поширюється на звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), а також на звільнення за пропозицією, обіцянку або надання неправомірної вигоди (ч. 5 ст. 354 КК України). Однак у кримінальному законодавстві деяких країн ці заборони поширюються і на звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Наприклад,

відповідно до ч. 6 ст. 62 КК Киргизії, особа, яка вчинила деякі корупційні злочини, зокрема передбачені ч. 1, 2 ст. 319 (корупція), ч. 4 ст. 320 (зловживання службовим становищем), ч. 1, 2 ст. 323 (незаконне збагачення), не може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності кримінального переслідування ("Ugolovnyy kodeks", 2017).

2. Заборона **призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом** (ст. 69 КК України). Для особи, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, на підставі ст. 69 КК України суд не може: 1) призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України; 2) перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за це кримінальне правопорушення; 3) не призначати додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове.

3. Заборона **звільнення від покарання** з окремих підстав: звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної безпеки (ч. 4 ст. 74 КК України), звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України); звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України). На практиці трапляються випадки, коли суди застосовують ч. 1 ст. 75 КК України щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення, що своєю чергою призводить до неправильного застосування судом закону України про кримінальну відповідальність ("Vyroky Dniprovskoho", 2020).

Для осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, встановлено також більш суворі вимоги до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України). Вони мають фактично відбути довший строк покарання, ніж особи, які вчинили аналогічні за ступенем тяжкості кримінальні правопорушення, однак некорупційні. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 81 КК України, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим не менше ніж двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення та до погашення або зняття судимості знову вчинила

умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі.

Суворішими є умови заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України). Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 82 КК України, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можлива після фактичного відбуття засудженим не менше ніж половини строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона була засуджена до позбавлення волі.

Аналіз зазначених положень засвідчує, що законодавець фактично прирівняв корупційний нетяжкий злочин до умисного тяжкого злочину чи необережного особливо тяжкого злочину.

Для осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, встановлено додаткові умови звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування. Відповідно до ч. 4 ст. 86 КК України, особи, визнані винними у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, вироків стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироків стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути цілком звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК України, тобто тих, що встановлені для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Відповідно до ч. 3 ст. 87 КК України, особи, засуджені за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК України, тобто тих, що встановлені для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

4. **Зняття судимості** до закінчення строків, зазначених у ст. 89 КК України, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі й особливо тяжкі, а також корупційні кримінальні правопорушення (ч. 2 ст. 91 КК України).

5. Учинення окремих корупційних кримінальних правопорушень або суспільно небезпечних діянь, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України (ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3–369, 369-2, 369-3), є підставою для застосування **спеціальної конфіскації**. Більшість зазначених статей є підставою для спеціальної

конфіскації в разі, якщо за вчинення описаних у них діянь передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Виняток становлять кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 210, 364-1, 365-2 КК України, у разі вчинення яких спеціальну конфіскацію застосовують незалежно від їх санкції.

6. Учинення корупційного кримінального правопорушення може бути підставою для **застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру**.

Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369 і 369-2 КК України; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 і 306, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. 369 і 369-2 КК України (п. 1, 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України).

Вивчення таких наслідків учинення корупційних кримінальних правопорушень засвідчує, що законодавець суттєво обмежив можливості звільнення від кримінальної відповідальності відповідних суб'єктів, встановив для них суворіші умови застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Водночас у кримінальному законодавстві інших країн такі негативні кримінально-правові наслідки переважно не передбачено.

Негативні кримінально-правові наслідки нетяжких корупційних злочинів законодавець у певних випадках прирівняв до аналогічних наслідків для тяжких та особливо тяжких злочинів. Крім того, не відповідає принципу справедливості той факт, що законодавець у певних випадках не диференціює кримінально-правові наслідки для різних за ступенем тяжкості видів корупційних кримінальних правопорушень.

Із цього приводу О. О. Дудоров зауважує, що благородна мета законодавця (скорочення масштабів корупційної поведінки через посилення кримінально-правової репресії) відповідає суспільним очікуванням. Водночас така новела є типовим прикладом фрагментарних, несистемних змін КК. Ці зміни навряд чи може бути оцінено інакше, як вияв недовіри держави в особі парламенту до суддівського корпусу, не спроможного кваліфіковано й виважено застосовувати норми Загальної частини КК лише чомусь щодо порушників антикорупційного законодавства. Учений таке посилення кримінально-правової

репресії вважає доречним і справедливим, щоправда, лише стосовно так званих гранд-корупціонерів і за умови продуманого втілення цієї ідеї в законодавчу матерію (Dudorov, Kolomoiets, Kushnir, & Makarenkov, 2019, p. 214).

Результати вивчення судової практики призначення покарання за корупційні кримінальні правопорушення дають підстави стверджувати, що за такі діяння суд здебільшого призначає штраф, значно рідше – позбавлення волі на певний строк з реальним його відбуванням. Як додаткове покарання застосовують позбавлення права обіймати певні посади (пов'язані з наданням публічних послуг; у правоохоронних органах; в органах місцевого самоврядування; в установах, організаціях, підприємствах незалежно від форми власності й організаційно-правової форми; пов'язані з виконанням адміністративно-господарчих та організаційно-розпорядчих функцій; керівні посади у військових формуваннях Збройних сил України тощо) і конфіскація майна. Часто укладають угоду про визнання винуватості.

Попри незначні в окремих випадках суми неправомірної вигоди, суди не закривають кримінальні провадження у зв'язку з малозначністю. Наприклад, за надання неправомірної вигоди поліцейському в розмірі 150 грн засудженому призначено 17 000 грн штрафу ("Vyrok Manevyskoho", 2020).

Водночас у проєкті нового КК України корупційний злочин має значення лише для:

1) призначення штрафу як додаткового покарання. Відповідно до ч. 5 ст. 3.1.3 проєкту, штраф як додаткове покарання призначають лише у певних випадках, зокрема в разі вчинення корупційного злочину;

2) визначення меж дії кримінального закону щодо діяння, учиненого за межами території України. Відповідно до ч. 2 ст. 1.4.5 проєкту, цей Кодекс підлягає застосуванню до іноземця або особи без громадянства, що постійно не проживає в Україні, якщо вони вчинили за межами території України діяння, яке відповідно до ст. 2.1.5 КК України, визнають корупційним злочином у співучасті з громадянином України.

Отже, у проєкті КК України законодавець цілком відмовляється від обмежень, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень, закріплених у КК України. Такий крок не можна оцінювати однозначно. З одного боку, кримінально-правові наслідки вчинення корупційних кримінальних правопорушень порушують принципи кримінального права, а тому, імовірно, можна було б прогнозувати, що Конституційний Суд України міг зрештою визнати їх неконституційними. Хоча, з іншого боку, у них закладено певний потенціал стримування від учинення корупційних кримінальних правопорушень.

У контексті реформування кримінального законодавства слід зауважити, що в інших країнах використовують інші інструменти протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

1. Конфіскація. Незаконні активи, які здобула особа внаслідок учинення корупційних чи інших кримінальних правопорушень, переважно конфісковують. У КК України в контексті протидії корупційним кримінальним правопорушенням також використовують інструменти конфіскації: її розглядають як покарання та захід кримінально-правового характеру. Перспективною видається конфіскація майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку, без притягнення її до кримінальної відповідальності. Переваги такого інструменту, порівняно з іншими стандартами доказування, полягають у тому, що відповідач зобов'язаний буде пояснити джерело походження надмірних статків. У протилежному випадку таке майно підлягає конфіскації. Однак наявні й певні недоліки, пов'язані з низьким рівнем гарантій захисту прав людини, порівняно з тими, які застосовують у кримінальному процесі (зокрема, відсутність презумпції невинуватості). Водночас розв'язати цю проблему можливо шляхом підвищення стандартів доказування, не зводячи їх до тих, які використовують у кримінальному процесі (Cherniavskyi, & Vozniuk, 2019).

З огляду на наявність низки варіантів конфіскації певних активів у зв'язку з учиненням корупційного кримінального правопорушення, важливо, щоб вони не конкурували між собою і їх не застосовували за вчинення одного й того самого діяння. Наявність різних рівнів санкцій щодо одного й того самого факту слушно зауважує П. Маджо, призводить до проблем порушення правила *ne bis in idem* (Maggio, 2020).

2. Заборона займати відповідні посади чи займатися певною діяльністю довічно. Для осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, як покарання можна застосовувати довічну заборону займатися певною діяльністю чи займати певні посади або принаймні підвищити мінімальну та максимальну межі цього покарання, передбачені ч. 1 ст. 55 КК України. Безстрокова (довічна) заборона займати посади на державній службі передбачена, наприклад, у ст. 317 bis КК Італії ("Codice Penale", 2020).

3. Криміналізація приховування корупційного кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 396 КК України, настає кримінальна відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Однак у кримінальному законодавстві певних країн виокремлюють приховування корупційного злочину. Наприклад, у ст. 432 КК Казахстану встановлено кримінальну відповідальність за заздалегідь не обіцяне

приховування корупційного, тяжкого або особливо тяжкого злочину або злочину проти статевої недоторканності неповнолітньої особи ("Ugolovnyy kodeks", 2014).

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній: 1) висвітлено проблеми визначення корупційного кримінального правопорушення та шляхи їх розв'язання; 2) виявлено вади у визначенні корупційного злочину, передбаченого в проєкті Загальної частини КК України 2020 року, сформульовано пропозиції щодо їх усунення; 3) визначено основні переваги й недоліки представленого в примітці до ст. 45 КК України переліку корупційних правопорушень; 4) удосконалено класифікацію корупційних кримінальних правопорушень за способом і суб'єктом їх учинення; 5) розглянуто зміст, позитивні й негативні аспекти кримінально-правових наслідків корупційного кримінального правопорушення.

Висновки

На підставі здійсненого дослідження слід сформулювати такі висновки.

1. Відсутність у КК України визначення поняття «корупційне кримінальне правопорушення» не дає змоги окреслити кримінально-правовий зміст цієї групи деліктів і встановити, які кримінальні проступки та злочини до них належать. Під час формулювання цієї дефініції слід урахувати, що вона повинна узгоджуватися з визначенням кримінального правопорушення, корупційного правопорушення та корупції. Водночас не можна виключати ймовірність того, що в разі конструювання дефініції корупційного кримінального правопорушення може постати необхідність внесення відповідних змін до визначень корупційного правопорушення та корупції з метою узгодження цих понять.

2. Аналіз дефініції корупційного злочину, використаної в проєкті Загальної частини КК України 2020 року (п. 18 ч. 2 ст. 1.3.1), дав змогу виявити вади тристороннього розуміння неправомірної вигоди (як предмета, мети й засобу вчинення злочину) і сформулювати пропозицію щодо трансформації цієї ознаки в конструкцію на кшталт «діяння, що полягають у пропозиції чи обіцянці надання неправомірної вигоди, її наданні, прийнятті пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержанні, проханні чи вимаганні надати». Ще однією вадою визначення корупційного злочину є неохоплення ним таких способів учинення протиправних діянь, як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а так само прохання чи вимагання надати таку вигоду.

3. Розміщений у примітці до ст. 45 КК України перелік корупційних правопорушень має низку суттєвих вад, пов'язаних, з одного боку, з тим, що він не охоплює всіх кримінальних правопорушень, які належать до корупційних, а з іншого – містить окремі кримінальні правопорушення, які не слід вважати корупційними. Видається, що однією з умов формування науково обґрунтованого переліку корупційних кримінальних правопорушень має бути формулювання дефініції корупційного кримінального правопорушення, а можливо, й розроблення їх класифікації, оскільки є кримінальні правопорушення, які лише частково належать до корупційних.

4. Корупційні кримінальні правопорушення за способом учинення запропоновано поділяти на: 1) незаконне заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем певним майном; 2) зловживання владою, службовим становищем чи повноваженнями; 3) пропозиція, обіцянка надати неправомірну вигоду, а також надання такої вигоди за вчинення чи невчинення певних дій (активний підкуп); 4) прийняття пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержання, прохання чи вимагання надати (пасивний підкуп); 5) інші корупційні кримінально-протиправні діяння (умовно корупційні, квазікорупційні та кримінальні правопорушення, які потрапили до примітки ст. 45 КК України необґрунтовано).

5. Аналіз негативних кримінально-правових наслідків корупційного кримінального правопорушення засвідчує, що законодавець у певних випадках прирівняв ці делікти до тяжких та

особливо тяжких злочинів. Крім того, не відповідає принципу справедливості відсутність у певних випадках диференціації кримінально-правових наслідків для різних за ступенем тяжкості видів корупційних кримінальних правопорушень.

Відмову в проєкті КК України від обмежень, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень, які закріплені в КК України, не можна оцінювати однозначно. З одного боку, кримінально-правові наслідки вчинення цих деліктів порушують принципи кримінального права, а тому, імовірно, можна було б прогнозувати, що Конституційний Суд України зрештою міг визнати їх неконституційними. Хоча, з іншого боку, у них закладено певний потенціал стримування від учинення корупційних кримінальних правопорушень.

6. У контексті реформування кримінального законодавства слід акцентувати увагу на вдосконаленні підстав застосування різних видів конфіскації, однак важливо, щоб вони не конкурували між собою та щоб їх не застосовували за вчинення одного й того самого діяння, оскільки це може спричинити порушення принципу *ne bis in idem*. Для осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, як покарання можна застосовувати довічну заборону займатися певною діяльністю чи займати певні посади або принаймні підвищити мінімальну та максимальну межі цього покарання, передбачені ч. 1 ст. 55 КК України. Потребує уваги також криміналізація приховування корупційного кримінального правопорушення в межах самостійної форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

REFERENCES

- Cherniavskyi, S.S., & Vozniuk, A.A. (2019). Zarubizhnyi dosvid pravovoi protydivi nezakonnomu zbahachenniu [Foreign experience of legal counteraction to illicit enrichment]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Journal of National Academy of Internal Affairs*, 17(1), 79-89. Retrieved from <https://lawjournal.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1063>. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.79> [in Ukrainian].
- Codice Penale of Italy. Aggiornato al 30/10/2020. (n.d.). *www.brocardi.it*. Retrieved from <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-terzo/titolo-i/capo-i/sezione-i/art650.html>.
- Dudorov, O.O., Kolomoiets, T.O., Kushnir, S.M., & Makarenkov, O.L. (2019). *Zahalnoteoretychni, administrativno- ta kryminalno-pravovi osnovy kontseptualizatsii antykoruptsiinoi reformy v Ukraini* [General theoretical, administrative and criminal-legal bases of conceptualization of anti-corruption reform in Ukraine]. Zaporizhia: Helvetyka [in Ukrainian].
- Khavroniuk, M.I. (Ed.). (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii"* [Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"]. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
- Klitgaard, R. (1998). International Cooperation against Corruption. *Finance & Development*, 3-5. Retrieved from <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/fandd/1998/03/pdf/klitgaar.pdf>.
- Maggio, P. (2020). A critical analysis of corruption and anti-corruption policies in Italy. *Journal of Financial Crime*. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-12-2019-0168>.
- Muzyka, A.A., & Lashhuk, Ye.V. (2011). *Predmet zlochynu: teoretychni osnovy piznannia* [The subject of the crime: the theoretical foundations of knowledge]. Kyiv: Palyvoda A.V. [in Ukrainian].
- Nathanson, S. (2013). Why good government matters. *Crime, Law and Social Change*, 1(60), 107-114. doi: <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9438-x>.

- Proiekt novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy stanom na 19 zhovtnia 2020 r. [The project of the new Criminal Code of Ukraine as of October 19, 2020]. (n.d.). [newcriminalcode.org.ua](https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf). Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf> [in Ukrainian].
- Rothstein, B. (2013). Corruption and Social Trust: Why the Fish Rots from the Head Down. *Social Research*, 4(80), 1009-1032.
- Seligson, M.A. (2002). The impact of corruption on regime legitimacy: A comparative study of four Latin American countries. *The Journal of Politics*, 64(2), 408-433. doi: <https://doi.org/10.1111/1468-2508.00132>.
- Ugolovnyy kodeks Kyrgyzskoy Respubliki: ot 2 fevr. 2017 g. No. 19 [Criminal Code of the Kyrgyz Republic from February 2, 2017, No. 19]. (n.d.). cbd.minjust.gov.kg. Retrieved from <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> [in Russian].
- Ugolovnyy kodeks Respubliki Kazakhstan: ot 3 iulia 2014 g. No. 226-V [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014 No. 226-V]. (n.d.). online.zakon.kz. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=38;-50 [in Russian].
- Vozniuk, A.A. (2019). Realni prychny top-koruptsii v Ukraini ta nerealni sposoby protydii yii [Real causes of top corruption in Ukraine and unrealistic ways to counter it]. *Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri, Realization of the state anti-corruption policy in the international dimension: Proceedings of the 4th International Scientific-Practical Conference*. (Vol. 1), (pp. 44-47). V.V. Cherniei, S.D. Husariiev, S.S. Chernavskiy (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Vyrok Dniprovskoho apeliatyynoho sudu vid 18 lystop. 2020 r. po spravi No. 205/3186/20 [The verdict of the Dnieper Court of Appeal from November, 18, 2020 in the case No. 205/3186/20]. *Sait "Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen"*, Site "Unified state register of court decisions". Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92942232> [in Ukrainian].
- Vyrok Manevytskoho raionnogo sudu Volynskoi oblasti vid 19 lystop. 2020 r. po spravi No. 164/1490/20 [The verdict of the Manevychi district court of the Volyn region from November, 19, 2020 in the case No. 164/1490/20]. *Sait "Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen"*, Site "Unified state register of court decisions". Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92948294> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii": vid 14 zhovt. 2014 r. No. 1700-VII [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" from October, 14, 2014, No. 1700-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Чернявський С. С., Вознюк А. А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 17 (1). С. 79–89. URL: <https://lawjournal.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1063>. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.79>.
- Codice Penale of Italy. Aggiornato al 30/10/2020. URL: <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-terzo/titolo-i/capo-i/sezione-i/art650.html>.
- Дудоров О. О., Коломоєць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні : колективна монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2019. С. 214.
- Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М. І. Хавронюк. Київ : Баїте, 2018. С. 46.
- Klitgaard R. International Cooperation against Corruption. *Finance & Development*. 1998. P. 3–5. URL: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/fandd/1998/03/pdf/klitgaar.pdf>.
- Maggio P. A critical analysis of corruption and anti-corruption policies in Italy. *Journal of Financial Crime*. 2020. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-12-2019-0168>.
- Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. С. 110.
- Nathanson S. Why good government matters. *Crime, Law and Social Change*. 2013. No. 1 (60). P. 107–114. doi: <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9438-x>.
- Проект нового Кримінального кодексу України станом на 19 жовтня 2020 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf>.
- Rothstein B. Corruption and Social Trust: Why the Fish Rots from the Head Down. *Social Research*. 2013. No. 4. Vol. 80. P. 1009–1032.
- Seligson M. A. The impact of corruption on regime legitimacy: A comparative study of four Latin American countries. *The Journal of Politics*. 2002. No. 64 (2). P. 408–433. doi: <https://doi.org/10.1111/1468-2508.00132>.
- Уголовный кодекс Кыргызской Республики : Закон КР от 2 февр. 2017 г. № 19. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>.
- Уголовный кодекс Республики Казахстан : Закон РК от 3 июля 2014 г. № 226-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=38;-50.
- Вознюк А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 44–47.

Вирок Дніпровського апеляційного суду від 18 листоп. 2020 р. по справі № 205/3186/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92942232>.
Вирок Маневицького районного суду Волинської області від 19 листоп. 2020 р. по справі № 164/1490/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92948294>.
Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

Стаття надійшла до редколегії 29.07.2020

Vozniuk A. – Doctor of Law, Professor, Head of the Research Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Corruption Related Criminal Offenses: Conceptual Issues in the Context of Reforming the Criminal Legislation of Ukraine

The **purpose** of the article is to identify major problematic issues related to the construction of criminal law provisions in the area of corruption offenses, both in the Criminal Code of Ukraine and in the draft General Part of the Criminal Code of Ukraine of 2020, as well as to identify ways to solve them. The article employs a set of research **methods**, namely: terminological, system-structural, formal-logical, comparative-legal. The theoretical basis of the study is constituted by the works of Ukrainian and foreign scientists, by provisions of the Criminal Code of Ukraine, as well as by the practice of their application. The **scientific novelty** of the article is based on the following: 1) the problems of determining a corruption offense and ways to solve them have been revealed; 2) shortcomings in the definition of corruption, provided for in the draft General Part of the Criminal Code of Ukraine 2020 and formulates proposals for their elimination have been identified; 3) main advantages and disadvantages of the list of corruption offenses contained in the note to Art. 45 of the Criminal Code of Ukraine have been identified; 4) classification of corruption criminal offenses according to the method and subject of their commission has been improved; 5) the content, positive and negative sides of the criminal-legal consequences of a corruption criminal offense have been revealed. According to the results of the study, the following **conclusions** have been drawn: 1) the lack of definition of the term «corruption criminal offense» in the Criminal Code of Ukraine does not allow to clearly understand the criminal nature of this group of violations, and, accordingly, to establish criminal offenses and crimes that belong to them; 2) when creating such definition, it should be taken into account that it must be consistent with the definition of a criminal offense, corruption offense and corruption; 3) the concept of a tripartite understanding of illicit gain (as the subject, purpose and means of crime commission) in the definition of corruption should be transformed into a construction, such as «acts consisting in the offer or promise of illicit gain, its provision, acceptance or promise of such benefit, its receipt, request or extortion to provide»; 4) as presented in the note to Art. 45 of the Criminal Code, the list of corruption offenses, on the one hand, does not cover all criminal offenses that should be attributed to corruption, and on the other – includes some criminal offenses, which should not be attributed to corruption; 5) it is proposed to divide corruption criminal offenses according to the method of commission into: a) illegal possession of certain property by abuse of official position by a public official; b) abuse of power, official position or authority; c) an offer, a promise to provide an illegal benefit, as well as the provision of such a benefit for committing or failing to commit certain acts (active bribery); d) acceptance of an offer or promise of such benefit, its receipt, request or demand to provide (passive bribery); e) other corrupt criminal and illegal acts (conditionally corruption, quasi-corruption and criminal offenses, which have been unreasonably included in the note of Article 45 of the Criminal Code of Ukraine); 6) analysis of the negative criminal law consequences of a corruption criminal offense demonstrates that the legislator in certain cases has equated these torts to serious and especially serious crimes; 7) in the context of reforming criminal legislation, it is necessary to improve the grounds for various types of confiscation, prohibition to engage in certain activities or hold certain positions, as well as to consider the feasibility of criminalizing concealment of corruption offenses.

Keywords: corruption; corruption crime; corruption offense; counteracting corruption; official; confiscation; undue advantage.

Василик В. В. – аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5129-8917>

Виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства

Будь-яка сфера правового регулювання, зокрема виконання кримінальних покарань, неодмінно ґрунтується на основоположних конституційних принципах, які є підґрунтям для розвитку відносин між правовою державою та особою. До таких принципів належать: невід'ємність, непорушність і недоторканність прав та свобод особи; верховенство права; взаємна відповідальність держави й особи; обмеженість і підзаконність державної влади; суворе підпорядкування закону в діяльності всіх державних органів і посадових осіб тощо. Нині актуальними є проблеми дотримання прав і законних інтересів громадян, що опинилися в місцях позбавлення волі. **Метою статті** є визначення особливостей виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства. **Методологія.** Під час підготовки статті використано окремі загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, зокрема: історичний, філософсько-правовий, порівняльний, системний, функціональний, узагальнення. **Наукова новизна.** За результатами емпіричного дослідження виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства запропоновано авторське трактування поняття «ресоціалізація засуджених до позбавлення волі», згідно з яким це процес позитивних змін особистості засудженого внаслідок застосування правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних та інших заходів впливу з метою усунення негативних ціннісних орієнтирів засуджених, наслідків їхньої ізоляції, закріплення результатів виправлення, надання їм допомоги після відбуття покарання та сприяння їхній адаптації в соціальному середовищі. Доведено, що під час визначення виду установ виконання покарань критерій відкритості/закритості цих установ доцільно застосовувати лише до установ, що виконують покарання у виді позбавлення волі. Сформульовані висновки поглиблюють знання про об'єкт дослідження, сприяють вивченню процесу виконання та відбування покарання засудженими. **Висновки.** Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок й умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства й держави завдяки спрямуванню зусиль на виправлення та ресоціалізацію засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так й іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими. Держава поважає та охороняє права, свободи й законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну й правову захищеність, їхню особисту безпеку. Головними завданнями ресоціалізації засуджених можна вважати відновлення та розширення її соціально корисних зв'язків і відносин із суспільством, розвиток цілісної особистості, здатної до об'єктивного ставлення як до навколишнього світу, так і до себе; зміна спрямованості особистості; створення системи її моральних, ідейних, правових переконань відповідно до прийнятих у суспільстві норм і цінностей; формування в осіб, які відбувають покарання, здатності до стабільної самостійної законслухняної поведінки після відбування покарання.

Ключові слова: ресоціалізація; режим виконання покарання; позбавлення волі; засуджений до позбавлення волі; виправна колонія; правовий статус; установи виконання покарань.

Вступ

У протидії злочинності держава застосовує значну кількість заходів економічного, соціального, правового, організаційного, політичного та культурно-виховного спрямування. Покарання в такому разі є засобом охорони суспільства й громадян від злочинних посягань. Застосування цього заходу здійснюють як за допомогою погрози таким покаранням, що наявна в санкції кожної кримінально-правової норми, так і шляхом його реалізації, тобто подальшої ресоціалізації осіб, що вже вчинили злочини.

Ресоціалізація – це процес прийняття індивідом соціальних норм і культурних цінностей, утрачених, або неналежно засвоєних раніше, або оновлених на новому етапі суспільного розвитку. У

певному сенсі ресоціалізація передбачає засвоєння індивідом деяких цінностей і норм, які радикально відрізняються від набутих ним раніше. Ресоціалізація пов'язана з руйнуванням засвоєних індивідом у процесі асоціалізації, десоціалізації негативних антигромадських норм і цінностей, прищепленням визнаних суспільством цінностей та вчинків; вона нагадує первинну соціалізацію, оскільки повинна радикально по-новому розставити акценти реальності (Perinskaia, 2005).

Проблеми виконання покарань досліджували у своїх працях К. А. Автухов, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл, В. В. Василевич, Б. М. Головкін, А. П. Гель, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, Т. В. Кам'янець, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський,

І. М. Копотун, О. В. Корчинський, В. В. Лень, М. І. Лисенко, В. А. Львович, І. С. Михалко, О. М. Неживець, Ю. А. Пономаренко, М. С. Пузирьов, В. М. Синьов, А. Х. Степанюк, О. В. Ткачова, В. М. Трубников, В. І. Тютюгін, С. Я. Фаренюк, С. І. Халимон, М. П. Черненко, Ю. В. Шинкарьов, І. С. Яковець та ін.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення особливостей виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства.

Виклад основного матеріалу

Ресоціалізацію слід розглядати як поновлення в людини втрачених соціальних цінностей і досвіду спілкування, поведінки, життєдіяльності, як процес, що відбувається в межах реадaptaції та сприяє відновленню пристосувальних можливостей людини до наявних норм і правил поведінки. Проте неможливо створити певне ресоціалізаційне середовище, не домігшись спочатку створення нормальних для людини умов життєдіяльності в установі виконання покарань (УВП): безпечного проживання, здорового харчування, вільного надходження об'єктивної інформації про життя за межами УВП, якісного здійснення медичної допомоги, справедливого ставлення персоналу УВП, чіткої організації режиму тощо.

У роботі із засудженими та в умовах кримінально-виконавчої системи цей процес передбачає кілька взаємозалежних площин: як основна мета діяльності соціально-психологічної служби УВП, як психолого-педагогічний процес, що забезпечує досягнення зазначеної мети, як внутрішній процес якісної зміни свідомості, почуттів і поведінки особистості. Ресоціалізація засуджених – це відновлення їхньої соціалізації в межах суспільних форм життєдіяльності та мотивування форм соціально корисної діяльності.

На думку Ю. Баранова, засобами ресоціалізації засуджених є: режим (встановлений порядок виконання та відбування покарання), виховна робота, здобуття освіти, професійна підготовка і трудове виховання, відновлення зв'язків з представниками суспільства. Засоби ресоціалізації засуджених застосовують з огляду на вид покарання, особу засудженого та бажання повернутися до соціально прийнятних форм життєдіяльності (Baranov, 2008, p. 112).

Ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, досить складна, оскільки втрата соціальних зв'язків і суспільно корисних рис є глибокою, а подеколи – незворотною (Nalyvaiko, 2000).

Метою ресоціалізаційної діяльності засуджених є зміна спрямованості особистості, створення системи її моральних, ідейних, правових переконань відповідно до прийнятих у суспільстві норм і цінностей, формування в осіб, що відбувають покарання, здатності до стабільної самостійної законслухняної поведінки після відбування покарання.

Необхідність дослідження проблем ресоціалізації засуджених посилюється у зв'язку з подальшим реформуванням української кримінально-виконавчої системи, пріоритетним напрямом якої є застосування та імплементація в національне кримінально-виконавче законодавство міжнародних стандартів утримання засуджених, що спрямовані забезпечити успішну адаптацію засуджених до умов ізоляції, а також сформувати моделі поведінки, необхідні для успішного входження в соціум після їх звільнення.

Ресоціалізація не є одноразовою миттєвою процедурою, вона відбувається у два етапи: під час відбування покарання та після нього. Основні завдання першого етапу ресоціалізації засуджених – нівелювати або звести до мінімуму негативні моменти, спричинені ізоляцією засудженого від суспільства, підготувати його до правослухняного життя на волі, а другий – надати йому допомогу в соціальній адаптації після звільнення від відбування покарання. Саме ресоціалізація має забезпечити відновлення та розширення соціально корисних зв'язків і відносин із суспільством звільненої з місць позбавлення волі особи, розвиток цілісної особистості, здатної до об'єктивного ставлення як до навколишнього світу, так і до себе, світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські й національні цінності (Dromin, 2007, p. 260).

Ефективна ресоціалізація засуджених до позбавлення волі може бути лише за умови: максимального врахування особливостей психіки засуджених, віку, статі, стану здоров'я, інтересів, перспектив подальшого життя в суспільстві; створення системи індивідуального та диференційованого впливів соціального, педагогічного, психологічного, правового спрямування; урахування рівня та характеру соціальної поведінки, а також специфіки реагування на конкретні психолого-педагогічні ситуації засудженим. У місцях позбавлення волі ресоціалізацію розглядають як цілісний процес виправлення, корекції, виховання, перевиховання, соціально-педагогічної підтримки засудженого з використанням карально-виховних, освітньо-виховних, трудотерапевтичних й інших технологій в УВП (Romaniuk, & Chovhan, 2016).

Під час здійснення ресоціалізації визначають й основні напрями діяльності УВП, які полягають у засвоєнні засудженими елементарних норм, цінностей і знань, необхідних і достатніх для

того, щоб бути включеними до життя в суспільстві. Водночас вона пред'являє конкретні вимоги до умов відбuvання покарань. Вони мають бути достатніми принаймні для того, щоб засуджених не втрачав уміння і навичок поведінки, що практикується у звичайних умовах життя суспільства.

В ізоляції від суспільства особистість засудженого зазнає значних змін, унаслідок яких найбільш значущими для неї стають цінності, що забезпечують індивідуальне існування, а цінності, що відображають соціальну сутність людини, стають другорядними. Цей факт засвідчений чисельними дослідженнями як іноземних, так й українських вчених.

В умовах ізоляції засудженим створюють необхідні умови для стимулювання їхньої правомірної поведінки й досягнення кінцевої мети кримінально-виконавчого законодавства – захисту інтересів особи, суспільства, держави. Реалізацію такої мети здійснюють крізь призму виконання завдань, які постають перед кримінально-виконавчим законодавством, зокрема через визначення принципів виконання кримінального покарання, де диференціація та індивідуалізація виконання покарань сприяють реалізації інших її складових. Засуджений після закінчення строку покарання знову потрапляє в суспільство, норм якого він має дотримуватися, проте внаслідок певних причин він не завжди здатен їх дотримуватися, адже для такої людини адаптуватися в соціумі стає складним завданням. Саме тому першочерговою в роботі УВП постає проблема ресоціалізації засуджених.

На думку Н. Є. Колесникової, ресоціалізацію можна вважати поліфункціональним поняттям: її можна тлумачити як функцію УВП, як завдання фахівців кримінально-виконавчої системи, як процес трансформації особою власного життєвого досвіду з метою зміни соціальної поведінки, як інструмент управління процесом реінтеграції злочинців у суспільство, як технологію роботи із засудженими або як альтернативу відбuvання покарання (Kolesnikova, 2011, p. 68).

Водночас М. С. Рибак трактує ресоціалізацію як коригування властивостей особистості засудженого в наданні їй рис, необхідних і достатніх для життя в певній позитивній або нейтральній, з позицій громадської безпеки, соціальній групі (Rybak, 2004).

Свою чергою Н. О. Крайнова пропонує розглядати ресоціалізацію засуджених як процес відновлення індивіда як соціалізованого члена суспільства, що здійснюють на підставі застосування до особи, яка вчинила злочин і засуджена за нього, комплексу правових, організаційних, психолого-педагогічних, виховних та інших заходів впливу на різних етапах кримінальної відповідальності з метою

недопущення повторного вчинення протиправних діянь (Kraynova, 2002).

Так, Н. Ф. Уфимцева ресоціалізацією засуджених вважає тривалий процес, що є складним комплексом психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних та організаційних заходів, спрямованих на формування в кожного засудженого здатності й готовності до включення після відбuvання покарання у звичайні умови життя суспільства. На її думку, ресоціалізація визначає основні напрями діяльності виправних установ. Вона передбачає засвоєння елементарних норм, цінностей та знань, необхідних і достатніх для того, щоб бути включеними в життя суспільства. Це допоможе засудженому на перших етапах порівняно успішно виконувати необхідну кількість ролей у звичайних умовах життя суспільства, а в перспективі буде слугувати базою для відновлення відповідного обсягу функцій нормального члена суспільства (Ufimtseva, 2003, p. 235).

Ресоціалізація – це комплекс (система) правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних та інших заходів впливу, які здійснюють на різних етапах реалізації кримінальної відповідальності з метою змінення асоціальних установок, системи ціннісних орієнтацій, протидії асоціальній деградації особистості, корекції протиправної поведінки, попередження злочинів, створення нормальних умов для подальшої соціалізації.

Ресоціалізація, зазначає О. І. Осауленко, – це процес формування в особи позитивних рис, які сприяють поважному ставленню до людини, суспільства, праці, норм моралі, звичаїв, традицій та стимулюють правослухняну поведінку, тобто ресоціалізація в такому значенні є своєрідним змістом процесу виправлення (Osaulenko, 2002, p. 60).

Процес ресоціалізації є складним і трудомістким. Тому на шляху досягнення мети покарання постають певні складнощі щодо здійснення цієї процедури. У зв'язку із цим можна виокремити декілька основних проблемних аспектів, що пов'язані з: формуванням позитивних установок у засудженого, неякісною підготовкою працівників УВП, замкнутістю (закритістю) засудженого і як наслідок – неможливістю подолати його особисті психологічні проблеми тощо. Безсумнівно, усі ці фактори ускладнюють процес ресоціалізації як у психологічному, так і в соціальному вимірах. У роботі із засудженими в умовах кримінально-виконавчої системи цей процес безупинний та має кілька взаємозалежних площин: постає як головна мета діяльності соціально-психологічної служби УВП; як психолого-педагогічний процес, що забезпечує досягнення зазначеної мети; як внутрішній процес якісної зміни свідомості, почуттів і поведінки особи.

З огляду на зазначене, ресоціалізацією засуджених до позбавлення волі, на наш погляд, слід вважати процес позитивних змін особистості засудженого внаслідок застосування правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних та інших заходів впливу з метою усунення негативних ціннісних орієнтирів засуджених, наслідків їхньої ізоляції, закріплення результатів виправлення, надання їм допомоги після відбуття покарання та сприяння їхній адаптації в соціальному середовищі.

Ресоціалізація є доволі складним і суперечливим явищем не лише в частині теоретичного обґрунтування, а й для практичної реалізації, передусім – для персоналу органів та УВП і тих працівників, які долучаються до роботи із засудженими особами, звільненими з місць позбавлення волі. З одного боку, таку ситуацію можна трактувати як результат процесу становлення поняття «ресоціалізація» засуджених, що є однією з основних категорій національної науки кримінально-виконавчого права; водночас така ситуація не може позитивно позначатися на практиці виконання-відбування покарання у виді позбавлення волі.

У ст. 6 КВК України основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених визначено встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, громадський вплив.

Саме режим є інструментом, за допомогою якого відбувається ресоціалізація засуджених і здійснюється кара під час відбування засудженим кримінального покарання. Виконання та відбування кримінального покарання реалізуються в умовах режиму, встановленого в місцях позбавлення волі, який, будучи певним порядком виконання і відбування покарання за правовим змістом, урегульовані нормами кримінально-виконавчого права. Режим позбавлення волі є складним правовим явищем, яке повинно передбачати чітке поняття, закріплене на нормативному рівні, оскільки режим виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі має забезпечити реалізацію найважливіших функцій, досягнення яких зумовить і досягнення завдань покарання. У місцях позбавлення волі режим виконує декілька функцій, насамперед – це кара за вчинений злочин.

На думку О. Г. Колба, кара як елемент мети покарання є, з одного боку, вимушеною необхідністю держави реагувати на злочинну поведінку винних осіб, а з іншого – превентивним заходом, передумовою виправлення та ресоціалізації засуджених шляхом стримання бажання вчинити новий злочин і гальмування їхніх деструктивних учинків. Превентивний зміст

застосування кари передбачає збереження соціально корисних властивостей особи засудженого, що обмежує його криміногенні властивості, та запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує їхню гідність, поводженню з боку персоналу УВП, а також протидіє вчиненню злочинів та інших правопорушень серед інших осіб в умовах ізоляції від суспільства (Kolb, 2005).

Режим також є одним з найконцентрованіших засобів втілення кари та примусу. Він передбачає встановлені відповідними нормативно-правовими актами ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їхніх прав і законних інтересів, дотримання особистої безпеки засуджених та персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови утримання залежно від виду виправної установи, зміну умов відбування покарань.

На переконання О. С. Стеблинської, позбавлення волі – це крайня міра реагування держави на вчинення особою злочину. Відбування такого виду покарання в УВП тягне за собою суттєві обмеження стосовно засудженого, серед яких ізоляція, режим, постійний нагляд і контроль. Такі умови впливають на особу по-різному, а отже, і наслідки цього впливу є різноманітними (Steblynska, & Yarmoliuk, 2016).

Ознаками режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі О. В. Хорошун вважає сувору й точну правову регламентацію режиму відбування покарання; можливість застосування примусових заходів для забезпечення дотримання правил режиму у випадку їх невиконання засудженим; фактичну реалізацію правил режиму в процесі виконання та відбування покарання (Khoroshun, 2012).

У кримінально-виконавчому законодавстві є декілька позицій щодо визначення поняття «режим». Його визначають як порядок та умови в місцях позбавлення волі, правила поведінки, що встановлені в УВП, і деякі науковці розглядають режим у вузькому та широкому значенні.

Зокрема, М. О. Стручков вважає, що «режим, праця і політико-виховна робота є основними й обов'язковими засобами процесу виправно-трудоного впливу на засуджених». Таку позицію обстоював й О. С. Міхлін, який у більшості своїх праць активно використовував саме поняття «порядок» або «правила поведінки», а не «режим».

Режим утримання – це один з основних заходів виправлення засуджених, спонукання їх до правослухняної поведінки, що безпосередньо передбачено кримінально-виконавчим законом. У кримінально-виконавчих установах режим – це встановлений і регламентований нормами права, обов'язковий для засуджених порядок поводження, що містить елементи кари, яка спрямована на

досягнення завдань покарання. Режим – це врегульований нормами кримінально-виконавчого права порядок виконання та відбування покарання, який забезпечує виправлення засудженого й підготовку його до життя в суспільстві.

Головним призначенням режиму відбування покарання є виховний вплив на засуджених, а примусова регламентація їхнього способу життя привчає засуджених до порядку, свідомого дотримання встановлених правил поведінки, дисциплінує їх, виховує потребу в праці, повагу до закону, встановлених у суспільстві норм співіснування та інші позитивні риси.

Режимом у широкому значенні вважають сукупність заходів, за допомогою яких здійснюють процес виправлення ув'язнених. Режим у цьому контексті передбачає регулювання всіх аспектів життя ув'язнених в УВП, зокрема суспільно корисну працю та виховну роботу. Режим у вузькому значенні передбачає встановлення певних правил ізоляції засуджених, їхньої поведінки, прав та обов'язків, обумовлених фактом відбування покарання, регулювання порядку пересування в межах місця позбавлення волі, регламентацію форм спілкування ув'язнених з навколишнім світом, система заходів стягнення та заохочення (Zlyvko, & Tkachenko, 2011, p. 175).

Умови відбування покарання в УВП визначають правові норми, що встановлюють регламентовані чинним законодавством право-обмеження та обов'язки для засуджених, виконання яких забезпечують можливість застосування примусових заходів, установлених кримінально-виконавчим законодавством. Як умови застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, режим водночас відіграє найактивнішу роль у системі та взаємодії основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Різні умови утримання в місцях позбавлення волі створюють для засуджених залежно від сумлінної поведінки, відповідального ставлення до праці, виконання встановлених правил (завдань) або від виду колонії. Серед функцій режиму в місцях позбавлення волі важливо розрізнити основні – ті, для яких він створений і врегульований законом, і ті, які забезпечують його виконання. Насамперед режим передбачає каральну функцію, оскільки саме за допомогою режимних вимог і правообмежень реалізується кримінально-правова кара. Реалізуючи кару, правила режиму спонукають

засудженого дотримуватися вимог закону, не порушувати дисципліну.

Одночасно режим є і засобом виправлення засуджених, також він створює правові й організаційні умови інших засобів правового впливу на засуджених (виховної роботи, суспільно корисної праці, загальноосвітнього та професійного навчання), встановлюючи примусовий порядок їх застосування. У цьому виявляється забезпечувальна функція режиму. Найважливішою з-поміж них є превентивна, пов'язана із запобіганням правопорушенням як з боку засуджених, так і з боку інших осіб. Режимні норми вимагають дотримуватися відповідних правил не тільки засуджених та адміністрацію, а й інших осіб, які перебувають на території колонії або в приміщеннях, де встановлені режимні вимоги.

Наукова новизна

На підставі емпіричного дослідження виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства запропоновано авторське трактування поняття «ресоціалізація засуджених до позбавлення волі», згідно з яким це процес позитивних змін особистості засудженого внаслідок застосування правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних та інших заходів впливу з метою усунення негативних ціннісних орієнтирів засуджених, наслідків їх ізоляції, закріплення результатів виправлення, надання їм допомоги після відбуття покарання та сприяння їх адаптації в соціальному середовищі.

Висновки

Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок та умови виконання й відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави завдяки спрямуванню зусиль на виправлення та ресоціалізацію засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так й іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими. Держава поважає та охороняє права, свободи й законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну та правову захищеність, їхню особисту безпеку.

REFERENCES

- Antypenko, V.F. (Eds.). (2011). *Mizhnarodna kryminolohiia - problemne pole mizhnarodnykh doslidzhen [International criminology - a problematic field of international research]*. Kyiv: Stal. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.22.6643> [in Ukrainian].
- Baranov, Iu.V. (2008). *Resotsializatsiia osuzndennykh k lisheniiu svobody i osvobozhdenykh ot etogo nakazaniia: teoretiko-metodologicheskie i pravovye osnovy [Resocialization of convicts and those released from this*

- punishment: theoretical and methodological and legal foundations]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Dromin, V.M. (2007). Evoliutsiia pokaran v konteksti preventyvykh mozhlyvosti: vid pozbavleniia voli do probatsii [The evolution of punishment in the context of preventive opportunities: from imprisonment to probation]. *Aktualni problemy derzhavy i prava, Actual problems of the state and law*, 32, 259-265. [in Ukrainian].
- Khoroshun, O.V. (2012). Deiaki pytannia rezhymu vykonanniia pokaranniia ta vidbuvanniia kryminalnogo pokaranniia u vydi dovichnogo pozbavleniia voli [Some issues of the regime of execution of punishment and serving of criminal punishment in the form of life imprisonment]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu, Bulletin of Zaporizhia National University*, 1(II), 257-261 [in Ukrainian].
- Kolb, O.H. (2005). *Zapobihannia zlochynnosti u mistsiakh pozbavleniia voli [Prevention of crime in places of imprisonment]*. Luts'k: Vezha [in Ukrainian].
- Kolesnikova, N.E. (2011). Sotsialno-psikhologicheskaia resotsializatsiia osuzhdennykh muznchin v ispravitel'nom uchrezhdenii [Social and psychological resocialization of convicted men in a correctional institution]. *Extended abstract of candidate's thesis*. SPb [in Russian].
- Kraynova, N.A. (2002). Problemy resotsializatsii neodnokratno sudimykh lits [Problems of resocialization of repeatedly convicted persons]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Vladivostok [in Russian].
- Nalyvaiko, V.S. (2000). Kryminolohichni problemy resotsializatsii osib, zvillyenykh z mistis pozbavleniia voli [Criminological problems of resocialization of the persons released from places of imprisonment]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Osaulenko, O.I. (2002). Dyferentsiatsiia ta indyvidualizatsiia vykonanniia kryminalnykh pokaran u vydi pozbavleniia voli [Differentiation and individualization of execution of criminal punishments in the form of imprisonment]. *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktiki, Problems of penitentiary theory and practice*, 7, 59-64 [in Ukrainian].
- Perinskaia, N.A. (2005). Resotsializatsiia [Resocialization]. *Znanie. Ponimanie. Umenie, Knowledge. Understanding. Skill*, 4, 161-162 [in Russian].
- Romaniuk, O.V., & Chovhan, V.O. (2016). *Mizhnarodni standarty, pryntsypy i rekomendatsii v haluzi vykonanniia pokaran ta diialnosti orhaniv i ustanov vykonanniia pokaran [International standards, principles and recommendations in the field of execution of punishments and activity of bodies and establishments of execution of punishments]*. Bila Tserkva. URL: <https://i-rc.org.ua/files/posibnik-mijnarodni-standarty.pdf>. doi: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.1.13> [in Ukrainian].
- Rybak, M.S. (2004). *Resotsializatsiia osuzhdennykh k lisheniui svobody: problemy teorii i praktiki [Resocialization of those sentenced to imprisonment: problems of theory and practice]*. V.P. Malkova (Ed.) (2nd ed., rev.). Saratov: SGAP [in Russian].
- Steblynska, O.S., & Yarmoliuk, O.V. (2016). Okremi pytannia vtechi z mistis pozbavleniia voli abo z-pid varty [Some questions of escape from places of imprisonment or from custody]. *Pravo, Law*, 1(13), 253-259 [in Ukrainian].
- Ufimtseva, N.F. (2003). Osobennosti resotsializatsii osuzhdennykh v penitentsiarnykh uchrezhdeniiakh Germanii (na primere zemli Nizhniaia Saksoniia) [Peculiarities of re-socialization of convicts in penitentiary institutions in Germany (on the example of the state of Lower Saxony)]. *Sotsialnaia rabota na Urale: istoricheskii opyt i sovremennost, Social work in the Urals: historical experience and modernity: Interuniversity Scientific Conference*. (Vol. 3), (pp. 231-248). Yekaterinburg [in Russian].
- Zlyvko, S.V., & Tkachenko, O.H. (2011). Pravovyi rezhym v ustanovakh vykonanniia pokaran ta slidchykh izoliatorakh yak vyd administratyvno-pravovoho rezhymu [Legal regime in penitentiary institutions and pre-trial detention centers as a type of administrative-legal regime]. *Pravo ta upravlinnia, Law and management*, 1, 172-178 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Міжнародна кримінологія – проблемне поле міжнародних досліджень : матеріали наук.-практ. семінару / за заг. ред. В. Ф. Антипенка. Київ : Сталь, 2011. 236 с. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.22.6643>.
- Баранов Ю. В. Ресоциализация осужденных к лишению свободы и освобожденных от этого наказания: теоретико-методологические и правовые основы : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2008. 19 с.
- Дрьомін В. М. Еволюція покарання в контексті запобіжних можливостей: від позбавлення волі до умовного випробування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 32. С. 259–265.
- Хорошун О. В. Деякі питання режиму виконання покарання та відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1 (II). С. 257–261.
- Колб О. Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2005. 494 с.
- Колесникова Н. Е. Социально-психологическая ресоциализация осужденных мужчин в исправительном учреждении : автореф. дис ... канд. психол. наук : 19.00.05. СПб., 2011. 24 с.
- Крайнова Н. А. Проблемы ресоциализации неоднократно судимых лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Владивосток, 2002. 23 с.
- Наливайко В. С. Кримінологічні проблеми ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 142 с.
- Осауленко О. І. Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2002. № 7. С. 59–64.
- Перинская Н. А. Ресоциализация. *Знание. Понимание. Умение*. 2005. № 4. С. 161–162.

- Романюк О. В., Човган В. О. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань : метод. рек. Біла Церква, 2016. 131 с. URL: <https://i-rc.org.ua/files/posibnik-mijnarodni-standarty.pdf>. doi: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.1.13>.
- Рыбак М. С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики / под ред. В. П. Малкова. 2-е изд., испр. и доп. Саратов : СГАП, 2004. 480 с.
- Стеблинська О. С., Ярмолюк О. В. Окремі питання втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Право*. 2016. № 1 (13). С. 253–259.
- Уфимцева Н. Ф. Особенности ресоциализации осужденных в пенитенциарных учреждениях Германии (на примере земли Нижняя Саксония). *Социальная работа на Урале: исторический опыт и современность* : межвуз. сб. науч. тр. Екатеринбург, 2003. Вып. 3. С. 231–248.
- Зливко С. В., Ткаченко О. Г. Правовий режим в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах як вид адміністративно-правового режиму. *Право та управління*. 2011. № 1. С. 172–178.

Стаття надійшла до редколегії 18.06.2020

Vasylyk V. – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5129-8917>

Correction and Resocialization of Sentences to Deprivation of Liberty in the System of Means of Execution of Tasks of Criminal-Executive Legislation

*Any sphere of legal regulation, in particular, the execution of criminal penalties, is necessarily based on fundamental constitutional principles, which are the basis for the development of relationships between the rule of law and the individual. These include such principles as: inseparability, inviolability and inviolability of the rights and freedoms of the individual; the rule of law; mutual responsibility of the state and the individual; limited and subordinate state power; strict obedience to the law in the activities of all state bodies and officials. Nowadays, the problems of observance of the rights and legitimate interests of citizens who find themselves in places of imprisonment are very acute. The **purpose** of the article there is a definition of the features of the correction and resocialization of prisoners sentenced to imprisonment in the system of means of fulfilling the tasks of criminal executive legislation. **Methodology.** In preparing the article, certain general scientific and special-scientific methods of cognition were used, in particular: historical, philosophical and legal, comparative, systemic, functional, generalization. **Scientific novelty.** As a result of an empirical study of the correction and resocialization of prisoners sentenced to imprisonment in the system of means of fulfilling the tasks of criminal executive legislation, the author's interpretation of the concept of «resocialization of prisoners to imprisonment» is given, according to which this is a process of positive changes in the personality of a convict as a result of the application of legal, organizational, pedagogical, psychological, educational and other measures of influence in order to eliminate the negative value orientations of convicts, the consequences of their isolation, consolidation of the results of correction, rendering assistance to them after serving their sentence and promoting their adaptation in the social environment. It has been proven that when determining the type of institutions for the execution of punishments, the criterion of openness / closeness of these institutions is advisable to apply only in institutions of execution of punishment in the form of imprisonment. The above conclusions deepen knowledge about the object of research, contribute to the study of the process of execution and serving of sentences by convicts. **Conclusions.** The criminal executive legislation of Ukraine regulates the procedure and conditions for the execution and serving of criminal sentences in order to protect the interests of the individual, society and the state by directing efforts to correct and re-socialize convicts, prevent the commission of new criminal offenses by both convicted persons and other persons, as well as prevent torture and inhuman or degrading treatment of convicts. The state respects and protects the rights, freedoms and legal interests of convicts, provides the necessary conditions for their correction and resocialization, social and legal protection and their personal security. The main tasks of the resocialization of convicts can be considered the restoration and expansion of their socially useful ties and relations with society, the development of an integral personality capable of an objective attitude both to the world around them and to oneself; change in the orientation of the personality; creation of a system of moral, ideological, legal convictions in accordance with the norms and values accepted in society; the formation of persons serving a sentence, the ability to stable, independent, law-abiding behavior after serving a sentence.*

Keywords: resocialization; regime of execution of punishment; imprisonment; sentenced to imprisonment; correctional colony; legal status; institutions of execution of punishments.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 342.95

doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.40>

Шевчук Г. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри поліцейського права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1903-533X>

Провадження у справах про порушення правил щодо карантину людей

Метою статті є з'ясування основних проблем, які виникають під час провадження у справах про порушення правил щодо карантину людей, на підставі аналізу відповідних судових рішень, а також надання пропозицій щодо їх усунення. У статті використано комплекс наукових **методів**, а саме: порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-логічний, аналізу документів. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці українських та іноземних учених, положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також практика їх застосування. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає у формулюванні на підставі вивчення судової практики й іноземного досвіду науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності провадження у справах про порушення правил щодо карантину людей, а також максимального досягнення принципів справедливості й об'єктивності в цьому процесі. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі **висновки**: 1) практика застосування ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення свідчить про наявність значних недоліків, які перешкоджають притягненню до адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей; 2) частина їх пов'язана з вадами конструкції ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення: а) наявність бланкетної диспозиції статті, що зумовлює необхідність зазначати в протоколі нормативно-правовий акт, у якому передбачено правопорушення, вчинене особою, а також відповідні статті, їхні частини, пункти; б) надмірно суворі безальтернативні санкції, що ймовірно спонукають суд до закриття провадження у зв'язку з малозначністю; 3) інша частина проблем пов'язана з недоліками в роботі підрозділів Національної поліції України під час складання протоколу про адміністративне правопорушення та збору необхідних доказів: ненаданням необхідних доказів вчинення адміністративного проступку, помилками в складанні протоколу про адміністративне правопорушення, неправильним тлумаченням ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення; 4) ці та інші недоліки позбавляють суд можливості прийняти необхідне рішення у справі та дійти однозначного законного й обґрунтованого висновку щодо наявності чи відсутності вини конкретної особи в зазначеному порушенні або ж змушують суд закривати провадження у справі; 5) окреслені проблеми можна подолати комплексно: з одного боку, шляхом удосконалення правової норми, передбаченої ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а з іншого – шляхом підвищення рівня кваліфікації поліцейських.

Ключові слова: адміністративна відповідальність; провадження; карантин; коронавірус; адміністративне правопорушення; інфекційні хвороби; правила карантину людей; поліція; протокол.

Вступ

Безпрецедентне поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, продемонструвало масштаби як реальної, так і потенційної шкоди життю та здоров'ю не лише населенню певної країни, але й усьому світовому співтовариству. Органи державної влади з самого початку пандемії вживають активних заходів щодо недопущення стрімкого поширення цієї хвороби, усунення причин, які її викликають, умов і факторів, які їй сприяють. За таких умов важливо з'ясувати роль судових і правоохоронних органів у цьому процесі. На передньому краї боротьби з COVID-19, окрім медиків, перебувають поліцейські, на яких держава поклала обов'язок забезпечити дотримання карантину. Однак з розширенням таких повноважень правоохоронців виникли проблеми у сфері прав і свобод громадян. Їх можна чітко прослідкувати в провадженнях у справах про порушення правил щодо карантину людей.

Слушною є думка, що ефективність реагування поліцейських на адміністративні та кримінальні правопорушення, зокрема порушення правил карантину людей, неможливе без декількох ключових елементів: знань, умінь і навичок реалізації повноважень поліції з надання поліцейських послуг щодо забезпечення публічної безпеки, виявлення й припинення адміністративних правопорушень, здійснення профілактичної та превентивної діяльності з виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню порушень правил карантину людей, як адміністративного правопорушення (Sambor, 2020).

Проблему поглиблюють недоліки конструювання адміністративно-правової норми, передбаченої ст. 44-3 КУпАП. Так, С. С. Ковальова слушно зауважує, що чинне законодавство України щодо визначення відповідальності за порушення карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання коронавірусній інфекції загалом забезпечує належне розв'язання цієї проблеми. Проте, з огляду на необхідність здійснення

своєчасного й оперативного прийняття відповідних нормативно-правових актів з цього питання в умовах стрімкого поширення коронавірусної інфекції в Україні, нині склалася ситуація, за якої низка положень цих актів містить комплекс правових колізій, суперечностей і прогалин (Kovalova, 2020). Деякі з них обумовлені вимушеними обмеженнями прав і свобод громадян, про що свідчать відповідні дослідження не лише в Україні, але й поза її межами (Botes, & Thaldar, 2020; Chu, Alam, Larson, & Lin, 2020; Sjödin, Wilder-Smith, Osman, Farooq, & Rocklöv, 2020).

У теорії адміністративного права ці питання досліджували такі науковці: А. А. Вознюк, М. Ю. Гаврилюк, С. С. Ковальова, С. М. Козіна, В. В. Крикун, О. С. Кузембаєва, Є. В. Курінний, М. А. Самбор, С. С. Чернявський та ін.

Проте є проблемні питання, що виникають у провадженнях у справах про порушення правил щодо карантину людей, які потребують свого вирішення, що й обумовлює актуальність статті.

Мета і завдання дослідження

Мета наукової статті – на підставі аналізу судових рішень з'ясувати основні проблеми, які виникають під час провадження у справах про порушення правил щодо карантину людей, і надати пропозиції щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу

Аналіз судових рішень у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 КУпАП, окреслює певні проблеми, з якими стикаються працівники Національної поліції України: неправильна кваліфікація вчинюваних діянь; недоліки у складанні протоколів про адміністративне правопорушення; відсутність належних і допустимих доказів. Водночас, навіть за умови кваліфікованого реагування поліцейськими на зазначені адміністративні правопорушення, суди досить часто закривають справи у зв'язку з малозначністю, обмежуючись усними зауваженнями для правопорушників. Розглянемо ці питання детальніше.

Чимало проблем під час притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил карантину людей виникає на етапі підготовки до розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 44-3 КУпАП.

На цьому етапі підготовки до розгляду справи про адміністративне правопорушення суддя вирішує такі питання:

1) чи належить до його компетенції розгляд цієї справи;

2) чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення;

3) чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду;

4) чи витребувано необхідні додаткові матеріали;

5) чи підлягають задоволенню клопотання особи, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників й адвоката (ст. 278 КУпАП).

Чимало питань пов'язано з неправильним складанням протоколу про адміністративне правопорушення. Велика їх кількість обумовлена бланкетною диспозицією ст. 44-3 КУпАП.

У практичному застосуванні є випадки, коли в протоколі про адміністративне правопорушення не зазначено, яку саме норму закону порушено. Формулюючи суть правопорушення, правозастосовні органи повинні зазначати нормативний акт, його статті, частини, пункти, вимоги, які порушені. Це певним чином пов'язано з тим, що диспозиція ст. 44-3 КУпАП є бланкетною нормою. Про що неодноразово зауважували вчені.

На думку В. В. Крикуна, це негативно впливає на розмежування компетенції тих органів, які за законом мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення за вищезгаданою статтею КУпАП (Krykun, 2020, p. 158).

Натомість С. С. Ковальова стверджує, що сама норма ст. 44-3 КУпАП є бланкетною, тобто вона здійснює відсилання до значної кількості нормативно-правових актів, які регулюють правила карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм як загальнодержавних, так і виданих органами місцевого самоврядування, що в подальшому призвело до значних труднощів у процесі кваліфікації цього виду правопорушень (Kovalova, 2020).

Має рацію Є. В. Курінний, який вважає, що необхідно враховувати бланкетний характер змісту диспозиції ст. 44-3 КУпАП, що значно ускладнює самостійне ознайомлення більшості громадян із чинними заборонами, які містять кілька нормативно-правових актів, зокрема й підзаконного рівня (Kurinnui, 2020, p. 149).

Водночас А. А. Вознюк і С. С. Чернявський слушно акцентують на проблемі постійної зміни відповідних нормативно-правових актів, насамперед унаслідок внесення змін і доповнень до певних статей. Правила, які діяли на початку карантину, протягом обмежувального заходу постійно змінювалися, тому слід виважено ставитися до притягнення до юридичної відповідальності порушників, оскільки вони могли бути необізнаними щодо модифікації певної заборони (Vozniuk, & Cherniavskiy, 2020, p. 11-12).

Диспозицією ст. 44-3 КУпАП передбачено відповідальність за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-

протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

Норма ст. 44-3 КУпАП має бланкетний характер, а тому серед ознак суті такого адміністративного правопорушення обов'язково повинно бути посилання на статтю Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», яким встановлено відповідні правила щодо карантину людей, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила й норми, або посилання на інші акти законодавства (нормативно-правові акти вищої юридичної сили, суб'єктом прийняття (або санкціонування) якого є парламент як законодавчий орган державної влади), або посилання на рішення органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, яких не дотрималася особа, яку притягнуто до адміністративної відповідальності ("Postanova Starovyzhivskoho raionnoho sudu", 2020).

Відсутність у протоколі відомостей про те, які саме правила порушує певна особа та яким нормативно-правовим актом ці правила встановлено, обумовлює те, що зазначені матеріали про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП України, направляють на доопрацювання до органів Національної поліції України.

Ці та інші недоліки матеріалів адміністративної справи про адміністративний проступок, передбачений ст. 44-3 КУпАП, позбавляють суд можливості прийняти рішення в справі й зробити однозначний законний та обґрунтований висновок щодо наявності чи відсутності вини конкретної особи у зазначеному порушенні або ж змушують суд закривати провадження у справі.

Припускаються помилки у тлумаченні ст. 44-3 КУпАП і компетентні особи Національної поліції України. З огляду на бланкетний характер заборонної норми, складно встановити, які саме рішення належать до рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами. Тому, наприклад, у справі № 587/572/20 поліцейські помилково зарахували Сумську обласну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій до органів місцевого самоврядування ("Postanova Sumskoho raionnoho sudu", 2020).

У певних випадках поліцейські не долучають до протоколу доказів вчинення цього проступку, унаслідок чого адміністративний матеріал повертають до органів поліції для належного оформлення. Наприклад, у постанові судді Ківерцівського районного суду Волинської

області від 5 серпня 2020 року зазначено, що до Ківерцівського районного суду Волинської області надійшли матеріали про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1 за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП. За результатами вивчення зазначених матеріалів було встановлено, що до матеріалів справи інспектор ГРПП Ківерцівського ВП ГУНП у Волинській області не додав жодного належного та допустимого доказу щодо вчинення ОСОБА_1 адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, а також характеризуючих даних щодо останнього. Судовий розгляд справи про адміністративне правопорушення проводять у межах, визначених у протоколі обставин про адміністративне правопорушення. Суд позбавлений можливості самостійно усунути вищевказані недоліки працівника поліції, яких він припустився під час оформлення протоколу про адміністративне правопорушення. Усунення їх судом призведе до самостійного встановлення обставин справи, котрі не визначені в протоколі про адміністративне правопорушення, та розгляду справи поза межами, визначеними у протоколі обставин про адміністративне правопорушення, який є фактичним обвинуваченням у вчиненні адміністративного правопорушення, що є неприпустимим.

Такі обставини свідчать про неправильність складання протоколу про адміністративне правопорушення, які суд не може самостійно усунути під час судового розгляду, а тому матеріали справи повернуто на доопрацювання ("Postanova Kivertsivskoho raionnoho sudu", 2020).

Джерелами доказів у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 44-3 КУпАП, є протокол про адміністративне правопорушення; пояснення особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, свідків; фотографії; документи на підтвердження того, що певна особа є суб'єктом господарювання або найманим працівником суб'єкта господарювання; документ, що засвідчує особу, яку притягають до адміністративної відповідальності, та на підставі якого було складено протокол про адміністративне правопорушення тощо.

Деякі суди вимагають також доказів того, якого рівня епідемічної небезпеки зазнала певна територія під час вчинення цього адміністративного проступку ("Postanova Zaliznychnoho raionnoho sudu", 2020).

Досить часто суди, ураховуючи обставини й характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь її вини, майновий стан, беручи до уваги визнання вини, розкаяння, притягнення до адміністративної відповідальності вперше, ненастання у зв'язку з вчиненням адміністративного правопорушення суспільно шкідливих наслідків, визнають вчинене адміністративне

правопорушення малозначним, а тому звільняють особу від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням відповідно до ст. 22 КУпАП. Інші вважають, що цього достатньо для забезпечення виховного впливу та запобігання вчиненню нових правопорушень ("Postanova Kivertsivskoho raionnoho sudu", 2020).

На підставі судової практики вчені зазначають, що здебільшого висновки суддів щодо малозначності діяння мають підґрунтям наявності інформації щодо пом'якшуючих обставин, зокрема це щире каяття правопорушника, вчинення адміністративного правопорушення вперше, характер діяння та обставини справи тощо (Pylypiv, & Tymchyshyn, 2020).

Малозначними визнають перебування без засобів індивідуального захисту, перевезення більшої кількості пасажирів, ніж передбачено технічною характеристикою транспортного засобу кількості місць для сидіння, перебування на вулиці без документів, що посвідчують особу.

Можна припустити, що закриття провадження в адміністративних справах про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 44-3 КУпАП певною мірою обумовлене вадами санкцій цієї статті. Про це вже неодноразово зауважували вчені. Закономірно стверджує Є. В. Курінний, що нинішній розмір штрафу за це правопорушення є несправедливим з огляду на кількість наших громадян, які перебувають за межею бідності, та розміри прожиткових мінімумів на цей час (Kurinni, 2020, p. 150). Так, Р. Пилипів й А. Тимчишин вважають, що це значна сума як для пересічного українця, проте не можна обмежитися й лише усним зауваженням. Адже цілком логічно вважати, що значна сума штрафу є сумірною розміру можливої суспільної шкоди правопорушення, навіть із формальним складом (Pylypiv, & Tymchyshyn, 2020, p. 165).

З огляду на необґрунтованість санкцій ст. 44-3 КУпАП, суди здебільшого накладають адміністративні стягнення за порушення правил щодо карантину людей у мінімальних межах.

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає у формулюванні на підставі вивчення

судової практики й іноземного досвіду науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності провадження у справах про порушення правил щодо карантину людей, а також максимального досягнення принципів справедливості й об'єктивності в цьому процесі.

Сформульовані в статті науково обґрунтовані теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути підґрунтям для подальших досліджень проблем адміністративної відповідальності порушення правил щодо карантину людей.

Висновки

Практика застосування ст. 44-3 КУпАП свідчить про наявність значних недоліків, які стають на заваді притягненню до адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей.

Одна їхня частина пов'язана з вадами конструкції ст. 44-3 КУпАП: 1) наявність бланкетної диспозиції статті, що обумовлює необхідність зазначати в протоколі нормативно-правовий акт, у якому передбачено правопорушення, вчинене особою, а також зазначати відповідні статті, їхні частини, пункти; 2) надмірно суворі безальтернативні санкції, що ймовірно штовхають суд до закриття провадження у зв'язку з малозначністю.

Інша частина проблем пов'язана з недоліками в роботі підрозділів Національної поліції України під час складання протоколу про адміністративне правопорушення та збору необхідних доказів: ненадання необхідних доказів вчинення адміністративного проступку, помилки в складанні протоколу про адміністративне правопорушення, неправильне тлумачення ст. 44-3 КУпАП.

Ці та інші недоліки позбавляють суд можливості прийняти необхідне рішення в справі та дійти однозначного законного й обґрунтованого висновку щодо наявності чи відсутності вини конкретної особи в зазначеному порушенні або ж змушують суд закривати провадження у справі.

Отже, проблеми можна подолати комплексно: з одного боку – шляхом удосконалення правової норми, передбаченої ст. 44-3 КУпАП, а з іншого – шляхом підвищення рівня кваліфікації поліцейських.

REFERENCES

- Botes, W.M., & Thaldar, D.W. (2020). COVID-19 and quarantine orders: A practical approach. *SAMJ: South African Medical Journal*, 110(6), 1-4. doi: <http://dx.doi.org/10.7196/SAMJ.2020.v110i6.14794>.
- Chu, I.Y.H., Alam, P., Larson, H.J., & Lin, L. (2020). Social consequences of mass quarantine during epidemics: a systematic review with implications for the COVID-19 response. *Journal of Travel Medicine*, 27(7), 1-14. doi: <https://doi.org/10.1093/jtm/taaa192>.
- Kovalova, S.S. (2020). Vidpovidalnist za porushennia karantynu ta sanitarnykh pravyl i norm shchodo zapobihannia poshyrenniu koronavirusnoi infektsii (COVID-19) v Ukraini [Responsibility for violation of quarantine and sanitary rules and regulations to prevent the spread of coronavirus infection (COVID-19) in Ukraine]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia, Law. Human. Environment*, 11(2), 158-168. doi: <https://doi.org/10.31548/law2020.02.019> [in Ukrainian].

- Krykun, V.V. (2020). Obiektivni osoblyvosti administratyvnykh pravoporushen, peredbachenykh statteiu 443 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta yikh vplyv na sferu povnovazhen Natsionalnoi politsii Ukrainy [Objective features of administrative offenses provided for in Article 443 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine and their impact on the sphere of authority of the National Police of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 89(2), 153-163. doi: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.15> [in Ukrainian].
- Kurinnyi, Ye.V. (2020). Pro aksiologichnu sutnist administratyvnykh shtrafiv [On the axiological essence of administrative fines]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, Bulletin of Zaporizhia National University*, 1, 144-150. doi: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-22> [in Ukrainian].
- Postanova Kivertsivskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 17 lystop. 2020 r. po spravi No. 158/2731/20 [Resolution of the Kivertsy District Court of the Volyn Region from November 17, 2020 in the case No. 158/2731/20]. *Sait "Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen", Site "Unified state register of court decisions"*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92890358> [in Ukrainian].
- Postanova Kivertsivskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 5 serp. 2020 r. po spravi No. 158/2731/20 [Resolution of the Kivertsy District Court of the Volyn Region from August 5, 2020 in the case No. 158/2731/20]. *Sait "Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen", Site "Unified state register of court decisions"*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92890358> [in Ukrainian].
- Postanova Starovyzhivskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 10 serp. 2020 r. po spravi No. 168/546/20 [Resolution of the Starovyzhiv district court of Volyn region from August 10, 2020 in the case No. 168/546/20]. *Sait "Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen", Site "Unified state register of court decisions"*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90906425> [in Ukrainian].
- Postanova Sumskoho raionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 31 berez. 2020 r. po spravi No. 587/572/20 [Resolution of the Sumy District Court of Sumy region from March 31, 2020 in the case No. 587/572/20]. *Sait "Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen", Site "Unified state register of court decisions"*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88520190> [in Ukrainian].
- Postanova Zaliznychnoho raionnoho sudu m. Lvova vid 16 lystop. 2020 r. po spravi No. 462/6924/20 [Resolution of the Railway District Court of Lviv from November 16, 2020 in the case No. 462/6924/20]. *Sait "Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen", Site "Unified state register of court decisions"*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92874740> [in Ukrainian].
- Pylypiv, R., & Tymchyshyn, A. (2020). Administratyvna vidpovidalnist za porushennia pravyl shchodo karantynu liudei: problemy ta perspektyvy [Administrative liability for violation of human quarantine rules: problems and prospects]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 3, 163-169. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1937> [in Ukrainian].
- Sambor, M.A. (2020). Sklad administratyvnoho pravoporushennia shodo porushennia pravyl karantynu liudei [The composition of administrative offense shodo violation of the rules of quarantine of people]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 2(90), 155-170. doi: 10.33766/2524-0323.90.155-170 [in Ukrainian].
- Sjödin, H., Wilder-Smith, A., Osman, S., Farooq, Z., & Rocklöv, J. (2020). Only strict quarantine measures can curb the coronavirus disease (COVID-19) outbreak in Italy. *Euro Surveill.* 25(13):pii=2000280. doi: <https://doi.org/10.2807/1560-7917.ES.2020.25.13.2000280>.
- Vozniuk, A., & Cherniavskiy, S. (2020). Porushennia pravyl i norm shchodo zapobihannia COVID-19: aktualni problemy kryminalnoi ta administratyvnoi vidpovidalnosti [Violation of COVID-19 prevention rules and regulations: current issues of criminal and administrative liability]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of the National Academy of Internal Affairs*, 19(1), 8-19. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.8> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Botes W. M., Thaldar D. W. COVID-19 and quarantine orders: A practical approach. *SAMJ: South African Medical Journal*. 2020. Vol. 110 (6). P. 1–4. doi: <http://dx.doi.org/10.7196/SAMJ.2020.v110i6.14794>.
- Chu I. Y. H., Alam P., Larson H. J., Lin L. Social consequences of mass quarantine during epidemics: a systematic review with implications for the COVID-19 response. *Journal of Travel Medicine*. 2020. Vol. 27 (7). P. 1–14. doi: <https://doi.org/10.1093/jtm/taaa192>.
- Ковальова С. С. Відповідальність за порушення карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції (COVID-19) в Україні. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. № 11 (2). С. 158–168. doi: <https://doi.org/10.31548/law2020.02.019>.
- Крикун В. В. Об'єктивні особливості адміністративних правопорушень, передбачених статтею 443 Кодексу України про адміністративні правопорушення та їх вплив на сферу повноважень Національної поліції України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 89 (2). С. 153–163. doi: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.15>.
- Куринний Є. В. Про аксіологічну сутність адміністративних штрафів. *Вісник Запорізького національного університету*. Вип. № 1. 2020. С. 144–150. doi: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-22>.
- Постанова Ківерцівського районного суду Волинської області від 17 листопа. 2020 р. по справі № 158/2731/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92890358>.
- Постанова Ківерцівського районного суду Волинської області від 5 серп. 2020 р. по справі № 158/1853/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90776749>.

- Постанова Старовижівського районного суду Волинської області від 10 серп. 2020 р. по справі № 168/546/20. Провадження № 3/168/138/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906425>.
- Постанова Сумського районного суду Сумської області від 31 берез. 2020 р. по справі № 587/572/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88520190>.
- Постанова Залізничного районного суду м. Львова від 16 листоп. 2020 р. по справі № 462/6924/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92874740>.
- Пилипів Р., Тимчишин А. Адміністративна відповідальність за порушення правил щодо карантину людей: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 163–169. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1937>.
- Самбор М. А. Склад адміністративного правопорушення щодо порушення правил карантину людей. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 2(90). С. 155–170. doi: [10.33766/2524-0323.90.155-170](https://doi.org/10.33766/2524-0323.90.155-170).
- Sjodin H., Wilder-Smith A., Osman S., Farooq Z., Rocklöv J. Only strict quarantine measures can curb the coronavirus disease (COVID-19) outbreak in Italy. *Euro Surveill*. 2020. Vol. 25 (13); pii=2000280. doi: <https://doi.org/10.2807/1560-7917.ES.2020.25.13.2000280>.
- Вознюк А., Чернявський С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 19 (1). С. 8–19. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.8>.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.2020

Shevchuk H. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Police Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1903-533X>

Proceedings in Cases of Violation of Rules on Quarantine of People

The **purpose** of this article is to clarify main problems that arise in proceedings for violations of quarantine of people rules, based on analysis of relevant court decisions, and provide suggestions for their elimination. The article uses a set of scientific **methods**, namely: comparative law, system-structural, formal-logical, document analysis. The theoretical basis of the study consists of works of Ukrainian and foreign scholars, the provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, as well as the practice of their application. The **scientific novelty** of the results obtained lies in formulation of scientifically sound recommendations for improving efficiency of proceedings on violations of quarantine of people rules (based on practice of law application and foreign experience) as well as maximum achievement of principles of fairness and objectivity in this process. **Conclusions.** 1. Practice of applying Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses indicates existence of significant shortcomings that frustrate administrative prosecution for violating rules of quarantine of people. 2. Such shortcomings are partly related to defects in the construction of Art. 44-3 of the Code of Administrative Offenses, namely: a) the presence of a blanket disposition of the article, which necessitates the indication of the legal act stipulated the offense committed by a person (detailing the relevant articles, their parts, paragraphs in the protocol); b) excessively severe non-alternative sanctions which are likely to compel the court to close the proceedings due to insignificance. 3. The other part of the problem is related to shortcomings in the work of the National Police of Ukraine units during the preparation of the protocol on administrative offense and collection of necessary evidence (failure to provide necessary evidence of the administrative offense, errors in drawing up the protocol itself, misinterpretation of Art. 44-3 the Code of Ukraine on Administrative Offenses). 4. These and other shortcomings deprive court of opportunity to make necessary decision in the case and make an unambiguous lawful and reasonable conclusion about presence or absence of guilt of a particular person in certain violation or compel the court to close the proceedings. 5. These problems can be overcome comprehensively – on the one hand, by improving legal norm stipulated by Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and on the other hand, by improving of police officers qualification.

Keywords: administrative liability; proceedings; quarantine; coronavirus; administrative offense; infectious diseases; rules of quarantine of people; police; protocol.

Волуйко О. М. – кандидат юридичних наук, начальник кафедри правового забезпечення службово-бойової діяльності Київського факультету Національної академії Національної гвардії України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0894-5004>;

Волуйко О. М. – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3723-5415>

Порушення правил щодо карантину людей: аналіз складу правопорушення

Метою статті є виявлення проблемних питань кваліфікації порушення правил щодо карантину людей, недоліків конструювання ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, визначення шляхів їх усунення. У статті використано комплекс наукових **методів**, а саме: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці українських та іноземних учених, положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також практика їх застосування. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній визначено об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що є необхідною умовою ефективного застосування цієї норми як заходу адміністративного примусу. Виявлено окремі вади в конструкції складу цього правопорушення, пов'язані насамперед з його об'єктивною стороною, а також запропоновано шляхи їх усунення. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі **висновки**: 1) безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, слід визнавати суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення від інфекційних хвороб; 2) з об'єктивної сторони це правопорушення має такі форми: а) порушення правил щодо карантину людей; б) порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства; в) порушення рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами; 3) з огляду на таке розмаїття форм об'єктивної сторони, потребує уточнення назва ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, оскільки вона стосується лише одного діяння – порушення правил щодо карантину людей, а тому не охоплює інші; 4) з назви та диспозиції ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення слід виключити слово «людей», оскільки в усіх нормативно-правових актах, що визначають правила карантину, ужито термін «карантин», а не «карантин людей»; 5) у диспозиції ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення поняття «санітарно-гігієнічні правила та норми» і «санітарно-протиепідемічні правила і норми» доцільно замінити на санітарні норми з огляду на те, що санітарно-гігієнічні та санітарно-протиепідемічні правила й норми чітко не розмежовано, вони є різновидом соціальних норм; 6) адміністративні проступки, передбачені ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, належать до правопорушень із формальним складом, тому шкода від таких порушень не є обов'язковою ознакою їхніх складів; 7) суб'єктами адміністративних правопорушень, передбачених ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, можуть бути як загальні суб'єкти, так і посадові особи; 8) із суб'єктивної сторони правопорушення характеризується виною у формі умислу чи необережності.

Ключові слова: адміністративна відповідальність; карантин; коронавірус; адміністративне правопорушення; інфекційні хвороби; карантин людей.

Вступ

Загрози та ризики, пов'язані з COVID-19, зумовили необхідність ужиття заходів, спрямованих на убезпечення громадян від поширення цього захворювання. Одним із таких заходів було розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), який передбачав доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) статтею 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей» ("Закон України", 2020). Було встановлено адміністративну відповідальність за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-

гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

На практиці правозастосовні органи постали перед низкою проблемних питань, пов'язаних як із кваліфікацією адміністративних проступків за цією статтею, так і притягненням винних до адміністративної відповідальності. Ми поділяємо позицію вчених, які вважають, що правомірність й ефективність застосування цієї норми залежить від якості відповідних законодавчих положень і правильного їх тлумачення правозастосовними органами. З огляду на зазначене, слід

зосередити увагу на недоліках конструювання цієї правової заборони, а також проблемних питаннях, які постають під час її застосування на практиці (Vozniuk, & Cherniavskiy, 2020).

Дослідженню різних аспектів порушення правил щодо карантину людей присвятили свої праці А. А. Вознюк, М. Ю. Гаврилюк, В. В. Крикун, С. С. Ковальова, С. М. Козіна, А. В. Погорілецька, Я. І. Роговська, М. А. Самбор, С. С. Чернявський та ін.

З огляду на те, що незначним є науковий доробок щодо відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, а також урахування масштаби пандемії не лише в Україні, а й за її межами, вважаємо за доцільне дослідити цю проблематику.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є виявлення проблемних питань кваліфікації порушення правил щодо карантину людей, недоліків конструювання ст. 44-3 КУпАП, визначення шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу

Поширення COVID-19 у світі змушує національні й місцеві органи державної влади запроваджувати соціальні обмежувальні заходи для зупинення поширення цього вірусу (Shayegh, & Malpede, 2020). До таких заходів, зокрема, належать запровадження карантину людей, а також встановлення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм.

Карантин та ізоляції можуть бути надзвичайно ефективними в захисті чи відновленні здоров'я населення. Карантин та ізоляція – два заходи, які можна використовувати для запобігання або мінімізації впливу спалахів інфекційних захворювань (Giubilini, Douglas, Maslen, & Savulescu, 2018). Використання карантину буде найкориснішим тоді, коли спостерігається значна безсимптомна передача (Day, Park, Madras, Gumel, & Wu, 2006).

З метою забезпечення дотримання правил карантину людей, а також санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм встановлено відповідальність за їх порушення у ст. 44-3 КУпАП.

Ефективне застосування цієї норми як заходу адміністративного примусу потребує правильного визначення елементів складу цього правопорушення – об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони. Водночас правильне розуміння ознак складу порушення правил щодо карантину людей є необхідною умовою дотримання принципу законності під час провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Безпосередній об'єкт адміністративного правопорушення. Для того щоб з'ясувати, яку

шкоду чи загрозу її настання завдає склад зазначеного адміністративного проступку, необхідно визначити його об'єкт.

Безпосередній об'єкт адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, В. В. Крикун визначає як суспільні відносини щодо захисту населення від інфекційних хвороб і забезпечення його санітарного й епідемічного благополуччя (Крикун, 2020, р. 156). Таку позицію вченого ми не поділяємо. Відповідно до диспозиції досліджуваної статті відповідальність встановлена за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених насамперед Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб». Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, встановлює права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб ("Закон України", 2000). Аналіз положень диспозиції ст. 44-3 КУпАП і закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» дає підстави стверджувати, що зазначене адміністративне правопорушення посягає на суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення від інфекційних хвороб. Включення до конструкції об'єкта забезпечення його санітарного й епідемічного благополуччя, яке визначають як стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, за якого показники захворюваності знаходяться на усталеному рівні для цієї території, умови проживання сприятливі для населення, а параметри факторів середовища життєдіяльності – у межах, визначених санітарними нормами ("Закон України", 1994), видається зайвим.

Виваженошою є позиція М. А. Самбора, який переконаний у тому, що безпосереднім об'єктом правопорушення за ст. 44-3 КУпАП є саме суспільні відносини із захисту населення від інфекційних хвороб, запобігання виникненню та поширенню таких інфекційних хвороб людини, локалізації, ліквідації їх спалахів та епідемій, що пов'язані з порушеннями правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм (Sambor, 2020, р. 160). Однак і таке визначення не позбавлене певних вад. Очевидно, що захист населення від інфекційних хвороб передбачає заходи щодо запобігання виникненню і поширенню таких інфекційних хвороб людини, локалізації та ліквідації їх спалахів й епідемій, а тому виокремлювати такі заходи недоцільно.

З огляду на зазначене, **безпосереднім об'єктом** цього адміністративного правопорушення слід визнати суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення від інфекційних хвороб.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення. З об'єктивної сторони правопорушення, передбачене ст. 44-3 КУпАП, має три форми:

- 1) порушення правил щодо карантину людей;
- 2) порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства;
- 3) порушення рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

Аналіз змісту зазначених форм об'єктивної сторони цього адміністративного правопорушення засвідчує, що Головне науково-експертне управління слушно акцентує увагу на тому, що **назва статті** є вужчою за її зміст і не охоплює такі форми об'єктивної сторони правопорушення, як порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил та норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними захворюваннями (Vysnovok, 2020).

Диспозиція ст. 44-3 КУпАП є бланкетною, оскільки не містить правил поведінки, за які особу може бути притягнуто до відповідальності. Вона лише узагальнено називає порушення, однак для їх конкретизації слід звертатися до нормативно-правових актів, що визначають правила карантину, а також Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», інших актів законодавства, рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

Для з'ясування змісту порушень, за які встановлена відповідальність у ст. 44-3 КУпАП, слід розглянути положення нормативно-правових актів:

- 1) які закріплюють правила щодо карантину людей;
- 2) Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»;
- 3) інших актів законодавства, що закріплюють санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила й норми;
- 4) рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

1. Порушення правил щодо карантину людей. Карантин – адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовують для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних

хвороб. Інфекційними хворобами визнають розлади здоров'я людей, що спричинені живими збудниками (вірусами, бактеріями, рикетсіями, найпростішими, грибами, гельмінтами, кліщами, іншими патогенними паразитами), продуктами їх життєдіяльності (токсинами), патогенними білками (пріонами), передаються від заражених осіб здоровим і схильні до масового поширення. Водночас особливо небезпечні інфекційні хвороби (зокрема карантинні: чума, холера, жовта гарячка), що характеризуються важкими та (або) стійкими розладами здоров'я в значній кількості хворих, високим рівнем смертності, швидким поширенням цих хвороб серед населення ("Zakon Ukrainy", 2000).

Відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», карантин встановлює та відмінює Кабінет Міністрів України. Рішення про встановлення карантину, а також про його відміну негайно доводять до відома населення відповідної території через засоби масової інформації. У рішенні про встановлення карантину зазначають обставини, що призвели до цього, визначають межі території карантину, затверджують необхідні профілактичні, протиепідемічні й інші заходи, їх виконавців і терміни проведення, встановлюють тимчасові обмеження прав фізичних та юридичних осіб, додаткові обов'язки, що покладені на них, підстави й порядок обов'язкової самоізоляції, перебування особи в обсерваторії (обсервації), госпіталізації до тимчасових закладів охорони здоров'я (спеціалізованих шпиталів). Карантин встановлюють на період, необхідний для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби. На цей період можуть змінювати режим роботи підприємств, установ, організацій, вносити інші необхідні зміни щодо умов їх виробничої та іншої діяльності ("Zakon Ukrainy", 2000).

Упродовж періоду поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, Кабінет Міністрів України прийняв декілька постанов, що стосувалися карантину:

- 1) «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211;
- 2) «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів» від 20 травня 2020 року № 392;
- 3) «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19,

спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22 липня 2020 року № 641 (Postanova, 2020).

Аналіз положень постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року № 641 засвідчує, що порушеннями правил карантину з 1 серпня до 31 грудня 2020 року, які стосуються всієї території України, належать, наприклад: а) перебування в громадських будинках і спорудах, громадському транспорті без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс і рот, зокрема виготовлених самостійно; б) перебування на вулицях без документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи її спеціальний статус, без посвідчення про взяття на облік бездомної особи, довідки про звернення за захистом в Україні; в) самовільне залишення місця самоізоляції, обсервації тощо (Postanova, 2020).

Водночас ця постанова Кабінету Міністрів України передбачає також встановлення певних правил залежно від рівня епідемічної небезпеки: «зеленого», «жовтого», «помаранчевого», «червоного».

Наприклад, на території регіону (адміністративно-територіальної одиниці), на якій встановлено «зелений» рівень епідемічної небезпеки, заборонено:

1) проведення масових (культурних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших) заходів за участю понад 50 осіб (у разі проведення заходів з кількістю учасників до 50 осіб організатор забезпечує дотримання між учасниками фізичної дистанції не менше ніж 1,5 м), а також діяльність кінотеатрів, закладів культури та інших суб'єктів діяльності у сфері культури з наповненістю кінозалів або залів понад 50 відсотків місць у кожному окремому кінозалі або залі;

2) здійснення регулярних і нерегулярних перевезень пасажирів автомобільним транспортом, зокрема перевезень пасажирів на міських автобусних маршрутах у режимі маршрутного таксі, в електричному (трамвай, тролейбус), залізничному транспорті, у міському, приміському, міжміському, внутрішньообласному та міжобласному сполученні, у кількості більшій, ніж кількість місць для сидіння, що передбачена технічною характеристикою транспортного засобу, визначена в реєстраційних документах на цей транспортний засіб.

Перевізник несе відповідальність за забезпечення водіїв засобами індивідуального захисту, зокрема респіраторами або захисними масками, здійснює контроль за використанням засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок пасажирів під час перевезення, у тому числі виготовлених самостійно;

3) проведення дискотек, робота розважальних закладів (нічних клубів), діяльність закладів

громадського харчування з організацією дозвілля (ресторанів, кафе, барів, закусочних, їдалень, кафетеріїв, буфетів тощо);

4) відвідування закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної та спеціалізованої мистецької освіти в разі, коли на самоізоляції через контакт з пацієнтом з підтвердженим випадком COVID-19 перебуває понад 50 % здобувачів освіти й персоналу закладу освіти;

5) робота після 22-ї та до 7-ї год суб'єктів господарювання з надання послуг громадського харчування без організації дозвілля (ресторанів, кафе, барів, закусочних, їдалень, кафетеріїв, буфетів тощо), крім діяльності з надання послуг громадського харчування зі здійсненням адресної доставки замовлень і замовлень на винос.

Водночас на території регіону (адміністративно-територіальної одиниці), де встановлено «жовтий» рівень епідемічної небезпеки, додатково до протиепідемічних обмежень, установлених для «зеленого» рівня епідемічної небезпеки, заборонено:

1) відвідування сторонніми особами установ і закладів соціального захисту, у яких тимчасово або постійно проживають/перебувають громадяни похилого віку, ветерани війни і праці, особи з інвалідністю, особи зі стійкими інтелектуальними або психічними порушеннями, установ і закладів, що надають соціальні послуги сім'ям/особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, крім установ і закладів, які надають соціальні послуги екстрено (кризово);

2) діяльність хостелів;

3) проведення масових (культурних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших) заходів за участю понад 30 осіб (у разі проведення заходів з кількістю учасників до 30 осіб організатор забезпечує дотримання між учасниками фізичної дистанції не менше ніж 1,5 м) (Postanova, 2020).

Така динамічність зміни правил карантину негативно позначається на правозастосуванні. За цих обставин навіть правозастосовні органи, які уповноважені складати протоколи за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, не зможуть пам'ятати всіх правил карантину на певній території, не кажучи вже про простих громадян.

Перелічені діяння не є чітко визначеними, їх можуть доповнювати або скорочувати, оскільки їх ухвалюють органи державної влади й місцевого самоврядування (Sambor, 2020). Тому очевидно правильною є позиція вчених стосовно того, що слід диференціювати відповідальність за правопорушення, передбачені цією статтею (Pylypiv, & Tymchyshyn, 2020, p. 166-167).

Головне науково-експертне управління слушно акцентує на тому, що поняття «**карантин людей**» є юридично некоректним. Адже чинне

законодавство України (передусім у сфері захисту населення від інфекційних хвороб) не оперує цим терміном. Водночас жодних змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» у проєкті не передбачено. У Законі йдеться про поняття «карантин», яке потлумачено як адміністративні й медико-санітарні заходи, що застосовують для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб (абз. 17 ст. 1 Закону) (Vysnovok, 2020). З огляду на зазначене, слід внести відповідні зміни до назви й диспозиції ст. 44-3 КУпАП і виключити з них слово «людей».

2. *Порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства.*

Державні санітарні норми та правила, санітарно-гігієнічні й санітарно-протиепідемічні правила і норми, санітарно-епідеміологічні правила й норми, протиепідемічні правила та норми, гігієнічні та протиепідемічні правила і норми, державні санітарно-епідеміологічні нормативи, санітарні регламенти (далі – санітарні норми) – обов'язкові для виконання нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, що встановлюють медичні вимоги безпеки щодо середовища життєдіяльності й окремих його факторів, недотримання яких створює загрозу здоров'ю і життю людини й майбутніх поколінь, а також загрозу виникнення та розповсюдження інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь) серед населення (ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення») ("Zakon Ukrainy", 1994).

Санітарно-протиепідемічні правила і норми – нормативно-правові акти (накази, інструкції, правила, положення тощо) центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, вимоги яких спрямовані на запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб (ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб») ("Zakon Ukrainy", 2000).

Аналіз зазначених видів санітарних норм засвідчує, що санітарно-гігієнічні та санітарно-протиепідемічні правила й норми чітко не розмежовані. З огляду на зазначене, у диспозиції ст. 44-3 КУпАП поняття «санітарно-гігієнічні правила і норми» і «санітарно-протиепідемічні правила і норми» доцільно замінити на санітарні норми.

У диспозиції ст. 44-3 КУпАП йдеться про те, що санітарні норми закріплені насамперед у Законі України «Про захист населення від інфекційних

хвороб». Наприклад, відповідно до ст. 20 цього Закону, особи, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, зобов'язані:

– уживати рекомендованих медичними працівниками заходів для запобігання поширенню інфекційних хвороб;

– виконувати вимоги та рекомендації медичних працівників щодо порядку й умов лікування, дотримуватися режиму роботи закладів охорони здоров'я та наукових установ, у яких вони лікуються;

– проходити у встановлені строки необхідні медичні огляди й обстеження ("Zakon Ukrainy", 2000).

Термін «*інші акти законодавства*» в цьому випадку слід тлумачити розширено та відносити до таких актів не лише закони, а й інші нормативно-правові акти, зокрема Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України.

Водночас у визначеннях санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм зазначено, що ці норми та правила встановлює нормативно-правовими актами (накази, інструкції, правила, положення тощо) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Нині таким органом є Міністерство охорони здоров'я України.

Із цього приводу В. В. Крикун слушно зауважує, що сфера дії таких правил і норм є надто широкою та може стосуватися санітарних вимог до різноманітних сфер суспільної діяльності. Наприклад, наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Санітарно-протиепідемічні вимоги до закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну (медико-санітарну) допомогу» від 2 квітня 2013 р. № 259 встановлює державні санітарні норми та правила до розміщення, облаштування, обладнання, експлуатації закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну (медико-санітарну) допомогу. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»» від 18 січня 2007 року № 13 визначає вимоги у сфері друкарської справи. Інший наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Про безпеку і захист працівників від шкідливого впливу азбесту і азбестовмісних матеріалів»» від 1 жовтня 2012 року № 762 визначає санітарні вимоги у сфері охорони праці (Крукун, 2020, р. 159).

Слушною видається позиція С. С. Ковальової, яка вважає, що множинність і розосередженість цих норм у чисельних нормативно-правових актах з одночасною необхідністю спеціальних знань під

час тлумачення їхнього змісту призвели до складнощів реалізації правової конструкції ст. 44-3 КУпАП на практиці (Kovalova, 2020, p. 162).

Підхід законодавця до визначення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, у бланкетній формі, на думку В. В. Крикун, негативно позначається на розмежуванні компетенції тих органів, які за законом мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення за цією статтею КУпАП (Krykun, 2020, p. 158).

3. *Порушення рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами*

Місцеве самоврядування здійснюють територіальні громади сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні й обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст (ч. 2 ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») ("Zakon Ukrainy", 1997).

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» наділяє органи місцевого самоврядування певними повноваженнями з питань боротьби з інфекційними хворобами.

Наприклад, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виключно на пленарних засіданнях обласних рад вирішують такі питання, як прийняття в межах, що визначені законами, рішень з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність ("Zakon Ukrainy", 1997). Або ж, відповідно до пп. 2 п. «б» ч. 1 ст. 38 зазначеного Закону, виконавчим органам сільських, селищних, міських рад належать функції щодо вжиття в разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів на підставі закону щодо забезпечення державного й публічного порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, урятування життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей ("Zakon Ukrainy", 1997).

Такі повноваження закріплено також у ст. 5 КУпАП. Відповідно до ч. 1 цієї статті, сільські, селищні, міські, обласні ради мають право приймати в межах, що визначені законами, рішення з питань боротьби зі стихійним лихом й епідеміями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність, а також рішення з питань боротьби з епізоотіями, за порушення яких відповідальність встановлено в ст. 107 КУпАП. У ч. 2 ст. 5 КУпАП закріплено положення про те, що сільські, селищні, міські ради встановлюють відповідно до законодавства правила, за порушення яких адміністративну відповідальність передбачено в ст. 152, 159 і 182 КУпАП.

Акцентує увагу на необхідності підтримання системності адміністративно-деліктного законодавства М. А. Самбор. Свідченням цього є невнесення змін до ст. 5 КУпАП, а наслідком – неможливість застосування адміністративної відповідальності за ст. 44-3 КУпАП, за порушення обмежень, встановлених органами місцевого самоврядування, оскільки в нормі ч. 1 ст. 5 КУпАП імперативно визначено, що адміністративна відповідальність за такі обмеження може наставати виключно за ст. 107 КУпАП. Натомість норма ст. 443 КУпАП містить вказівку на те, що ці правила можуть встановлювати органи місцевого самоврядування (Sambor, 2020).

Для дотримання фундаментальних принципів права й законодавства, таких як: дотримання прав і свобод людини та громадянина, верховенства права, законності в діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, – важливим є розуміння змісту складу адміністративного правопорушення за ст. 44-3 КУпАП. Досягнути цього можливо за умови, по-перше, уніфікації норм Загальної та Особливої частин КУпАП, зокрема внесення змін до ст. 5 КУпАП, а саме в ч. 1 ст. 5 КУпАП, яку слід викласти в такій редакції: «Сільські, селищні, міські, обласні ради мають право приймати в межах, що визначаються законами, рішення з питань боротьби зі стихійним лихом й епідеміями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність, а також рішення з питань боротьби з епідеміями, епізоотіями, за порушення яких відповідальність встановлено ст. 44-3 та 107 цього Кодексу», а в ч. 2 ст. 5 КУпАП після слова «статтями» доповнити «443», а далі за текстом (Sambor, 2020).

У ст. 44-3 КУпАП фактично встановлено відповідальність за декілька правопорушень. Усі вони належать до адміністративних проступків із формальним складом, тому шкода від таких порушень не є обов'язковою ознакою зазначених складів адміністративних правопорушень. Такі порушення можуть лише створювати умови для її настання. За ознакою відсутності обов'язкових наслідків адміністративне правопорушення відрізняється від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 КК, для якого характерні наслідки у вигляді спричинення чи створення загрози завідомих спричинення епідемічних та інших інфекційних хвороб, а також масових неінфекційних захворювань (отруєнь) (Sambor, 2020).

Представники Головного науково-експертного управління не схвалюють пропозицію проєкту щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених «іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого

самоврядування з питань боротьби з інфекційними захворюваннями». Ця позиція зумовлена тим, що об'єктивні ознаки певного адміністративного правопорушення мають бути чітко викладені в статті (частині статті) Особливої частини КУпАП та зрозумілими для суб'єктів правозастосування. Невизначеність є неприпустимою для законодавства про адміністративні правопорушення (Vysnovok, 2020).

Підсумовуючи проблеми об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, слід зауважити, що недосконалість норми закону негативно позначатиметься й на регулюванні суспільних відносин, що призводитиме до невдоволення населення не лише засобами регулювання суспільних відносин – нормами закону, а й суб'єктами законотворення та правозастосування (Sambor, 2020, p. 158).

Суб'єкт адміністративного правопорушення. Аналіз форм об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, дозволяє сформувати певне уявлення про суб'єкт цього правопорушення. До таких суб'єктів слід відносити не лише загальних суб'єктів фізичних осудних осіб, які досягли на момент учинення правопорушення віку 16-ти років, а й посадових осіб, які відповідно до ст. 14 КУпАП підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного й публічного порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких належить до їхніх службових обов'язків. Таку позицію підтверджує також аналіз санкції за відповідне правопорушення, що передбачає диференційований розмір штрафу для громадян і на посадових осіб. Крім цього, М. А. Самбор стверджує, що суб'єктом адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 44-3 КУпАП, є загальний та спеціальний суб'єкт – суб'єкт господарювання; посадові особи, наділені відповідними організаційно-розпорядчими й управлінськими повноваженнями (Sambor, 2020, p. 164). Водночас Ю. Бурченко вважає, що суб'єктами, які притягаються до відповідальності за невиконання умов карантину, можуть бути фізичні та юридичні особи, зокрема фізичні особи – підприємці (Burchenko, 2020).

Зрозумілість норми, якою встановлено адміністративну відповідальність за ст. 44-3 КУпАП, стверджує М. А. Самбор, буде забезпечено, коли розмежувати адміністративну відповідальність фізичних осіб і посадових осіб, юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Тому у ст. 44-3 КУпАП

слід сформувати дві частини: частина перша формулюватиме об'єктивну сторону, суб'єктом учинення якої буде фізична особа, а частина друга – суб'єктом учинення визначатиме юридичну особу або фізичну особу – підприємця, що надасть можливість диференційовано встановлювати санкції (Sambor, 2020).

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення. Із суб'єктивної сторони правопорушення характеризується виною у формі умислу чи необережності. Таку позицію поділяють також інші вчені (Sambor, 2020, p. 165).

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній визначено об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, що є необхідною умовою ефективного застосування цієї норми як заходу адміністративного примусу. Виявлено окремі вади в конструкції складу цього правопорушення, пов'язані насамперед з його об'єктивною стороною, а також запропоновано окремі шляхи їх усунення.

Висновок

Підбиваючи підсумки здійсненого дослідження, слід сформулювати низку висновків.

1. Безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, слід визнати суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення від інфекційних хвороб.

2. З об'єктивної сторони це правопорушення має три форми: 1) порушення правил щодо карантину людей; 2) порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства; 3) порушення рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

3. З огляду на таке розмаїття форм об'єктивної сторони, потребує уточнення назва ст. 44-3 КУпАП, оскільки вона стосується лише одного діяння – порушення правил щодо карантину людей, а тому не охоплює інші: а) порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства; б) порушення рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

4. З назви й диспозиції ст. 44-3 КУпАП слід виключити слово «людей», оскільки в усіх нормативно-правових актах, що визначають

правила карантину, вжито термін «карантин», а не «карантин людей».

5. У диспозиції ст. 44-3 КУпАП поняття «санітарно-гігієнічні правила і норми» й «санітарно-протиепідемічні правила і норми» варто замінити на санітарні норми з огляду на те, що санітарно-гігієнічні та санітарно-проти-епідемічні правила й норми чітко не розмежовані та є різновидом соціальних норм.

6. Адміністративні проступки, передбачені ст. 44-3 КУпАП, належать до правопорушень із формальним складом, тому шкода від таких порушень не є обов'язковою ознакою їхніх складів.

7. Суб'єктами адміністративних правопорушень, передбачених ст. 44-3 КУпАП, можуть бути як загальні суб'єкти, так і посадові особи.

8. Із суб'єктивної сторони правопорушення характеризується виною у формі умислу чи необережності.

REFERENCES

- Burchenko, Yu. (2020). Subiekty, yaki prytyahaiutsia do vidpovidalnosti za nevykonannia umov karantynu [Subjects are held responsible for failure to quarantine conditions.]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 3, 311-318. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1956315> [in Ukrainian].
- Day, T., Park, A., Madras, N., Gumel, A., & Wu, J. (2006). When is quarantine a useful control strategy for emerging infectious diseases? *American Journal of Epidemiology*, 163(5), 479-485. doi: <https://doi.org/10.1093/aje/kwj056>.
- Giubilini, A., Douglas, T., Maslen, H., & Savulescu, J. (2018). Quarantine, isolation and the duty of easy rescue in public health. *Developing world bioethics*, 18(2), 182-189. doi: <https://doi.org/10.1111/dewb.12165>.
- Kovalova, S.S. (2020). Vidpovidalnist za porushennia karantynu ta sanitarnykh pravyl i norm shchodo zapobihannia poshyrenniu koronavirusnoi infektsii (COVID-19) v Ukraini [Responsibility for violation of quarantine and sanitary rules and regulations to prevent the spread of coronavirus infection (COVID-19) in Ukraine]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia, Law. Human. Environment*, 11(2), 158-168. doi: <https://doi.org/10.31548/law2020.02.019> [in Ukrainian].
- Krykun, V.V. (2020). Obiektivni osoblyvosti administratyvnykh pravoporushen, peredbachenykh statteiu 443 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta yikh vplyv na sferu povnovazhen Natsionalnoi politzii Ukrainy [Objective features of administrative offenses provided for in Article 443 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine and their impact on the sphere of authority of the National Police of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 89(2), 153-163. doi: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.15> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro vstanovlennia karantynu ta zaprovadzhennia posylenykh protyepidemichnykh zakhodiv na terytorii iz znachnym poshyrenniem hostroi respiratornoi khvorooby COVID-19, sprychynenoї koronavirusom SARS-CoV-2": vid 22 lyp. 2020 r. No. 641 ["Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the establishment of quarantine and the introduction of enhanced anti-epidemic measures in the territory with a significant spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2" from July 22, 2020, No. 641]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pylypiv, R., & Tymchyshyn, A. (2020). Administratyvna vidpovidalnist za porushennia pravyl shchodo karantynu liudei: problemy ta perspektyvy [Administrative liability for violation of human quarantine rules: problems and prospects]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 3, 163-169. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1937> [in Ukrainian].
- Sambor, M.A. (2020). Sklad administratyvnoho pravoporushennia shodo porushennia pravyl karantynu liudei [The composition of administrative offense shodo violation of the rules of quarantine of people]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 2(90), 155-170. doi: 10.33766/2524-0323.90.155-170 [in Ukrainian].
- Shayegh, S., & Malpede, M. (2020). Staying Home Saves Lives, Really! Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3567394>. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567394>.
- Vozniuk, A., & Cherniavskiy, S. (2020). Porushennia pravyl i norm shchodo zapobihannia COVID-19: aktualni problemy kryminalnoi ta administratyvnoi vidpovidalnosti [Violation of COVID-19 prevention rules and regulations: current issues of criminal and administrative liability]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of the National Academy of Internal Affairs*, 19(1), 8-19. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.8> [in Ukrainian].
- Vysnovok Holovnoho nauково-ekspertnoho upravlinnia na proekt Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zapobihannia vynykennia i poshyrennia koronavirusnoi khvorooby (COVID-19)": vid 16 berez. 2020 r. No. 3219 [Opinion of the Main Scientific and Expert Department on the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Preventing the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)" from March 16, 2020, No. 3219]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?p3516=3219&skl=10 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini": vid 21 trav. 1997 r. No. 280/97-VR [Law of Ukraine "About local self-government in Ukraine" from May 21, 1997, No. 280/97-VR]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakikh zakonodavchikh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zapobihannia vynyknenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19)": vid 17 berez. 2020 r. No. 530-IX [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Preventing the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)" from March 17, 2020, No. 530-IX]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#n22> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemichnoho blahopoluchchia naselennia": vid 24 liut. 1994 r. No. 4004-XII [Law of Ukraine "On ensuring the sanitary and epidemic well-being of population" from February 24, 1994, No. 4004-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zakhyst naselennia vid infektsiinykh khvorob": vid 6 kvit. 2000 r. No. 1645-III [Law of Ukraine "On protection of the population from infectious diseases" from April 6, 2000, No. 1645-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бурченко Ю. Суб'єкти, які притягаються до відповідальності за невиконання умов карантину. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 311–318. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1956315>.
- Day T., Park A., Madras N., Gumel A., Wu J. When is quarantine a useful control strategy for emerging infectious diseases? *American Journal of Epidemiology*. 2006. No. 163 (5). P. 479–485. doi: <https://doi.org/10.1093/aje/kwj056>.
- Giubilini A., Douglas T., Maslen H., Savulescu J. Quarantine, isolation and the duty of easy rescue in public health. *Developing world bioethics*. 2018. No. 18 (2). P. 182–189. doi: <https://doi.org/10.1111/dewb.12165>.
- Ковальова С. С. Відповідальність за порушення карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції (COVID-19) в Україні. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. № 11 (2). С. 158–168. doi: <https://doi.org/10.31548/law2020.02.019>.
- Крикун В. В. Об'єктивні особливості адміністративних правопорушень, передбачених статтею 443 Кодексу України про адміністративні правопорушення та їх вплив на сферу повноважень Національної поліції України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 89 (2). С. 153–163. doi: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.15>.
- Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : постанова Кабінету Міністрів України від 22 лип. 2020 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text>.
- Пилипів Р., Тимчишин А. Адміністративна відповідальність за порушення правил щодо карантину людей: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 163–169. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1937>.
- Самбор М. А. Склад адміністративного правопорушення щодо порушення правил карантину людей. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 2(90). С. 155–170. doi: [10.33766/2524-0323.90.155-170](https://doi.org/10.33766/2524-0323.90.155-170).
- Shayegh S., Malpede M. Staying Home Saves Lives, Really! 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3567394>. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567394>.
- Вознюк А., Чернявський С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 19 (1). С. 8–19. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.8>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) : висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України від 16 берез. 2020 р. № 3219. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3219&skl=10.
- Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17 берез. 2020 р. № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#n22>.
- Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лют. 1994 р. № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>.
- Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квit. 2000 р. № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>.

Стаття надійшла до редколегії 30.07.2020

Voluiko O. – Ph.D in Law, Head of the Department of Legal Support of Service-Combat Activities of the Kyiv Faculty of the National Academy of National Guard of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0894-5004>;

Voluiko O. – Ph.D in Psychology, Senior Lecturer of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3723-5415>

Violation of People's Quarantine Rules: an Analysis of Composition of the Criminal Offense

*The **purpose** of the article is to identify problematic issues of qualification of violation of people's quarantine rules, to establish the shortcomings of construction of Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and to determine ways to eliminate them. The article uses a set of scientific **methods**, namely: terminological, system-structural, formal-logical, comparative-legal. The theoretical ground of study consists of works of Ukrainian and foreign scholars, provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, as well as practice of their application. The **scientific novelty** of the article is that it defines the object, the objective side, the subject, the subjective side of the administrative offense under Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses as the necessary condition for effective application of this norm as a measure of administrative enforcement. Some shortcomings in structure of this offense, primarily related to its objective side, have been identified and some ways to eliminate them have been suggested. **Conclusions.** 1. The direct object of the administrative offense under Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses should be recognized as public relations in field of public health protection against infectious diseases. 2. As to the objective side of the offense, it could be committed in the following forms: a) violation of rules on quarantine of people; b) violation of sanitary-hygienic, sanitary-anti-epidemic rules and norms provided by the Law of Ukraine «On protection of the population from infectious diseases», other acts of legislation; c) violation of decisions of local self-government bodies on issues of control of infectious diseases. 3. With regard to such various forms of the objective side the title of Art. 44-3 of the Code of Administrative Offenses should be defined more specifically, as it concerns only one act – violation of rules on quarantine of people, and therefore does not cover others. 4. The word «people» should be excluded from the title and disposition of Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses because in all regulatory acts defining rules of quarantine, the term «quarantine» is used, not «quarantine of people». 5. It is worth to replace definitions of «sanitary and hygienic rules and regulations» and «sanitary and anti-epidemic rules and regulations» in the disposition of Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses by «sanitary regulations», due to non-clear separation of sanitary and hygienic and sanitary and anti-epidemic rules and regulations and also because of the fact that they are types of social norms. 6. Administrative offense under Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses has formal composition so the damage from such violation is not a mandatory feature of its composition. 7. Subjects of administrative offenses stipulated by Art. 44-3 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses may be both private persons and officials. 8. On the subjective side of the offense is characterized by guilt in form of intent or negligence.*

Keywords: administrative liability; quarantine; coronavirus; administrative offense; infectious diseases; rules of quarantine of people.

Хоменко В. П. – кандидат юридичних наук, здобувач Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3629-7913>

Службова особа як суб'єкт нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням

Метою публікації є кримінально-правовий аналіз і характеристика службової особи як суб'єкта нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. **Методологія.** У статті використано комплекс наукових методів: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. **Наукова новизна.** Розглянуто перелік осіб, які можуть бути суб'єктами нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; виокремлено службових осіб господарської діяльності – юридичних осіб небюджетної сфери, що одержують дотації, субсидії чи субвенції як бюджетні кошти; службових осіб юридичних осіб небюджетної сфери, яким згідно з чинним законодавством делеговано право розпоряджатися бюджетними коштами. Наведено перелік осіб, які можуть бути співучасниками нецільового використання бюджетних коштів – як серед працівників бюджетної установи, так і контролюючих та фінансових органів: Державної аудиторської служби, Державної казначейської служби, Державного казначейства України. Визначено особливості вчинення службовою особою нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, що полягає в суміжному вчиненні правопорушень проти власності та службових злочинів. **Висновки.** Класифіковано службових осіб, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням: головні розпорядники бюджетних коштів; розпорядники нижчого рівня; одержувачі бюджетних коштів; інші службові особи (не керівники) органів державної влади, бюджетних установ, а також установ, підприємств, організацій, які одержують цільові бюджетні кошти.

Ключові слова: бюджет; нецільове використання бюджетних коштів; суб'єкт злочину; службова особа; бюджетні установи.

Вступ

У XXI ст. спостерігаємо безпрецедентний підйом рівня економіки, її глобалізацію, особливо з огляду на процеси торгівлі та міграції (Baier, 2020). За цих умов фінансова складова в економічній системі має неабияку вагу. Фінанси є основною рушійною силою економіки. Фінансові інновації, фінансові та цифрові технології трансформують спосіб життя, роботу, попит, виробництво товарів і послуг (Filipov, 2019).

Значні трансформації української держави, зумовлені кардинальними змінами в підходах як до зовнішньої, так і до внутрішньої фінансово-політичної доктрини, покликані не лише привнести новачки в розвиток нашої держави, а й вирішити низку проблемних питань, що, відповідно, надасть можливість Україні ввійти до загальноєвропейської та світової спільноти, підвищити свою інвестиційну привабливість.

Фактором впливу на бізнес-клімат країни є державна інвестиційна політика, реалізація якої відбувається, зокрема, через бюджетні інвестиції, що спрямовані на стимулювання економічного зростання в довгостроковому періоді. Їх основною метою є забезпечення розвитку реального сектору економіки та соціальної сфери. Бюджетні інвестиції також можна

використовувати як інструмент для пришвидшення зростання під час економічного спаду (Khomutenko, V., & Khomutenko, A., 2020).

Попри певні позитивні зрушення в суспільній сфері та реалізацію соціальних реформ, вектор розвитку має бути спрямований на економіку, що забезпечить наповнення бюджетів усіх рівнів (Pasichnyk, 2018).

Звісно, ключовим аспектом у межах реалізації інновацій є питання легітимності та правової захищеності, а також фінансування заходів, що сприятимуть розбудові нашого суспільства. Досвід розвитку більшості європейських країн свідчить про дві головні передумови забезпечення фінансової легітимності перетворень: пошук новітніх джерел отримання фінансових ресурсів, а також боротьбу з корупційним обігом коштів, особливо у сфері використання бюджетних коштів (Khomutenko, 2016, p. 120-121).

Так, 2019 року обліковано 23 нецільових використань бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України), 4 кримінальних проваджень закрито, водночас жодній особі не вручено повідомлення про підозру. Натомість станом на травень 2020 року зареєстровано

4 злочини, передбачені ст. 210 КК України, лише одній особі було вручено повідомлення про підозру ("Yedyni zvity", 2019-2020).

Це свідчить про проблеми в правозастосовній практиці щодо розкриття нецільового використання бюджетних коштів, що, передусім, пов'язано із встановленням осіб, які їх вчинили, та формуванням доказової бази їх винуватості.

Науковці та практики зазначають, що метою корисливих злочинів у сфері економіки дедалі частіше стає вилучення коштів із бюджету в легальних формах господарської діяльності чи повноважень щодо контролю за цією діяльністю з використанням службового становища посадових осіб. Нецільове використання бюджетних коштів – це злочинна діяльність, що має певні особливості. Передусім – це діяння, пов'язані з вчиненням інших злочинів, зокрема таких, як зловживання службовим становищем, одержання неправомірної вигоди, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є кримінально-правовий аналіз і характеристика службової особи як суб'єкту нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; наведення класифікації суб'єктів злочину, передбаченого ст. 210 КК України.

Виклад основного матеріалу

Найпоширенішим видом порушення бюджетного законодавства є нецільове використання бюджетних коштів як одна зі складових економічної злочинності. Держава надає вагомому значення захисту економічних інтересів й охороні бюджетних правовідносин, доказом чого є різноманіття видів юридичної відповідальності, передбачених за їх порушення (Dehtiar, 2016, p. 21).

Формулювання статей чинного КК 2001 року, щодо порушення законодавства про бюджетну систему та видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи та видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку, із незначними змінами відтворювали диспозиції ст. 80-3 і ст. 80-4 КК України 1960 року, якими той був доповнений відповідно до Закону України від 7 жовтня 1997 року «Про внесення змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України щодо посилення боротьби з порушеннями бюджетного законодавства». Глава 1 Особливої частини КК 1960 року «Злочини проти держави» містила статті 80-3 і 80-4. Істотною новелою КК 2001 року в цьому аспекті є підвищення

великого й особливо великого розмірів як характеристики предмета злочинного порушення законодавства про бюджетну систему зі ста й тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до, відповідно, тисячі та трьох тисяч таких мінімумів, що означає часткову декриміналізацію аналізованого посягання.

Особливість зазначеного злочину полягає в тому, що більшість осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності за його вчинення, є керівниками органів і підрозділів відповідних державних установ та підприємств, що володіють правом підпису фінансових документів (Volobuiev, & Stepaniuk, 2003, p. 202-203).

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є спеціальним: ним може бути визнано лише службову особу, наділену правом розпоряджатися бюджетними коштами (Khomenko, 2016, p. 127). Таким суб'єктом може бути будь-яка службова особа, наділена правом розпоряджатися бюджетними коштами, зокрема відповідні службові особи підприємств, установ й організацій, фінансування яких здійснюється з бюджету та які згідно з чинним бюджетним законодавством є розпорядниками чи одержувачами бюджетних коштів. Розпорядниками бюджетних коштів є бюджетні установи в особі їхніх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань і здійснення видатків з бюджету.

Суб'єктами злочину, передбаченого ст. 210 КК України, можуть бути й службові особи суб'єктів господарської діяльності – юридичних осіб небюджетної сфери, якщо одержані ними дотації, субсидії чи субвенції як бюджетні кошти витрачено ними не відповідно до їхнього цільового призначення. За наявності в діях таких осіб ще й ознак шахрайства з фінансовими ресурсами вчинене треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – за відповідними частинами ст. 210 та ст. 222 КК України. Учинення передбачених диспозицією ч. 1 ст. 210 КК України діянь службовими особами, які не є розпорядниками чи одержувачами бюджетних коштів, кваліфікується як перевищення влади або службових повноважень, оскільки вони вчиняють дії, що належать до компетенції вищої службової особи чи службової особи іншого відомства (тоді як ці дії, згідно з підпунктом «а» абз. 2 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 грудня 1995 року № 12 «Про судову практику в справах про перевищення влади або посадових повноважень», повинні кваліфікуватися саме так).

Законодавство України про кримінальну відповідальність містить визначення службової особи в примітці до ст. 364 КК України, відповідно до якої службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним

повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особу наділяє повноважний орган державної влади, орган місцевого самоврядування, центральний орган державного управління із спеціальним статусом, повноважний орган чи повноважна особа підприємства, установи, організації, суд або закон ("Kryminalnyi kodeks", 2001).

Особа є службовою не тільки тоді, коли виконує відповідні функції чи обов'язки постійно, а й тоді, коли робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї у встановленому законом порядку правомочним органом або правомочною службовою особою. Обіймання певної посади або доручення тимчасово виконувати відповідні обов'язки має бути оформлено відповідним рішенням (наказом, розпорядженням, постановою тощо). Передусім, це службові особи – керівники та головні бухгалтери (керівники фінансових підрозділів) бюджетних установ, уповноважених на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань і здійснення витрат бюджету.

Проаналізувавши судово-слідчу й оперативно-розшукову практику, Л. Міщенко та М. Теліцин зазначили, що до кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів переважно притягнуто керівників муніципальних і державних органів виконавчої влади, уповноважених розподіляти відповідні грошові засоби, – 47,8 % від загальної кількості вироків за 2019 рік; головних лікарів закладів системи охорони здоров'я – 23,7 %; керівників державних установ – 13,1 %; керівників комерційних організацій – 11,8 %. Вивчаючи цей перелік з огляду на посаду фігуранта у структурі юридичної особи, з'ясовано, що нецільове використання бюджетних коштів переважно вчиняють керівники (84,85 %), значно менше – головні бухгалтери (12,12%) (Mischenko, & Telicyn, 2019). Інше дослідження, проведене А. М. Кислим і Ю. В. Федорчуком щодо особи злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель медичного обладнання та ліків, показало, що це працівники сфери охорони здоров'я (головний лікар, головний бухгалтер, економіст, юрист, які досить часто є членами тендерного комітету, а також посадові особи, уповноважені на приймання ліків за кількістю та

якістю), і працівники підприємств-підрядчиків (керівники зазначених підприємств, особи, які підписують акти прийняття товарно-матеріальних цінностей за кількістю та якістю) (Kyslyi, & Fedorchuk, 2017, p. 221-222).

Вивчення положень законодавства України про кримінальну відповідальність засвідчило, що кримінальні правопорушення, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, учиняють службові особи, які наділені повноваженнями щодо здійснення бюджетних видатків.

Таке положення обумовлене вимогою ч. 1 ст. 22 Бюджетного кодексу (*далі – БК*) України, у якому зазначено, що для здійснення програм і заходів, що реалізуються за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів. За обсягом наданих прав є головні розпорядники бюджетних коштів та розпорядники бюджетних коштів нижчих рівнів.

Науковці поділяють службових осіб, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів, за такими критеріями:

- головні розпорядники бюджетних коштів, розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня, службові особи одержувачів бюджетних коштів (Nechytailo, 2013, p. 134-135);

- керівники та головні бухгалтери (керівники фінансових підрозділів) бюджетних установ, уповноважених на отримання бюджетних асигнувань, узяття бюджетних зобов'язань і здійснення витрат бюджету; службові особи одержувачів бюджетних коштів – суб'єкти господарювання, громадські чи інші організації, які не мають статусу бюджетної установи, але уповноважені розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримують на їхнє виконання кошти бюджету – розподіл цих осіб залежно від призначення бюджетних коштів, підстав їх отримання, а також соціально-рольової компетенції (цільове призначення, державні програми та ін.) (Kulakov et al., 2011, p. 50);

- особи з урахуванням службового статусу й повноважень щодо бюджетних коштів (вищий і нижчий рівні) (Vasylynchuk, 2012, p. 137);

- службові особи, які:

- а) безпосередньо беруть участь у формуванні, розподілі та використанні бюджетних коштів (уповноважені особи);

- б) посягають на бюджетні кошти «ззовні», використовуючи певні господарські механізми (підприємці) (Stepaniuk, 2012, p. 82);

- декілька груп осіб за критерієм правомочності щодо вчинення операцій, прями утримувачі бюджетних коштів і виконавці робіт та послуг (Moisieiev, Tatsii, & Shemshuchenko, 2009, p. 13).

Суб'єктами злочину, передбаченого ст. 210 КК України, у науковій літературі є:

– службові особи місцевих фінансових органів, тобто установ, що, відповідно до законодавства України, здійснюють функції щодо складання, виконання місцевих бюджетів, контролю за витратами коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету;

– керівники бюджетних установ та організацій, які розпоряджаються бюджетними коштами відповідно до затверджених кошторисів і планів асигнувань;

– службові особи юридичних осіб небюджетної сфери, яким згідно з чинним законодавством делеговано право розпоряджатися бюджетними коштами (службові особи недержавних підприємств, які надають житлово-комунальні послуги та на рахунки яких перераховують бюджетні кошти у вигляді нарахованих населенню житлових субсидій);

– службові особи підприємств, установ, організацій, які не мають статусу бюджетних, однак у встановленому порядку через розпорядників коштів отримують бюджетні кошти на певні програми, а також фінансову допомогу за рахунок бюджетних коштів у формі дотацій, субсидій, субвенцій (Babiak et al., 2010, p. 55).

Отже, нецільове використання бюджетних коштів учиняють, насамперед, розпорядники бюджетних коштів (головні розпорядники бюджетних коштів в особі керівників бюджетних установ). Суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, що не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їхнє виконання кошти бюджету, і є одержувачем бюджетних коштів (п. 38 ч. 1 ст. 2 БК України). Унаслідок застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі розпорядники бюджетних коштів набувають статусу відповідальних виконавців бюджетних програм (ст. 20 БК України). Головний розпорядник бюджетних коштів за погодженням з центральним органом виконавчої влади визначає відповідального виконавця бюджетних програм, що забезпечує формування державної бюджетної політики (місцевим фінансовим органом). Громадська чи інша організація, що не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їхнє виконання кошти бюджету (п. 38 ч. 1 ст. 2 БК України) (Nechytailo, 2013, p. 135-136).

Водночас В. А. Нечитайло всіх службових осіб, які вчиняють зазначені злочини, поділяє на такі категорії: 1) розпорядники бюджетних коштів: головні розпорядники бюджетних коштів і

розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня; 2) службові особи одержувачів бюджетних коштів; 3) особи, які вчиняють злочини через службову недбалість (Nechytailo, 2013, p. 135-137).

Такий поділ становить інтерес для характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, учинених у співучасті. До першої групи суб'єктів належать службові особи, уповноважені державою використовувати бюджетні кошти за цільовим призначенням (розпорядники бюджетних коштів і службові особи одержувачів бюджетних коштів). До другої групи належать особи, які не мають повноважень щодо використання бюджетних коштів, однак їх вважають співучасниками протиправної діяльності суб'єктів першої групи. Це можуть бути службові особи органів Державної казначейської служби України, місцевих фінансових органів або суб'єкти господарювання всіх форм власності, які виготовляють чи постачають товар (роботи, послуги) для задоволення пріоритетних державних потреб.

Службові особи, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів, обіймають керівні посади бюджетних установ, організацій і підприємств. Співучасниками є здебільшого їхні заступники, начальники відділів, служб або інші особи, які обіймають відповідальні посади в бюджетних структурах, головні бухгалтери та їхні заступники, старші бухгалтери. Злочинцями стають особи, які добре обізнані у сфері своєї службової діяльності, мають корумповані зв'язки в органах державної влади різних рівнів, та, насамперед, у правоохоронних органах.

Потенційними співучасниками таких правопорушень переважно стають керівники економічно-планових відділів і головні бухгалтери бюджетних установ, що причетні до використання бюджетних коштів у сфері складання кошторисів і проведення фінансово-господарських операцій. Зазвичай такі особи мають вищу економічну або іншу фахову освіту та практичний досвід роботи у фінансовій сфері. Співучасниками нецільового використання бюджетних коштів можуть бути також службові особи органів Державної казначейської служби України та місцевих фінансових органів. Це зумовлено тим, що на виконання вимог ст. 112, 113 БК України та з метою вдосконалення координації дій органів Державного казначейства України й Державної аудиторської служби України під час здійснення контролю за порядком ведення бухгалтерського обліку, складанням звітності про виконання бюджетів та кошторисів, проведенням операцій із бюджетними коштами органи Державного казначейства України на етапі оплати рахунків розпорядників та одержувачів бюджетних коштів

відповідно до наказу Державного казначейства України та Головного контрольно-ревізійного управління України від 14 грудня 2004 року № 215/338 «Про окремі питання взаємодії органів Державного казначейства України та державної контрольно-ревізійної служби в Україні», здійснюють контроль, а саме: перевіряють достатність підстав для здійснення платежів (наявність підтверджувальних документів, додержання розпорядниками коштів вимог нормативно-правових актів, що регулюють бюджетний процес), відповідність платежів вимогам обліку та контролю за зобов'язаннями, а також правильність оформлення розрахункових документів. Такі працівники за окрему винагороду надають необґрунтовані дозволи на безпідставне витрачання бюджетних коштів.

Причому важливою є профілактична функція притягнення службової особи до кримінальної відповідальності та призначення їй покарання. Адже суб'єктом нецільового використання бюджетних коштів є службова особа отримувача цих коштів, а наявність судимості за цей злочин буде перешкодою для заміщення правопорушником посад у цивільній (муніципальній) службі. Таке обмеження є реальним способом запобігання вчинення злочинів (Pastushenko, 2019, p. 66-67). Свідченням небажання посадовця сумлінно ставитися до виконання своїх функціональних обов'язків є вчинення злочину під час перебування на посаді державної служби, що є зухвалим викликом суспільству, а отже вимагає реагування з боку закону (Dovban, 2019, p. 103).

Посадовці Державного казначейства України, крім злочинів, передбачених ст. 210 КК України, у формі пособництва в нецільовому використанні бюджетних коштів, можуть учиняти також злочини у сфері службової діяльності (наприклад: службова недбалість (ст. 367 КК), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК)).

Отже, нецільове використання бюджетних коштів учиняють насамперед розпорядники бюджетних коштів (головні розпорядники бюджетних коштів і розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня) та службові особи одержувачів бюджетних коштів. Головні розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їхніх керівників, які, відповідно до БК України, отримують повноваження шляхом установаження бюджетних призначень (п. 18 ч. 1 ст. 2 БК України). Вони визначають мережу розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням вимог щодо формування єдиного реєстру розпорядників бюджетних коштів й одержувачів бюджетних коштів і даних такого реєстру (ч. 3 ст. 10 БК України).

У науковій літературі зазначено, що зловживання бюджетними коштами службовою особою установи (організації), яка не є розпорядником або одержувачем бюджетних коштів, має розцінюватися як той чи інший злочин у сфері службової діяльності. Така ж кримінально-правова оцінка має надаватися (за наявності підстав) діям службових осіб тих підприємств (установ, організацій), які, відповідно до укладених договорів, виконують роботи (надають послуги) для бюджетних установ або одержувачів бюджетних коштів, оскільки перераховані на банківські рахунки таких підприємств (установ, організацій) кошти втрачають статус бюджетних як предмета розглядуваного злочину. Наприклад, це стосується виконавців державного замовлення – суб'єктів господарювання всіх форм власності, які виготовляють чи постачають товар (виконують роботи, надають послуги) для задоволення пріоритетних державних потреб (Melnyk, & Khavroniuk, 2012, p. 629-630). У деяких випадках до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, належать службові особи, які порушують приписи бюджетного законодавства ненавмисно – через службову недбалість. Ідеться про випадки нецільового використання бюджетних коштів унаслідок невиконання (неналежного виконання) службових обов'язків через несумлінне (недбале) ставлення до них.

Наукова новизна

Отже, ми встановили, що особами, які можуть бути суб'єктами нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, є службові особи суб'єктів господарської діяльності – юридичних осіб небюджетної сфери, що одержують дотації, субсидії чи субвенції як бюджетні кошти; службові особи юридичних осіб небюджетної сфери, яким згідно з чинним законодавством делеговано право розпоряджатися бюджетними коштами. Особи, які можуть бути співучасниками нецільового використання бюджетних коштів – це працівники бюджетної установи, контролюючих і фінансових органів: Державної аудиторської служби, Державної казначейської служби, Державного казначейства України. Виявлено особливості учинення службовою особою нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, що полягає в суміжному вчиненні правопорушень проти власності та службових злочинів.

Висновки

Отже, ми класифікували службових осіб, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (із урахуванням службового статусу та компетенції щодо бюджетних коштів), на певні категорії:

– головні розпорядники бюджетних коштів; керівники міністерств і відомств, інших центральних органів – за Державним бюджетом (перелік яких визначено Бюджетним кодексом, за умов, що в цей бюджетний період законом або рішенням про бюджет їм встановлені бюджетні призначення); керівники місцевих органів – по місцевих бюджетах;

– розпорядники нижчого рівня, до сфери управління яких належать інші розпорядники нижчого рівня: керівники державних виконавчих органів обласного рівня – за державним бюджетом; керівники районних органів – за місцевими бюджетами; керівники бюджетних установ;

– одержувачі бюджетних коштів; керівники підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які одержують бюджетні кошти як різні види цільової фінансової допомоги – субсидії, субвенції, кредити, дотації, бюджетні позички, а також для проведення централізованих

заходів або виконання передбачених бюджетом програм;

– інші службові особи (не керівники) органів державної влади, бюджетних установ, а також установ, підприємств, організацій, які одержують цільові бюджетні кошти: головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів, керівники структурних підрозділів установи, які самі не є розпорядниками (одержувачами) бюджетних коштів; службові особи управлінь і відділів Міністерства фінансів України, місцевих органів Державного казначейства України, які, відповідно до законодавства, зобов'язані виконувати функції щодо забезпечення цільового використання фінансування видатків бюджетів, обслуговування рахунків державного та місцевих бюджетів, бюджетних і небюджетних установ.

Учинення нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням є грубим порушенням службовими особами бюджетного законодавства та вчинення суміжних правопорушень у сфері власності та службових злочинів. Такі посадовці, крім злочинів, передбачених ст. 210 КК України, у формі пособництва у нецільовому використанні бюджетних коштів, учиняють також злочини у сфері службової діяльності.

REFERENCES

- Babiak, A.V., Zhyvko, Z.B., & Yosypiv, A.O. (et al.). (2010). *Protydiia zlochynam, shcho vchyniautsia u biudzhethnii sferi* [Counteraction to crimes committed in the budget sphere]. Lviv: Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Baier, F.J. (2020). Foreign Direct Investment and Tax: OECD Gravity Modelling in a World with International Financial Institutions. *Athens Journal of Business & Economics*, 6(1), 45-72. doi: <https://doi.org/10.30958/ajbe.6-1-3>.
- Dehtiar, Ya.R. (2016). Biudzhetni pravoporushennia yak pidstavy vidpovidalnosti za chynnym zakonodavstvom Ukrainy [Budget offenses as grounds for liability under current legislation of Ukraine]. *Ekonomika ta pravo, Economics and law*, 1(43), 19-24. doi: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2016.01.019> [in Ukrainian].
- Dovban, I.M. (2019). Zlochynnist derzhavnykh sluzhbovtiv yak tsilisnyi kompleksnyi fenomen [Crime of civil servants as a holistic complex phenomenon]. *Pivdenoukrajinskyyi pravnychy chasopys, South Ukrainian Law Journal*, 4(1), 102-104. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.1.22> [in Ukrainian].
- Filippov, D.I. (2019). Finansovye innovatsii v usloviakh razvitiia tsifrovoy ekonomiki [Financial innovations in terms of development of digital economy]. *Kreativnaia ekonomika, Creative economy*, 8(3), 1503-1520. doi: 10.18334/ce.13.8.40881 [in Russian].
- Khomenko, V.P. (2016). Kryminalna vidpovidalnist za netsilove vykorystannia biudzhethnykh koshtiv, zdiisnennia vydatkiv biudzhetu chy nadannia kredytiv iz biudzhetu bez vstanovlenykh biudzhethnykh pryznachen abo z yikh perevyshchenniam [Criminal liability for misuse of budget funds, implementation of budget expenditures or provision of loans from the budget without established budget allocations or with their excess]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrisnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 120-131 [in Ukrainian].
- Khomutenko, V., & Khomutenko, A. (2020). Biudzhetni investytsii v konteksti investytsiinoi pryvabyvosti Ukrainy [Budget investments in the context of investment attractiveness of Ukraine]. *Formuvannia suchasnoi naukovo dumky, Formation of modern scientific thought: Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 17-19). Kropyvnytskyi. doi: <https://doi.org/10.36074/31.01.2020.02> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy: vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
- Kulakov, V.V., Len, V.V., & Miroschnychenko, S.S. (et al.). (2011). *Zapobihannia zlochynam, poviazanykh z nezakonnym vykorystanniam biudzhethnykh koshtiv* [Prevention of crimes related to illegal use of budget funds]. Zaporizhzhia: Dnipro. metalurh [in Ukrainian].
- Kyslyi, A.M., & Fedorchuk, Yu.V. (2017). Operativno-rozshukova kharakterystyka zlochyniv, poviazanykh iz rozkradanniam biudzhethnykh koshtiv pid chas provedennia zakupivel medychnoho obladnannia ta likiv

- [Operational and investigative description of crimes related to embezzlement of budget funds during the procurement of medical equipment and medicines]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2(14), 218-230. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5182> [in Ukrainian].
- Melnyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (Ed.). (2012). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]* (9th ed., rev.). Kyiv: Yuryd. dumka [in Ukrainian].
- Mischenko, L., & Telicyn, N. (2019). Features of operational-investigative characteristics of crimes related to misappropriation of budget funds and state extra-budgetary funds, posing a threat to the economic security of the state. *The Economy under Guard*, 3(10), 25-31. doi: <https://doi.org/10.36511/2588-0071-2019-3-25-31>.
- Moisieiev, Ye.M., Tatsii, V.Ya., & Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.). (2009). *Mizhnarodna politseiska entsyklopediia [International Police Encyclopedia]*. (Vol. 1-10). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Nechytailo, V.A. (2013). Kharakterystyka osib, yaki vchyniaut netsilove vykorystannia biudzhethnykh koshtiv [Characteristics of persons who commit misuse of budget funds]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4, 133-143 [in Ukrainian].
- Pasichnyk, Yu.V. (2018). Biudzhetni vazheli vplyvu na tryvalist zhyttia naselennia [Budget levers have an impact on life expectancy]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*, 8(36), 69-73. doi: [10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-69-73](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-69-73) [in Ukrainian].
- Pastushenko, A.A. (2019). Osvobozhdenie ot ugovnoy otvetstvennosti s naznacheniem sudebnogo shtrafa za sovershenie netselevogo raskhodovaniia biudzhethnykh sredstv [Exemption from criminal liability with the imposition of a court fine for misappropriation of budget funds]. *Iuridicheskaia nauka i praktika, Legal science and practice*, 1(15), 63-67. doi: [10.25205/2542-0410-2019-15-1-63-67](https://doi.org/10.25205/2542-0410-2019-15-1-63-67) [in Russian].
- Stepaniuk, R.L. (2012). Zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh u biudzhethnii sferi Ukrainy [Ensuring the investigation of crimes committed in the budget sphere of Ukraine]. Kharkiv: NikaNova [in Ukrainian].
- Vasylynchuk, V.I. (2012). Operativno-rozshukova profilaktyka zlochyniv u biudzhethnii sferi [Operational and investigative prevention of crimes in the budget sphere] (2nd ed.). Kyiv: Zahrai [in Ukrainian].
- Volobuiev, A.F., & Stepaniuk, R.L. (2003). Osoblyvosti mekhanizmu zlochynnykh porushen biudzhethnoho zakonodavstva [Features of the mechanism of criminal violations of budget legislation]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4(35), 198-208 [in Ukrainian].
- Yedyni zvity Ofisu Heneralnogo prokurora pro kryminalni pravoporushennia v Ukraini za 2019 rik i sichen-traven 2020 roku [Unified reports of the Office of the Prosecutor General on criminal offenses in Ukraine for 2019 and January-May 2020]. (n.d.). *old.gp.gov.ua*. Retrieved from https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Протидія злочинам, що вчиняються у бюджетній сфері : навч. посіб. / [А. В. Баб'як, З. Б. Живко, А. О. Йосипів та ін.]. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 168 с.
- Baier F. J. Foreign Direct Investment and Tax: OECD Gravity Modelling in a World with International Financial Institutions. *Athens Journal of Business & Economics*. 2020. Vol. 6. Issue 1. С. 45–72. doi: <https://doi.org/10.30958/ajbe.6-1-3>.
- Дегтяр Я. Р. Бюджетні правопорушення як підстави відповідальності за чинним законодавством України. *Економіка та право*. 2016. № 1 (43). С. 19–24. doi: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2016.01.019>.
- Довбань І. М. Злочинність державних службовців як цілісний комплексний феномен. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 102–104. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.1.22>.
- Филиппов Д. И. Финансовые инновации в условиях развития цифровой экономики. *Креативная экономика*. 2019. № 8. Т. 13. С. 1503–1520. doi: [10.18334/ce.13.8.40881](https://doi.org/10.18334/ce.13.8.40881).
- Хоменко В. П. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів із бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 120–131.
- Хомутенко В., Хомутенко А. Бюджетні інвестиції в контексті інвестиційної привабливості України. *Формування сучасної наукової думки : матеріали Міжнар. наук. конф. МЦНД (Кропивницький, 31 січ. 2020)*. Кропивницький, 2020. С. 17–19. doi: <https://doi.org/10.36074/31.01.2020.02>.
- Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посіб. / [В. В. Кулаков, В. В. Лень, С. С. Мірошніченко та ін.]. Запоріжжя : Дніпр. металург, 2011. 289 с.
- Кислий А. М., Федорчук Ю. В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель медичного обладнання та ліків. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 218–230. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5182>.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юрид. думка, 2012. 1316 с.
- Mischenko L., Telicyn N. Features of operational-investigative characteristics of crimes related to misappropriation of budget funds and state extra-budgetary funds, posing a threat to the economic security of the state. *The Economy under Guard*. 2019. No. 3 (10). P. 25–31. doi: <https://doi.org/10.36511/2588-0071-2019-3-25-31>.

- Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Є. М. Мойсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2009. Т. V : Кримінально- процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. 1008 с.
- Нечитайло В. А. Характеристика осіб, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 133–143.
- Пасічник Ю. В. Бюджетні важелі впливу на тривалість життя населення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 8 (36). С. 69–73. (Серія «Економіка»). doi: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-69-73.
- Пастушенко А. А. Освобождение от уголовной ответственности с назначением судебного штрафа за совершение нецелевого расходования бюджетных средств. *Юридическая наука и практика*. 2019. № 1. Т. 15. С. 63–67. doi: 10.25205/2542-0410-2019-15-1-63-67.
- Степанюк Р. Л. Забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. 382 с.
- Василинчук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері : монографія. 2-ге вид. Київ : Заграй, 2012. 344 с.
- Волобуєв А. Ф., Степанюк Р. Л. Особливості механізму злочинних порушень бюджетного законодавства. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 198–208.
- Єдині звіти Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення в Україні за 2019 рік і січень–травень 2020 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo.

Стаття надійшла до редколегії 15.07.2020

Khomenko V. – Ph.D in Law, Researcher of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3629-7913>

An Official as a Subject of Misuse of Budget Money, Budget Expenditures or the Provision of Loans from the Budget Without Established Budget Assignments or in Excess

The **purpose** of the publication is the criminal legal analysis and characterize of an official as a subject of misuse of budget funds, budget expenditures or the provision of loans from the budget without established budget assignments or in excess thereof. **Methodology.** The article used a complex of scientific methods, namely: terminological, system-structural, formal-logical, comparative legal. **Scientific novelty.** A list of persons who may be subjects of misuse of budget funds, budget expenditures or the provision of loans from the budget without established budget allocations or in excess thereof is considered; separately defined are the officials of business entities – public sector legal entities receiving subsidies, subsidies or subventions as budget funds; officials of legal entities of the public sector who, in accordance with applicable law, have been delegated the right to dispose of budgetary funds. The list of persons who may be accomplices to the misuse of budget funds is presented - both among employees of a budgetary institution, as well as regulatory and financial bodies – the State Audit Service, the State Treasury Service, and the State Treasury of Ukraine. The peculiarity of committing misuse of budget funds, budget expenditures or providing loans from the budget without established budget allocations or in excess thereof, consisting in the related commission of offenses against property and official crimes, is revealed. **Conclusions.** Officials are classified who commit misuse of budget funds, make budget expenditures or provide loans from the budget without established budget assignments or in excess of them: the main managers of budget funds; lower level managers recipients of budget funds; other officials (not heads) of government bodies, budgetary institutions, as well as institutions, enterprises, organizations receiving targeted budgetary funds.

Keywords: budget; misuse of budget funds; subject of crime; executive; budgetary institutions.

Атаманов О. М. – аспірант кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7637-6392>

Особливості повідомлення про підозру особі, яка перебуває на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях

Метою статті є аналіз особливостей правового регулювання повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої встановлено, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, а також виокремлення актуальних теоретичних і практичних проблем, що постають під час вручення письмового повідомлення про підозру особі, яка перебуває на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. **Методологія.** З огляду на поставлену мету, специфіку об'єкта та предмета дослідження обрано методологічний інструментарій. Під час дослідження використано систему методів наукового пізнання: формальної логіки (абстрагування, аналогію, дедукцію, індукцію, синтез) – для з'ясування змісту досліджуваного питання; метод системного аналізу – для формулювання висновків дослідження та окреслення напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України; теоретичний – у процесі дослідження наукової та навчально-методичної літератури. **Наукова новизна** полягає в системному аналізі кримінального процесуального законодавства України на підставі вимог міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, й у визначенні теоретичних і практичних проблем, без подолання яких процесуальна діяльність сторони обвинувачення під час вручення письмового повідомлення про підозру особі, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, не буде відповідати завданням кримінального провадження та гарантіям, визначеним міжнародними договорами. Запропоновано шляхи подолання окресленої практичної проблеми. За результатами здійсненого дослідження сформульовано **висновки**: 1) оскільки обов'язок вручення письмового повідомлення про підозру як невід'ємна складова здійснення повідомлення особі про підозру покладений на сторону обвинувачення, у разі встановлення відомостей про місцезнаходження особи, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, саме держава Україна має вживати всіх доступних заходів щодо сприяння забезпеченню та захисту прав громадян, які опинилися на тимчасово не підконтрольній їй території, шляхом застосування слідчим, прокурором положень розділу IX Кримінального процесуального кодексу України; 2) у разі встановлення стороною обвинувачення відомостей про місцезнаходження особи, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, слідчий, прокурор зобов'язаний звертатися до Російської Федерації із запитом про міжнародну правову допомогу для виконання окремих процесуальних дій, а саме вручення особі повідомлення про підозру, оскільки Російська Федерація здійснює «ефективний контроль» на тимчасово окупованій території України, у зв'язку із чим зобов'язана гарантувати виконання статті 1 Конвенції; 3) порядок повідомлення про підозру особі, яка знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, потребує правового вдосконалення шляхом внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України або спеціальних законів. В обов'язковому порядку мають бути враховані практика Європейського суду з прав людини та вимоги міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Ключові слова: підозра; повідомлення; підозрюваний; письмове повідомлення; вручення; тимчасово окупована територія; Донецька область; Луганська область.

Вступ

Після набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI минуло вісім років. За цей період новий КПК України зазнав численних змін і доповнень, які не оминули інститут повідомлення про підозру та невід'ємну її складову – вручення письмового повідомлення про підозру. Це було пов'язано з новими умовами соціально-політичного, воєнного й економічного спрямування, які зумовили необхідність запровадження в процесуальне законодавство понять, що до цього часу не були регламентовані.

Інститут повідомлення про підозру одразу викликав жваву дискусію серед науковців. Деякі аспекти у своїх роботах досліджували такі вчені, як: Ю. П. Алєнін, А. В. Андрейчук, Є. В. Воротинцев, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренко, В. О. Гринюк, Л. М. Гуртієва, І. В. Єрьомєнко, І. Г. Івасюк, О. В. Іващенко, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, Т. В. Лукашкіна, М. А. Погорєцький, О. В. Расторгуєв, І. В. Рогатюк, Х. Р. Слюсарчук, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, І. А. Щербак та ін.

Безпосередньо врученню письмового повідомлення про підозру присвячено дослідження О. З. Гладуна, Д. М. Говорун, В. О. Гринюка, Л. М. Гуртієвої, І. В. Єрьомєнко, О. В. Зелінського,

О. М. Посвистака, І. В. Рогатюка, О. Ю. Татарова, О. І. Тищенко, В. А. Шкелебей, І. А. Щербак та ін. На дисертаційному рівні зазначений інститут досліджувала О. В. Фараон.

Попри значні здобутки науковців, які постійно вивчають проблеми практичного застосування норм КПК України та пропонують шляхи вдосконалення задля їх гармонізації з іншими національними правовими інститутами та європейськими стандартами, у переважній більшості випадків вони залишаються поза увагою законодавця. Натомість зміни вносять без урахування позицій фахівців і системного аналізу з іншими інститутами кримінального процесуального законодавства України (Tatarov, 2017, р. 71). Така практика не сприяє вдосконаленню норм, а ставить перед фахівцями й науковцями нові питання, що потребують подальшого наукового осмислення та визначення шляхів їх вирішення.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є здійснення комплексного наукового аналізу кримінального процесуального законодавства України в частині процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої встановлено, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях; з'ясування актуальних теоретичних і практичних проблем щодо вручення письмового повідомлення про підозру особі, яка перебуває на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, а також відповідності чинного законодавства положенням міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Виклад основного матеріалу

Після внесення змін до КПК України, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII ("Zakon Ukrainy", 2014, No. 1689-VII), яким запроваджено форму здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), було розширено поняття підозрюваного (особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень). Ці зміни спричинили додаткові проблеми в правозастосуванні інституту повідомлення про підозру.

Оскільки актуальні проблеми застосування такої новели законодавства, як набуття статусу підозрюваного особою, місцезнаходження якої не встановлено, однак ужито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, були предметом попередніх публікацій, метою цього дослідження обрано особливості правового регулювання повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої встановлено, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях.

На підставі системного аналізу ст. 42, 276, 278 КПК України вбачається саме вручення повідомлення про підозру, а не його передання в будь-який спосіб. Поряд із цим, ст. 278 КПК України передбачає, що у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. Визначено лише один випадок неможливості такого вручення – невручення особі повідомлення про підозру внаслідок невстановлення місцезнаходження особи (ст. 42 КПК України).

Тобто якщо місцезнаходження особи встановлено, а саме в сторони обвинувачення наявні відомості про місце роботи, місце проживання або тимчасового перебування особи, то вручити їй повідомлення про підозру в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, неможливо.

Тому якщо слідчий, прокурор встановили відомості про місцезнаходження особи, то до неї, з огляду на зміст ч. 1 ст. 42 КПК України, не може бути вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. До такої особи підлягає застосуванню «загальний» порядок особистого (безпосереднього) вручення їй письмового повідомлення про підозру.

Однак на практиці трапляються випадки встановлення місцезнаходження особи, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованій території України, а саме на окремих територіях у Донецькій та Луганській областях, фактичний доступ до якої обмежений.

Досліджуючи питання, як мають здійснювати вручення повідомлення про підозру в разі встановлення стороною обвинувачення відомостей про місцезнаходження особи, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, необхідно зважати на таке.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII (далі – Закон № 2268-VIII), тимчасово окупованими

територіями в Донецькій та Луганській областях на день ухвалення цього Закону визнано частини території України, у межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль. Межі й перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях, визначає Президент України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на підставі пропозицій Генерального штабу Збройних сил України ("Zakon Ukrainy", 2018).

Указом Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» від 7 лютого 2019 року № 32/2019 затверджено межі й перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях ("Ukaz Prezidenta", 2019).

Згідно зі ст. 2 Закону № 2268-VIII, правовий статус тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, а також правовий режим на зазначених територіях визначаються цим Законом, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами й нормами міжнародного права. У межах тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях діє особливий порядок забезпечення прав і свобод цивільного населення, визначений цим Законом, іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами й нормами міжнародного права.

Крім цього, п. 1 ч. 1 ст. 5 спільно з п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону № 2268-VIII визначає, що для забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях органи державної влади та їх посадові особи, діючи на підставі, у межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, уживають заходів для захисту прав і свобод цивільного населення. Основними напрямками захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях є захист основоположних політичних і громадянських прав та свобод людини.

Російська Федерація як держава-окупант, відповідно до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї – Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, Женевської конвенції

про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року несе відповідальність за порушення захисту прав цивільного населення (ч. 2 ст. 7 Закону № 2268-VIII).

Водночас Закон № 2268-VIII не визначає особливого порядку забезпечення прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, у частині порядку кримінального провадження, однак, з огляду на ст. 2, має бути застосовано положення Закону № 1207-VII, ст. 12 якого визначає особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, щодо порядку кримінального провадження.

Відповідно до цієї статті Закону № 1207-VII, особливий порядок стосується лише питань визначення підсудності, підслідності й окремих аспектів здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження, а не порядку здійснення досудового розслідування загалом, яке здійснюють за загальними правилами, встановленими КПК України ("Zakon Ukrainy", 2014, No. 1207-VII).

Тому, оскільки ні Закон № 2268-VIII, ні Закон № 1207-VII не встановлюють особливостей кримінального провадження під час повідомлення про підозру особі, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, мають бути застосовані загальні правила здійснення повідомлення про підозру особі, встановлені КПК України.

У частині неможливості вжиття заходів для вручення повідомлення про підозру в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, якщо стороною обвинувачення встановлено відомості про місцезнаходження особи, а саме місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, які є невід'ємною частиною території України, вручення повідомлення про підозру має бути здійснено безпосередньо.

Однак очевидним є факт, що безпосередньому врученню слідчим, прокурором повідомлення про підозру особі на тимчасово окупованій території України перешкоджають високі ризики настання певних негативних наслідків для посадових осіб сторони обвинувачення, які не можуть бути пропорційними меті забезпечення прав і свобод громадян, у частині належного здійснення повідомлення про підозру.

Практика правозастосування таких правовідносин засвідчила, що сторона обвинувачення

активно використовує спосіб повідомлення особі про підозру шляхом поштового відправлення повідомлення про підозру, з оголошеною цінністю, описом вкладення та повідомленням про вручення (Alenin, & Hloviuk, 2014, p. 165). Шляхом вивчення судової практики встановлено, що слідчі судді загалом поділяють таку позицію сторони обвинувачення (Khakhanovskyi, Luhina, & Turchii, 2017, p. 88-89).

Також поширеною поведінкою сторони обвинувачення в аналізованій категорії кримінальних проваджень є:

- застосування порядку вручення процесуальних документів підозрюваному, передбаченому ст. 297-5 КПК України;

- направлення письмового повідомлення про підозру до посольства Російської Федерації в Україні;

- невжиття жодних дій, спрямованих на вручення особі письмового повідомлення про підозру.

На нашу думку, зазначені підходи є безпідставними, помилковими й такими, що суперечить завданням і загальним засадам кримінального провадження.

По-перше, норми КПК України дають змогу в певних випадках направляти повідомлення про підозру за допомогою засобів поштового зв'язку. Водночас такий порядок є виключним, його застосовують лише в разі неможливості вручення стороною обвинувачення повідомлення про підозру в день його складання. Цілком зрозуміло, що така неможливість вручення має бути об'єктивно виправданою, а слідчий, прокурор, керуючись засадою публічності, мають ужити всіх заходів щодо встановлення точного місцезнаходження особи та здійснення (за розумною можливістю) особистого вручення повідомлення про підозру особі.

У будь-якому разі виконання стороною обвинувачення обов'язку щодо вручення повідомлення про підозру в спосіб, передбачений для вручення повідомлень, є цілеспрямованою діяльністю, метою якої є досягнення певного результату – отримання особою цього письмового процесуального рішення, а не є діяльністю із «формальним складом». Аналіз положень КПК України дає підстави стверджувати, що направлення особі повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку відповідатиме вимогам КПК України лише у випадку отримання поштового відправлення безпосередньо такою особою.

Зазначене додатково засвідчує положення ч. 1 ст. 136 КПК України, згідно з якою належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є підпис особи про отримання повістки, зокрема на поштовому повідомленні, відеозапис

вручення особі повістки, будь-які інші дані, що підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Тому лише факт направлення повідомлення про підозру поштою, як і підтвердження отримання поштового відправлення однією з осіб, перелічених у ч. 1 ст. 135 КПК України, не є доказом належного вручення особі повідомлення про підозру. Таким чином, особа набуває статусу підозрюваного з моменту вручення їй особисто поштового відправлення, а не з моменту відправлення такого повідомлення стороною обвинувачення, тож лише після цього слідчий, прокурором може внести відомості щодо повідомлення про підозру до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Аналогічну думку обстоює і Н. А. Лугіна, яка стверджує, що «вручено» не означає «отримано», а отже, доцільно врахувати вимоги щодо належного підтвердження отримання або ознайомлення особою зі змістом повідомлення про підозру іншим шляхом (Luhina, 2019, p. 197).

Підхід до визначення моменту повідомлення особі про підозру без урахування факту отримання нею письмового повідомлення про підозру суперечить принципу верховенства права, спотворює сутність інституту повідомлення про підозру та може фактично позбавити чи обмежити особу в реалізації належного їй права бути негайно й детально поінформованою зрозумілою для неї мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти неї (пп. «а» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року № 995_004 (далі – Конвенція) ("Konventsiiia pro zakhyst", 1950) та бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені законом, а також отримати їх роз'яснення (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України).

Відповідно до стандартів належного повідомлення особи про підозру, напрацьованих Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), не є достатнім, аби інформацію лише було надано в письмовому вигляді – органи влади мають вжити всіх розумних заходів, щоб упевнитися, що підозрюваний був повідомлений про його право на захист і, наскільки це можливо, розумів наслідки своєї поведінки під час допиту (рішення у справі «Піщальников проти Росії» від 24 грудня 2009 року, § 79–80 ("Case of Pishchalnikov", 2009).

Стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV встановлено, що суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Європейського Суду, тобто судді зобов'язані застосовувати означену Конвенцію та рішення ЄСПЛ як джерело права на всіх етапах

провадження нарівні із законами України ("Zakon Ukrainy", 2006).

Відповідне закріплення щодо обов'язкового застосування практики ЄСПЛ також міститься в ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України, згідно з якими принцип верховенства права в кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовують з огляду на практику ЄСПЛ ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Отже, за відсутності в матеріалах кримінального провадження документів, які недвозначно засвідчують факт отримання особою поштового відправлення саме з письмовим повідомленням про підозру, її не можуть вважати такою, що є повідомленою про підозру у встановлений законом спосіб. За таких обставин внесення слідчим, прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо повідомлення про підозру особі є безпідставним і незаконним.

По-друге, у населені пункти Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, АТ «Укрпошта» не здійснює пересилання пошти ("Povidomlennia na ofitsiinomu veb-saiti").

Попри те, що окреслені обставини засвідчують неможливість доставляння поштових відправлень, що виключає можливість отримання в такий спосіб повідомлення про підозру особою, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, сторона обвинувачення обирає саме такий спосіб повідомлення особі про підозру, а слідчі судді в переважній більшості випадків визнають його належним, навіть посилаючись на обставини неможливості доставляння поштових відправлень у своїх рішеннях. Мотивуванням загалом є визнання слідчими суддями зазначених дій сторони обвинувачення достатніми вжитими заходами для вручення особі повідомлення про підозру в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (ст. 42 КПК України).

Однак у таких правовідносинах вимоги ст. 42 КПК України не можуть бути застосовані, оскільки вживати заходів для вручення особі повідомлення про підозру в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, можливо внаслідок невстановлення місцезнаходження особи. Натомість у такому випадку сторона обвинувачення встановлює відомості про місцезнаходження особи, а саме місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, яка є невід'ємною частиною території України.

По-третє, з огляду на вимоги статей 2, 7, 8, 9 КПК України, діяльність слідчого, прокурора під

час здійснення повідомлення про підозру повинна відповідати міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Більшість міжнародних договорів про права людини містять «положення про юрисдикцію» (англ. jurisdiction clause), що має на меті визначити коло осіб, стосовно яких держави зобов'язані виконувати свої зобов'язання щодо прав людини за відповідним міжнародним договором (Abrisketa, & Casas, 2016).

У ст. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року № 995_004, що ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР ("Zakon Ukrainy", 1997), закріплено, що Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції ("Konventsia pro zakhyst", 1950).

Прецедентна практика ЄСПЛ юрисдикційну компетенцію держави за ст. 1 Конвенції визначила насамперед як територіальну. Презюмується, що юрисдикція здійснюється в межах території держави. Однак така презумпція може бути обмеженою в деяких виняткових випадках, передусім якщо державі перешкоджають здійснювати владу на частині її території, зокрема внаслідок військової окупації частини території збройними силами іншої держави, яка здійснює ефективний контроль за такою територією; воєнних дій або повстання; актів іноземної держави, що підтримує створення сепаратистської держави на території держави.

Щоб визначити, що така ситуація наявна, Суд вивчає, з одного боку, всі об'єктивні факти, що можуть обмежити можливість застосування державою влади на своїй території, а з другого – власне поведінку держави. До зобов'язань, узятих державою, що підписала Конвенцію, належать, крім обов'язку утримуватися від втручання в користування гарантованими нею правами та свободами, позитивні зобов'язання щодо кроків для забезпечення поваги до таких прав і свобод на її території. Ці зобов'язання залишаються, навіть якщо влада держави обмежена на частині своєї території, тобто держава зобов'язана вживати всіх належних заходів, які досі їй доступні, для гарантування прав і свобод.

В інших «придністровських» справах також безпосередньо зазначено, що навіть наявність «ефективного контролю» РФ за Придністровською Молдавською Республікою (ПМР), який був однозначно визнаний Судом через військову, економічну та політичну підтримку ПМР, не

звільняє Молдову від виконання її позитивних зобов'язань у сфері прав людини. Схожого висновку ЄСПЛ дійшов у рішенні в справі «Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia» від 4 червня 2012 року ("Case of Ivanțoc", 2012), §105–111, у яких зазначено, що хоча Молдова не має ефективного контролю за діями ПМР в Придністров'ї, той факт, що цей регіон визнаний міжнародним правом як частина території Молдови, тягне за собою обов'язок за ст. 1 Конвенції використати всі доступні їй юридичні й дипломатичні засоби з тим, щоб продовжувати гарантувати здійснення прав і свобод, визначених Конвенцією, усім особам, які там проживають.

Виняток із принципу територіальної юрисдикції від зворотного наявний тоді, коли внаслідок законних чи незаконних дій договірної держава здійснює ефективний контроль за територією поза межами її національної території. Обов'язок забезпечити на такій території права та свободи, визначені в Конвенції, випливає з факту такого контролю незалежно від того, чи здійснюють його безпосередньо, через власні збройні сили договірної держави, або через підпорядковану місцеву адміністрацію.

Таким чином, контролююча держава несе відповідальність за ст. 1 Конвенції, а саме має гарантувати на території під своїм контролем повний набір матеріальних прав, передбачених у Конвенції і тих додаткових протоколах, які вона ратифікувала. Ця держава буде відповідальною за будь-які порушення таких прав.

Застосування зазначених підходів до досліджуваного питання має принципово важливе значення для сучасної ситуації, у якій опинилася Україна, оскільки частина її території знаходиться під контролем іншої держави.

Отже, відповідно до положень Конвенції, з огляду на практику ЄСПЛ, Україна зобов'язана вживати всіх належних заходів, які їй доступні, для гарантування прав і свобод, а Російська Федерація зобов'язана гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, зокрема на тимчасово окупованій території України, права й свободи, визначені в розділі I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

За таких обставин у разі встановлення стороною обвинувачення відомостей про місцезнаходження особи, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованій території України, слідчий, прокурор зобов'язаний вжити всіх доступних заходів щодо сприяння забезпеченню прав особи, яка опинилася на тимчасово не підконтрольній території України, а саме застосувати положення розділу IX КПК України, що регулюють міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, і звертатися до Російської Федерації із запитом про міжнародне

співробітництво щодо забезпечення вручення особі письмового повідомлення про підозру.

Таким чином, здійснений аналіз процедури вручення письмового повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої встановлено, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, дає підстави визнати, що відсутність однозначного й однакового розуміння учасниками кримінального провадження процесуальних процедур призводить до порушення принципу верховенства права, а також зумовлює потребу подальшого нормотворчого процесу в цій галузі права.

Наукова новизна

У статті висвітлено проблемні питання, пов'язані з особливостями правового регулювання повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої встановлено, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, а також окреслено актуальні теоретичні та практичні проблеми, що постають у разі вручення письмового повідомлення про підозру особі, яка перебуває на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Складнощі в цих випадках спричинені тим, що законодавець не цілком дотримався принципу правової (юридичної) визначеності в частині такої загальноправової категорії, як «якість і точність закону», що має надважливе значення у формуванні та функціонуванні системи права демократичної держави. За таких обставин практичне застосування окреслених норм є неодноточним, часто хибним стосовно дотримання засад кримінального провадження. Усунення досліджених недоліків можливе лише шляхом внесення відповідних змін до КПК України.

Висновки

1. Оскільки обов'язок вручення письмового повідомлення про підозру як невід'ємна складова здійснення повідомлення особі про підозру покладений на сторону обвинувачення, у разі встановлення відомостей про місцезнаходження особи, місце проживання та/або перебування якої знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, саме держава Україна має вживати всіх доступних заходів щодо сприяння забезпеченню й захисту прав своїх громадян, які опинилися на тимчасово не підконтрольній їй території, шляхом застосування слідчим, прокурором положень розділу IX КПК України – звертатися до Російської Федерації із запитом про міжнародну правову допомогу з метою виконання окремих процесуальних дій, а саме вручення особі

повідомлення про підозру, оскільки саме Російська Федерація здійснює «ефективний контроль» на тимчасово окупованій території України, у зв'язку із чим зобов'язана гарантувати виконання ст. 1 Конвенції.

2. Порядок повідомлення про підозру особі, яка знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях,

потребує правового вдосконалення шляхом внесення відповідних змін до КПК України або зазначених вище спеціальних законів. В обов'язковому порядку має бути врахована практика ЄСПЛ і вимоги міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

REFERENCES

- Abrisketa, J., & Casas, M.N. (2016). *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*. doi: <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199796953-0136>.
- Alenin, Yu.P., & Hloviuk, I.V. (2014). Povidomlennia pro pidozru: zahalna kharakterystyka ta problemy udoskonalennia [Suspicion messages: general characteristics and improvement problems]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnogo tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 161-169 [in Ukrainian].
- Case of Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia (Application No. 23687/05) from November, 15, 2011. Strasbourg. (n.d.). *hudoc.echr.coe.int*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-107480%22>].
- Case of Pishchalnikov v. Russia (Application No. 7025/04) from September 24, 2009. Strasbourg. (n.d.). *hudoc.echr.coe.int*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%227025/04%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-94293%22>].
- Khakhanovskiy, V.H., Luhina, N.A., & Tupchii, V.V. (2017). Osoblyvosti poriadku vyklyku ta povidomlennia pro pidozru osib, shcho perebuvali u zoni ATO abo na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy [Peculiarities of the procedure for summoning and notifying about suspicion of persons located in the anti-terrorist operation zone or in the temporarily occupied territory of Ukraine]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka), International Legal Bulletin: current issues (theory and practice)*, 1(5), 87-92. doi: <https://doi.org/10.33244/2521-1196.3-4.2018> [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: mizhnar. dok. vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.#Text [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
- Luhina, N.A. (2019). Osoblyvosti vruchennia povidomlennia pro pidozru ta poriadok vyklyku osib, shcho perebuvali u zoni ATO [Features of delivery of the notice of suspicion and the order of a call of the persons who are in the anti-terrorist operation zone]. *Reformuvannia kryminalnogo provadzhennia v Ukraini: kryminalni protsesualni ta kryminalistychni aspekty, Reforming criminal proceedings in Ukraine: criminal procedural and forensic aspects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 195-199). Irpin. Retrieved from http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/3762/1/3968_IR.pdf. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.99-109> [in Ukrainian].
- Povidomlennia na ofitsiinomu veb-saiti Aktsionernoho tovarystva "Ukrposhta" [Notice on the official website of Ukrposhta Joint-Stock Company]. (n.d.). *www.ukrposhta.ua*. Retrieved from <https://www.ukrposhta.ua/ua/news/57016-robota-ukrposhti-v-doneckij-ta-luganskij-oblastjah>. [in Ukrainian].
- Tatarov, O.Yu. (2017). Zakonodavchi tendentsii u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Legislative tendencies in the criminal process of Ukraine]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva, Bulletin of criminal proceedings*, 3, 70-81. Retrieved from https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Tatarov.pdf [in Ukrainian].
- Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro mezhi ta perelik raioniv, mist, selyshch i sil, chastyn yikh terytorii, tymchasovo okupovanykh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh": vid 7 liut. 2019 r. No. 32/2019 [Decree of the President of Ukraine "On the boundaries and list of districts, cities, towns and villages, parts of their territories, temporarily occupied in Donetsk and Luhansk regions" from February 7, 2019, No. 32/2019]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh": vid 18 sich. 2018 r. No. 2268-VIII [Law of Ukraine "On the peculiarities of state policy to ensure the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions" from January 18, 2018, No. 2268-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv No. 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii": vid 17 lyp. 1997 r. No. 475/97-VR [Law of Ukraine "On the Ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the First Protocol and Protocols No. 2, 4, 7 and 11 to the Convention" from July 17, 1997 No. 475/97-VR]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80.#Text> [in Ukrainian].

- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrainy shchodo nevidvorotnosti pokarannia za okremi zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky, hromadskoi bezpeky ta koruptsiini zlochyny": vid 7 zhovt. 2014 r. No. 1689-VII [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine Concerning the Inevitability of Punishment for Certain Crimes against the Fundamentals of National Security, Public Security and Corruption Crimes" from October 7, 2014, No. 1689-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny": vid 23 liut. 2006 r. No. 3477-IV [Law of Ukraine "On the implementation of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights" from February 23, 2006, No. 3477-IV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy": vid 15 kvit. 2014 r. No. 1207-VII [Law of Ukraine "On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine" from April 15, 2014, No. 1207-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Abrisketa J., Casas M. N. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties. 2016. doi: <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199796953-0136>.
- Аленін Ю. П., Гловук І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
- Case of Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia (Application No. 23687/05) from November, 15, 2011. Strasbourg. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-107480%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-107480%22]}).
- Case of Pishchalnikov v. Russia (Application No. 7025/04) from September 24, 2009. Strasbourg. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%227025/04%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-94293%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%227025/04%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-94293%22]}).
- Хахановський В. Г., Лугіна Н. А., Тупчий В. В. Особливості порядку виклику та повідомлення про підозру осіб, що перебувають у зоні АТО або на тимчасово окупованій території України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 87–92. doi: <https://doi.org/10.33244/2521-1196.3-4.2018>.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.#Text.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- Лугіна Н. А. Особливості вручення повідомлення про підозру та порядок виклику осіб, що перебувають у зоні АТО. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. присвяч. пам'яті проф. В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана (Ірпінь, 19 квіт. 2019 р.). Ірпінь, 2019. С. 195–199. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/3762/1/3968_IR.pdf. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.99-109>.
- Повідомлення на офіційному веб-сайті Акціонерного товариства «Укрпошта». URL: <https://www.ukrposhta.ua/ua/news/57016-robota-ukrposhti-v-doneckij-ta-luganskij-oblastjah>.
- Татаров О. Ю. Законодавчі тенденції у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 70–81. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Tatarov.pdf.
- Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 7 лют. 2019 р. № 32/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text>.
- Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січ. 2018 р. № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>.
- Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80.#Text>.
- Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7 жовт. 2014 р. № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>.
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
- Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 26.06.2020

Atamanov O. – Postgraduate Student of the Department of Pre-Trial Investigation of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7637-6392>

Peculiarities of Serving Notice of Suspicion to Person Staying in Temporary Occupied Donetsk and Luhansk Regions

The **purpose** of the article is to analyse the peculiarities of legal regulation of serving the notice of suspicion to a person whose location has been established, who resides and/or stays in temporary occupied Donetsk and Luhansk regions, as well as establishment of current theoretical and practical problems in serving a written notice of suspicion to a person located in temporary occupied Donetsk and Luhansk regions. **Methodology.** In view of the said aim, specificity of the object and subject of the research, the methodological tool has been chosen. During the research, a system of methods of scientific cognition has been applied: the formal logic (abstraction, analogy, deduction, induction, synthesis) – to study the content of the matter under consideration; the systematic analysis – to outline directions of improvement of criminal procedure legislation of Ukraine; the theoretical approach – in the process of study of scientific, educational and methodological literature. The **scientific novelty** consists in the systematic analysis of the criminal procedure legislation of Ukraine, taking into account the requirements of international treaties, the consent to binding force of which has been granted by the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as determination of theoretical and practical problems, which, if not solved, may lead to non-compliance of the procedural activity of the prosecution when serving a written notice of suspicion to a person who resides and/or stays in temporary occupied Donetsk and Luhansk regions, with the objectives of criminal proceeding and the warrantees set out by the international treaties. The ways of solving the given practical problem have been suggested. Based on the results of the conducted research, the following **conclusions** have been drawn: 1) since the obligation to serve a written notice of suspicion, as an integral part of notifying a person of suspicion, is entrusted with the prosecution, after establishment by whom of the data on the person's location, residing and/or staying in temporary occupied Donetsk and Luhansk regions, it is the obligation of the state of Ukraine to take all available measures to promote and protect the rights of its citizens being temporary beyond its control, by applying the provisions of Section IX of the Criminal Procedure Code of Ukraine by an investigator, prosecutor; 2) when the prosecution establishes data on the person's location, who resides and/or stays in temporary occupied Donetsk and Luhansk regions, an investigator, prosecutor undertakes to apply to the Russian Federation for international legal assistance, for carrying out the relevant procedural actions, namely, serving a person with a notice of suspicion, as at present the Russian Federation exercises «effective control» over the temporarily occupied territory of Ukraine, in connection with which it is obliged to guarantee the implementation of Article 1 of the Convention; 3) the procedure for serving a notice of suspicion to a person located in temporary occupied Donetsk and Luhansk regions requires legal improvement by means of making the relevant amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine or specials laws. Herewith, the case law of the European Court of Human Rights and requirements of international treaties, the consent to obligatory force of which shall be granted by the Verkhovna Rada of Ukraine, must be taken into account.

Keywords: suspicion; notice; notice of suspicion; suspect; written notice of suspicion; service of a written notice of suspicion; service of a notice of suspicion to a person staying in temporary occupied Donetsk and Luhansk regions.

Кундельська І. С. – аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5623-420X>

Проблемні питання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і вдосконалення протидії цьому явищу в Україні

Мета статті. На підставі аналізу чинного законодавства, фахової літератури та з огляду на всесвітній досвід схарактеризувати загальні й проблемні питання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення для мінімізації латентності легалізації злочинних доходів. **Методологія.** Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання соціально-правових явищ і процесів, зокрема: історико-правовий, діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, статистичний тощо. Теоретичним підґрунтям цієї публікації стали праці вітчизняних та іноземних учених щодо питань дослідження легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, і вдосконалення ефективності протидії цьому явищу в Україні в умовах сьогодення. **Наукова новизна** публікації полягає в тому, що вперше досліджено статус і результати участі України в міжурядових органах, які мають за мету розроблення стандартів і сприяння ефективному застосуванню законодавчих, регуляторних та оперативних заходів у боротьбі з відмиванням грошей. Також наведено дані офіційної статистики за останні роки щодо викриття легалізації правоохоронними органами й органами загального державного фінансового контролю. Окрім цього, набуло подальшого розвитку трактування поняття «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». **Висновки.** Відмивання «брудних» грошей є складним економіко-правовим явищем, що не має кордонів. Використання міжнародного досвіду державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, надасть можливість розробити комплекс ефективних національних важелів державного регуляторного впливу з протидії цьому виду злочинності, а також порядок взаємодії та координації суб'єктів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, підвищити здатність фінансової системи України зокрема та державного управління загалом протистояти відмиванню «брудних» коштів.

Ключові слова: легалізація доходів; предикатне діяння; набуття коштів; предмет легалізації; латентність; організована злочинність; MONEYVAL; FATF; ЄАГ; фінансові операції; протидія.

Вступ

Актуальним питанням, яке спричиняє когнітивний дисонанс у світовій спільноті, є потреба тотального знищення тіньового сектору економіки як складової походження «брудних» коштів і посилення заходів з протидії легалізації доходів злочинного походження.

Формування цілісних і прогресивних уявлень про призначення, організацію та функціонування системи запобігання й протидії легалізації (відмиванню) корупційних доходів неодмінно потребує досягнення повного розуміння сутності легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також наслідків проявів цього явища (Shevchenko, 2018).

Відповідно до статистичних даних офіційного сайту Офісу Генерального прокурора України, за 12 місяців 2018 року кількість кримінальних правопорушень, досудове розслідування в яких проводилося слідчими органів прокуратури, становить 175 проваджень, зокрема: 20 правопорушень, за якими досудове розслідування закінчено у звітному періоді, з них 13 направлено до суду з обвинувальним актом (ст. 291 КПК України). Встановлено 54 особи, які їх учинили, проте зупинено провадження у звітному періоді з таких підстав: за п. 2 ст. 280 КПК України у

зв'язку з невстановленням місцеперебування підозрюваного – 28 проваджень; за п. 3 ст. 280 КПК України для виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва – 5 матеріалів досудового розслідування. Сума легалізованих коштів і майна становить 851 148 271 грн. Накладено арешт на майно – 38 680 000 грн. А також 64 кримінальні правопорушення, які передували (предикатні кримінальні правопорушення) легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), з них: 48 у сфері службової діяльності, 15 – зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), 1 кримінальне правопорушення щодо хабарництва (ст. 368–370), 32 – це інші кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності ("Statystychna informatsiia", 2018).

За результатами 12 місяців 2019 року кількість кримінальних правопорушень, досудове розслідування у яких проводилося слідчими органів прокуратури, становить 149 проваджень, зокрема – 16 кримінальних правопорушень, за якими досудове розслідування закінчено у звітному періоді, з них 12 – направлено до суду з обвинувальним актом (ст. 291 КПК України). Сума доходів, здобутих злочинним шляхом (за обвинувальними актами), становить 233 173 грн. Накладено арешт на доходи, здобуті злочинним

шляхом, у сумі 219 730 грн. Кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, – 49, проте зупинено провадження у звітному періоді з таких підстав: щодо відносно 16 осіб – за п. 2 ст. 280 КПК України – у зв'язку з не встановленням місцеперебування підозрюваного, стосовно 4 осіб – за п. 3 ст. 280 КПК України для виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва. 47 кримінальних правопорушень, які передували (предикатні кримінальні правопорушення) легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України): зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) – 13, кримінальні правопорушення щодо хабарництва (ст. 368–370) – 1, інші кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності – 31. Виявлено 15 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у складі організованої групи та злочинної організації, що причетні до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, серед яких 6 – з корумпованими зв'язками, 5 – в органах влади та управління, 1 – з міжперсональними зв'язками, 5 – у бюджетній сфері ("Statystychna informatsiia", 2019).

Відповідно до судової статистики кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за 2018 рік, судові рішення щодо яких набрали законної сили, становить 14 осіб, у 2019 році – 16 осіб ("Sudova statystyka").

У світі, за даними експертів Міжнародного валютного фонду, щорічний обсяг відмивання грошей становить майже 500 млрд доларів США (Kravynk, & Zatochna, 2019).

Мета і завдання дослідження

Мета публікації – дослідити поняття, зміст і сутність легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також охарактеризувати фінансові інструменти відмивання злочинних доходів. Для реалізації зазначеної мети виконано такі завдання: проаналізовано участь і діяльність України в міжнародних інституціях, що розробляють заходи по боротьбі з відмиванням грошей, розглянуто вплив окремих факторів на розповсюдження легалізації, розроблено відповідні пропозиції щодо покращення дієвих методів в боротьбі з відмиванням доходів.

Питання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вивчали такі науковці, як: П. П. Андрушко, С. Н. Баліна, О. М. Бандурка, Г. М. Бірюков, В. М. Бутузов, В. П. Головіна, О. Ф. Долженк, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, О. Ф. Каївець, Я. Ю. Кондратьєв, Р. О. Коніжай, О. Є. Корист, М. В. Корнієнко, Н. М. Мироненко, В. С. Мицишин, Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, М. А. Погорецький, В. М. Попович, Г. М. Потинка, О. Б. Сахарова, А. Г. Семчук,

М. С. Хруппа, І. В. Цюприк, С. С. Чернявський, В. І. Шакур, В. Ю. Шепитько, А. І. Ярмоленко та ін.

Водночас інтенсифікація світогосподарських зв'язків, постійний розвиток і вдосконалення грошового обігу – чинники, які переконують, що у наукових роботах не висвітлено значної кількості проблем, і питання боротьби з легалізацією «брудних» коштів потребують подальшого дослідження (Starynskyi, & Zaichenko, 2019).

Виклад основного матеріалу

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання доходів), одержаних злочинним шляхом» від 15 квітня 2015 року № 5, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, відповідно до абзацу четвертого ст. 1, ст. 2 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму» від 28 листопада 2002 року № 249-IV (249-15) та диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України (2341-14) є вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а також набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна з метою надання правомірного вигляду володінню, їх використанню або розпорядженню ними, чи дій, спрямованих на приховання джерел їх походження, а також вчинення з такими коштами або іншим майном фінансової операції чи укладення щодо них угоди за умови усвідомлення особою того, що вони були одержані злочинним шляхом (Stolitnii, Shmalenia, Turkot, & Snihar, 2020).

Відмивання грошей – це акт приховування джерел доходів, отриманих у процесі злочинної діяльності, причому таким доходам надають значення законності (Benson, 2020). Найкращий підхід у боротьбі з відмиванням грошей – це той, у якому дотримано справедливого балансу між захистом фінансової системи від відмивання грошей і сприянням фінансовій інклюзії (Esoimemes, 2020).

Зміни до законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення набрали чинності 28 квітня 2020 року. Для того, щоб усвідомити підґрунтя цього злочину, стисло пригадаємо історію міжнародного введення заходів щодо боротьби з відмиванням грошових коштів. Так, наприкінці 80-х років це питання було порушено в

Конвенції ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», яка розпочала свою дію в Україні з 27 листопада 1991 року. Утім, у документі йшлося виключно про відмивання коштів, отриманих від реалізації наркотиків. Згодом роз'яснення терміну «відмивання» на інтернаціональному рівні було відтворено в Конвенції Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» (діє в Україні з 1 червня 2011 року) ("Konventsia Rady Yevropy", 2011).

У редакції Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 16 січня 2003 року № 430-IV для внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ст. 209 КК України, слідчому необхідно було встановити факт вчинення предикатного діяння, і лише після цього констатувати факт відмивання коштів, одержаних унаслідок вчинення такого діяння ("Zakon Ukrainy", 2003).

Стисло розглянемо суть трансформацій щодо комплаєнсу українському законодавству. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX вносить зміни до ст. 209 КК України, що спрямовані на вдосконалення й уточнення деяких норм законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, а також узгодження та покращення положень законодавчих актів, що змінюються, забезпечення реалізації положень нових міжнародних стандартів у сфері протидії відмиванню коштів ("Zakon Ukrainy", 2019). Ідеться про те, що в редакції зміненої статті має посилання на вчинення предикатного діяння як обов'язкового елементу складу злочину. Кримінальне провадження за ст. 209 КК України буде відкрито за умов, якщо «фактичні обставини свідчать про його (майна) одержання злочинним шляхом». Окрім цього, відсутня й примітка, якою прописані ознаки предикатного діяння. Нова редакція ст. 209 КК України вкрай полегшує правоохоронним органам документування протиправної діяльності, оскільки не потрібно канонізувати факт вчинення предикатного діяння, а достатнім буде лише засвідчити наявність фактичних обставин, які доводитимуть, що майно одержано злочинним шляхом, причому суб'єктивну сторону злочину відображено у формі умислу – протиправні дії були вчинені особою умисно з метою надання правомірного вигляду володінню, використанню, розпорядженню такими коштами або майном, їх набуттю чи для приховання джерел їх походження.

Попередня редакція статті 209 КК України будь-якої згадки про суб'єктивну сторону не містила.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є типовим конвенційним злочином, тобто діянням, криміналізація якого відбулася у зв'язку зі вступом нашої держави до числа учасників відповідних міжнародно-правових актів (Frolov, 2019).

Оскільки Україна є членом Комітету експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму MONEYVAL, то новий Закон спрямовано на впровадження рекомендацій, зазначених у звіті експертів цього Комітету, наданих за результатами п'ятого раунду взаємної оцінки України у сфері протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму, затвердженого на 55-му Пленарному засіданні MONEYVAL. Перший звіт щодо прогресу представлено й затверджено у липні 2019 року на 58-му засіданні Комітету MONEYVAL. Другий звіт затверджено в межах міжсесійних консультацій MONEYVAL у червні 2020 року й оприлюднено на офіційному вебсайті MONEYVAL 28 серпня 2020 року. У ньому зазначено, що Україна стала однією з перших країн, які звітували про свій прогрес MONEYVAL в онлайн-режимі за так званою письмовою процедурою розгляду та прийняття рішень, що застосована з огляду на пандемію COVID-19 та обмеження, введені у зв'язку з цим. Відповідно до висновків міжнародних експертів FATF (групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, яка випустила так звані «40 рекомендацій», що стали стандартом боротьби з відмиванням грошей) Україна значно імплементувала норми щодо протидії фінансуванню тероризму, а також підвищила санкції за порушення вимог законодавства у сфері протидії відмивання коштів і фінансуванню тероризму (далі – ПВК/ФТ), визначивши їх відповідними, переконливими й такими, що надаватимуть стримуючий ефект стандартам. Згідно зі ст. 32 «Відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії» Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX збільшено максимальний штраф за порушення законодавства у сфері ПВК/ФТ до 135 млн грн (4,5 млн євро) та значно зросли розміри штрафів за різні порушення у сфері ПВК/ФТ (у 10-и, а подекуди і в 100 разів). Проте залишилися певні недоліки: 1) за одне порушення може бути застосовано лише один захід впливу; 2) не зрозуміло, яким чином буде визначено «двократний розмір вигоди, отриманий суб'єктами первинного фінансового моніторингу в результаті вчинення порушення».

Ще однією інституцією міжнародного рівня, де Україні з жовтня 2004 року надано статус спостерігача, є Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ). Основним напрямом робочої групи з типологій і протидії фінансуванню тероризму та організованої злочинності (РГТІП) є проведення типологічних досліджень щодо виявлення ключових загроз і вразливостей, властивих Євразійському простору. Так, 2014 року щодо української держави проведено типологічне дослідження «Кіберзлочинність і відмивання коштів», 2013 року – «Податкові злочини і відмивання коштів», в 2012 році «Уразливі місця операцій з нематеріальними активами (зокрема, інтелектуальної власності), що дозволяють їх використовувати для відмивання грошей і фінансування тероризму» ("Tipologicheskie otcheti", 2020).

Суспільна небезпека поширення «брудних коштів» для української держави полягає у високій питомій вазі готівкової складової в структурі загальної грошової маси, що є в обігу і, відповідно, перспективами зловмисників легалізувати свої незаконні профіти, користуючись готівковими коштами. Як готівкові, так і безготівкові кошти слугують засобами платежу, що надає їм ключову роль. У багатьох державах кількість готівкових коштів чітко обмежено законодавством, їхня гранична межа у процесі реалізації різних операцій не повинна переважати визначений законодавством поріг (суму). Зрозуміло, що обіг безготівкових коштів легше контролювати, ніж обіг готівкових. Кошти, переведені з рахунку на рахунок, можуть контролювати банківські установи, контролюючи та правоохоронні органи, а от готівкові кошти є найбільш зручними через відсутність сильного правового контролю над ними.

Фактично легалізація – це такий процес, завдяки якому отримані кошти зливаються із законним грошовим обігом, причому варто зазначити, що реальні джерела й канали надходження цих коштів скрупульозно приховано від зовнішніх поглядів (Luhina, & Omelian, 2019).

Зазначимо, що склад злочину ст. 209 КК України має відмінність від інших своєю непередбачуваністю, латентністю, застосуванням вагомої кількості фінансових операцій. Непередбачуваність виявляється у використанні різноманітних неузualьних способів досягнення злочинницьких цілей. Правопорушники досить вправно приховують сліди протиправних дій – серед маси проведених банківських операцій виявити початкове джерело надходження коштів доволі складно. Слід зазначити, що деякі злочинні способи, завдяки яким отримано грошові кошти, на кваліфікацію злочину за ст. 209 КК України не впливають, проте створюють так звані «перешкоди» для швидкого розслідування правоохоронними органами. Легалізація сприяє

зростанню організованої злочинності та її проникненню в легальну економіку і, крім того, її практикують найчастіше організовані злочинні групи, що, відповідно, підвищує її латентність, оскільки такого роду групи мають злагоджено працюючий апарат нейтралізації соціального контролю, що забезпечує результативність вчинення кримінальних правопорушень. Слушною є думка професора В. В. Сухоноса, що подібні злочини вчинюють переважно організовані угруповання, які діють у трансграничному просторі. Вони злочинним шляхом викачують ресурси з української економіки й відмивають їх за кордоном, в офшорних зонах. Згодом капітал повертають в Україну, але злочинці вже є іноземними інвесторами (Sukhonos, 2012, p. 149-153).

Висока латентність легалізації зумовлена низькою причин. Здебільшого це пов'язано з тим, що відсутня потерпіла сторона, яка б могла повідомити про шкоди інтересам (Lysenko, 2019). Виявлення злочинів і їх запобігання у фінансово-банківській системі, у зовнішньоекономічній діяльності, у сфері комп'ютерної інформації, паливно-енергетичному комплексі, агропромисловому комплексі, на ринку металів та корисних копалин становить великі труднощі. Процес криміналізації кредитно-фінансової системи безпосередньо зумовлений відсутністю ефективного законодавства й контролю за банківськими операціями з боку контролюючих організацій і, особливо, правоохоронних органів. В умовах плутанини в системі обліку й контролю стає складним або взагалі неможливим встановлення каналів і способів розкрадання державного й іншого майна. Тож цілком логічно, що подолати таке явище однієї державній структурі досить складно, саме тому слід об'єднати інтелектуальні й організаційні зусилля багатьох державних інституцій, які спроможні не лише викрити, але й припинити незаконні фінансові операції, маскувані злочинного походження коштів або іншого майна. Причиною підвищення латентності є також зростаюча корупція. Корупція та відмивання грошей нерозривно пов'язані. Такі корупційні правопорушення як неправомірна вигода або крадіжка державних коштів зазвичай вчиняють з метою отримання приватної вигоди. Відмивання грошей – це процес приховування незаконних доходів, отриманих в результаті злочинної діяльності.

Щодо здійснення фінансових операцій. Відповідно до Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, затверджених наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та

фінансування розповсюдження зброї масового знищення» від 8 липня 2016 року № 584, фінансова операція має ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, якщо вона має заплутаний або незвичний характер, або це сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети, а також у разі виявлення фактів неодноразового проведення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу або ідентифікації (верифікації), передбачених Законом ("Nakaz Ministerstva finansiv", 2016). Національний банк України (далі – НБУ) на постійній основі здійснює перевірку з питань фінансового моніторингу та дотримання вимог валютного законодавства, що стосується проведення клієнтами банків/небанківських фінансових установ фінансових операцій, характер або наслідки яких дають підстави вважати, що вони можуть бути пов'язані з виведенням капіталів, легалізацією кримінальних доходів, конвертацією (переведенням) безготівкових коштів у готівку, здійсненням фіктивного підприємництва, уникненням оподаткування тощо, що можуть свідчити про організовану злочинну діяльність. Цю інформацію надсилають правоохоронним органам. Так, 2018 року НБУ направив правоохоронцям інформацію про підозрілі операції клієнтів 50 фінансових установ ("Natsionalnyi bank", 2019), 2019 року – НБУ надав правоохоронцям 24 листи з інформацією про підозрілі фінансові операції клієнтів банків та небанківських фінансових установ на загальну суму майже 29,2 млрд грн, 98,0 млн доларів США; валютного нагляду – 18 листів про великомасштабні операції клієнтів банків щодо фінансових операцій на загальну суму близько 1,4 млрд грн, 1,12 млрд доларів США, 51,1 млн євро, 69,6 млн російських рублів, 48 млн злотих. Водночас упродовж 2019 року надіслано 4 повідомлення про підозрілі фінансові операції до Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) ("Natsionalnyi bank", 2019). У I кварталі 2020 року НБУ продовжував надавати правоохоронним органам відомості, що можуть свідчити про організовану злочинну діяльність. Так, станом на 31 березня 2020 року до правоохоронних органів надіслано 6 листів із інформацією про підозрілі фінансові операції клієнтів на загальну суму понад 13,5 млрд грн; валютного нагляду – 3 листи про великомасштабні операції на загальну суму майже 111,2 млн доларів США, 13,6 млн євро; 2 повідомлення до НАБУ. У II кварталі 2020 року, станом на 30 червня 2020 року, надіслано 4 листи з інформацією про підозрілі фінансові операції на загальну суму близько 4,6 млрд грн; 1 повідомлення до НАБУ на загальну суму близько

24,9 млн доларів США. У III кварталі 2020 року, станом на 30 вересня 2020 року, надіслано 5 листів з інформацією про підозрілі фінансові операції клієнтів банків на загальну суму понад 7,36 млрд грн та близько 24,9 млн доларів США, з питань валютного нагляду надіслано 5 листів, що можуть свідчити про організовану злочинну діяльність та великомасштабні операції клієнтів банків на загальну суму понад 133 млн доларів США та 0,84 млн євро ("Natsionalnyi bank", 2020).

Отже, можна стверджувати, що явища з відмивання доходів відбуваються не за стихійним сценарієм. Адже до легалізації причетні групи осіб, які мають досвід у цій діяльності й тісно пов'язані з фінансовими установами. Безліч фінансових операцій використовуються з метою маскування слідів незаконного походження доходів шляхом зміни власників коштів, їх фізичного переміщення та власне шляхом їх зняття готівкою. Також усім відомо, що злочинці прагнуть зберігати свої активи в ліквідних формах. Ефективність системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, може бути лише за узгодженого функціонування механізму кримінально-правового контролю й механізму фінансового моніторингу.

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в необхідності здійснення теоретико-практичного аналізу щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні.

Висновки

Аналіз сучасної практики в Україні щодо запобігання, розслідування та покарання за злочини, пов'язані з легалізацією незаконних доходів, свідчить про наявність питань, вирішення яких призведе до ефективної боротьби з цими злочинами на території України.

Отже, з огляду на вищезазначене, слід виконати такі дії:

1. Здійснити за розробленим алгоритмом підготовку спеціалістів, які опановуватимуть різні технології розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів, зокрема, вміннями пошуку та ідентифікації коштів, розташованих в офшорних зонах.

2. Запозичити найкращі практики міжвідомчого співробітництва щодо інструментів протидії вчиненню економічних злочинів і відмивання доходів від таких злочинів.

3. Здійснити оптимізацію взаємодії між органами загального державного фінансового контролю та спеціальними органами, які його здійснюють.

4. Наблизити національну фінансову систему до міжнародних правових стандартів прозорості.

REFERENCES

- Benson, K. (2020). *Lawyers and the Proceeds of Crime. Money laundering and the anti-money laundering regime* (1st ed.). London. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315179735-2>.
- Esoimemec, E.E. (2020). Balancing anti-money laundering measures and financial inclusion. *Journal of Money Laundering Control*, 23(1), 64-76. doi: <https://doi.org/10.1108/jmlc-04-2018-0031>.
- Frolov, S. (2019). Kryminalno-pravova ta kryminolohichna kharakterystyka lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Criminal-legal and criminological characteristics of legalization (laundering) of proceeds from crime]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 4, 130-136. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.980> [in Ukrainian].
- Konventsiiia Rady Yevropy "Pro vidmyvannia, poshuk, aresht ta konfiskatsiiu dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, ta pro finansuvannia teroryzmu": vid 1 cherv. 2011 r. [Convention for Europe "On money laundering, search, seizure and confiscation of proceeds of crime and on the financing of terrorism" from June 1, 2011]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text [in Ukrainian].
- Krainyk, H.S., & Zatochna, V.O. (2019). Problemni pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti za lehalizatsiiu (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh u zlochynnyi sposib [Problematic issues of criminal liability for legalization (laundering) of proceeds from crime]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.A. Didorenko*, 1(85), 139-147. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.85.139-147> [in Ukrainian].
- Luhina, N.A., & Omelian, M.V. (2019). Kryminolohichna kharakterystyka lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Criminological characteristics of legalization (laundering) of proceeds from crime]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys, Irpin legal journal*, 2, 158-165. doi: <https://doi.org/10.33244/2617-4154.2.2019.158-165> [in Ukrainian].
- Lysenko, V.V. (2019). Sytuatsii, shcho skladaiutsia na moment vidkryttia kryminalnoho provadzhennia shchodo lehalizatsii dokhodiv zlochynnoho pokhodzhennia [Situations that arise at the time of the opening of criminal proceedings for the legalization of proceeds of crime]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.A. Didorenko*, 3(87), 280-290. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.280-290> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Kryteriiiv ryzyku lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvannia teroryzmu ta finansuvannia rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyschennia": vid 8 lyp. 2016 r. No. 584 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On Approval of the Criteria for the Risk of Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction" from July 8, 2016, No. 584]. (n.d.). *search.ligazakon.ua*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE29177.html [in Ukrainian].
- Natsionalnyi bank u I kvartali 2020 roku napraviv pravookhorontsiam informatsiiu pro pidozrili operatsii klientiv 7 bankiv ta 2 nebankivskykh finansovykh ustanov [In the first quarter of 2020, the National Bank sent information to law enforcement agencies about suspicious transactions of clients of 7 banks and 2 non-bank financial institutions]. *Sait "Natsionalnyi bank Ukrainy", Site "National Bank of Ukraine"*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-i-kvartali-2020-roku-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliientiv-7-bankiv-ta-2-nebankivskih-finansovih-ustanov> [in Ukrainian].
- Natsionalnyi bank u II kvartali 2020 roku napraviv pravookhorontsiam informatsiiu pro pidozrili operatsii klientiv 3 bankiv ta 2 nebankivskykh finansovykh ustanov [In the second quarter of 2020, the National Bank sent law enforcement officers information on suspicious transactions of customers of 3 banks and 2 non-bank financial institutions]. *Sait "Natsionalnyi bank Ukrainy", Site "National Bank of Ukraine"*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-ii-kvartali-2020-roku-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliientiv-3-bankiv-ta-2-nebankivskih-finansovih-ustanov> [in Ukrainian].
- Natsionalnyi bank u III kvartali napraviv pravookhorontsiam informatsiiu pro pidozrili operatsii klientiv 7 bankiv [In the third quarter, the National Bank sent law enforcement officers information about suspicious transactions of clients of 7 banks]. *Sait "Natsionalnyi bank Ukrainy", Site "National Bank of Ukraine"*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-iii-kvartali-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliientiv-7-bankiv> [in Ukrainian].
- Natsionalnyi bank za 2019 rik napraviv pravookhorontsiam informatsiiu pro pidozrili operatsii klientiv 35 bankiv ta 2 nebankivskykh finansovykh ustanov [In 2019, the National Bank sent law enforcement officers information on suspicious transactions of clients of 35 banks and 2 non-bank financial institutions]. *Sait "Natsionalnyi bank Ukrainy", Site "National Bank of Ukraine"*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-i-kvartali-2020-roku-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliientiv-7-bankiv-ta-2-nebankivskih-finansovih-ustanov> [in Ukrainian].
- Shevchenko, M.V. (2018). Sutnist vidmyvannia dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, ta peredumovy zaprovadzhennia zakhodiv zapobihannia ta protydii proiavam tsoho yavyscha [The essence of money laundering and the prerequisites for the introduction of measures to prevent and combat the manifestations of this phenomenon]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, Bulletin of Zaporizhia National University*, 4, 92-100. doi: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-11> [in Ukrainian].
- Starynskyi, M.V., & Zaichenko, Yu.S. (2019). Problemni aspekty derzhavnoho rehuliuвання u sferi protydii lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv otrymanykh nezakonnym shliakhom [Problematic aspects of state regulation in the field of combating legalization (laundering) of illegally obtained income]. *Pravovi horyzonty/Legal horizons, Legal horizons*, 16(29), 34-39. doi: <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2017.i6.p34> [in Ukrainian].

- Statystychna informatsiia [Statistical information]. *Sait "Ofis Heneralnoho Prokurora", Site "Office of the Attorney General"*. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> [in Ukrainian].
- Stolitnii, A.V., Shmalenia, S.V., Turkot, M.S., & Snihar, M.I. (2020). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy z postateinymy materialamy praktyky Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Verkhovnoho Sudu Ukrainy ta Verkhovnoho Sudu, Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav stanom na 14 lystopada 2020 roku* [Criminal Code of Ukraine with article-by-article materials of the practice of the Constitutional Court of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine and the Supreme Court, the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases as of November 14, 2020]. A.V. Stolitnii (Eds.). Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].
- Sudova statystyka. Porivnialni tablytsi shchodo zdiisnennia pravosuddia [Judicial statistics. Comparative tables on the administration of justice]. *Sait "Sudova vlada Ukrainy", Site "Judicial power of Ukraine"*. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka [in Ukrainian].
- Sukhonos, V.V. (2012). Lehalyzatsiia zlochyynykh dokhodiv u bankivskii sferi ta borotba z neiu [Legalization of criminal proceeds in the banking sector and the fight against it]. *Pravovy visnyk Ukrainy akademii bankivskoi spravy, Legal Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, 1(6), 149-153 [in Ukrainian].
- Tipologicheskie otchety EAG [EAG typological reports]. (2020). *Sait "EAG", Site "EAG"*. Retrieved from <https://eurasiangroup.org/ru/eag-typology-reports> [in Russian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrainy": vid 16 sich. 2003. No. 430-IV [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine" from January 16, 2003, No. 430-IV]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/show/430-15#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-15#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia ta protydiu lehalyzatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynym shliakhom, finansuvanniu terorizmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia": vid 6 hrud. 2019 r. No. 361-IX [Law of Ukraine "On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and financing of proliferation of weapons of mass destruction" from December 6, 2019, No. 361-IX]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/show/361-20#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Benson K. Lawyers and the Proceeds of Crime. *Money laundering and the anti-money laundering regime*. 1st Edition. London, 2020. 218 p. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315179735-2>.
- Esoimemec E. E. Balancing anti-money laundering measures and financial inclusion. *Journal of Money Laundering Control*. 2020. Vol. 23. Issue 1. P. 64–76. doi: <https://doi.org/10.1108/jmlc-04-2018-0031>.
- Фролов С. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 130–136. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.980>.
- Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: конвенція Ради Європи від 1 черв. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text.
- Крайник Г. С., Заточна В. О. Проблемні питання кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних у злочинний спосіб. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 1 (85). С. 139–147. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.85.139-147>.
- Лугіна Н. А., Омелян М. В. Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Ірпінський юридичний часопис*. 2019. № 2. С. 158–165. doi: <https://doi.org/10.33244/2617-4154.2.2019.158-165>.
- Лисенко В. В. Ситуації, що складаються на момент відкриття кримінального провадження щодо легалізації доходів злочинного походження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 3 (87). С. 280–290. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.280-290>.
- Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: наказ Міністерства фінансів України від 8 лип. 2016 р. № 584. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE29177.html.
- Національний банк у I кварталі 2020 року направив правоохоронцям інформацію про підозрілі операції клієнтів 7 банків та 2 небанківських фінансових установ. *Національний банк України*: [сайт]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-i-kvartali-2020-roku-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliventiv-7-bankiv-ta-2-nebankivskih-finansovih-ustanov>.
- Національний банк у II кварталі 2020 року направив правоохоронцям інформацію про підозрілі операції клієнтів 3 банків та 2 небанківських фінансових установ. *Національний банк України*: [сайт]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-ii-kvartali-2020-roku-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliventiv-3-bankiv-ta-2-nebankivskih-finansovih-ustanov>.
- Національний банк у III кварталі направив правоохоронцям інформацію про підозрілі операції клієнтів 7 банків. *Національний банк України*: [сайт]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-iii-kvartali-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliventiv-7-bankiv>.
- Національний банк за 2019 рік направив правоохоронцям інформацію про підозрілі операції клієнтів 35 банків та 2 небанківських фінансових установ. *Національний банк України*: [сайт]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-i-kvartali-2020-roku-napraviv-pravoohorontsyam-informatsiyu-pro-pidozrili-operatsiyi-kliventiv-7-bankiv-ta-2-nebankivskih-finansovih-ustanov>.

- Шевченко М. В. Сутність відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та передумови запровадження заходів запобігання та протидії проявам цього явища. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4. С. 92–100. (Серія «Юридичні науки»). doi: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-11>.
- Старинський М. В., Зайченко Ю. С. Проблемні аспекти державного регулювання у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів отриманих незаконним шляхом. *Правові горизонти/Legal horizons*. 2019. № 16 (29). С. 34–39. doi: <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2017.i6.p34>.
- Статистична інформація. *Офіс Генерального Прокурора* : [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.
- Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Верховного Суду, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ станом на 14 листопада 2020 року : наук.-практ. посіб. / уклад.: А. В. Столітній, С. В. Шмаленя, М. С. Туркот, М. І. Снігар ; за заг. ред. А. В. Столітнього. Київ : Норма права, 2020. 1224 с.
- Судова статистика. Порівняльні таблиці щодо здійснення правосуддя. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/in/she/sudova_statystyka/.
- Сухонос В. В. Легалізація злочинних доходів у банківській сфері та боротьба з нею. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 1 (6). С. 149–153.
- Типологические отчеты ЕАГ. *ЕАГ* : [сайт]. 2020. URL: <https://eurasiangroup.org/ru/eag-typology-reports>.
- Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 430-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-15#Text>.
- Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 04.08.2020

Kundelska I. – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5623-420X>

Problematic Issues of Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime and Improving the Effectiveness of Counteracting this Phenomenon in Ukraine

The purpose of the article. Based on the analysis of current legislation, professional literature and taking into account world experience to characterize the general and problematic issues of legalization (laundering) of proceeds from crime in Ukraine and suggest ways to solve them to minimize the latency of legalization of criminal proceeds.

Methodology. The methodological basis of the study is composed of general scientific and special methods of scientific knowledge of socio-legal phenomena and processes. In particular, these are such methods as: historical-legal, dialectical, formal-logical, system-structural, statistical, etc. The **scientific novelty**. The scientific novelty of the publication is that for the first time the status and results of Ukraine's participation in intergovernmental bodies aimed at developing standards and promoting the effective application of legislative, regulatory and operational measures in the fight against money laundering, as well as official statistics for recent years legalization by law enforcement and general state financial control bodies. In addition, the interpretation of the concept of «legalization (laundering) of proceeds from crime» has been further developed. **Conclusions.** Money laundering is a complex economic and legal phenomenon that has no borders. The use of international experience of state mechanisms to prevent and combat legalization (laundering) of proceeds from crime will allow to formulate a set of effective national levers of state regulatory influence to combat this type of crime. It is also necessary to develop a procedure for interaction and coordination of subjects of counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, to increase the ability of the financial system of Ukraine, in particular, and public administration in general to resist money laundering.

Keywords: legalization of income; predicate act; acquisition of funds; subject of legalization; latency; organized crime; MONEYVAL; FATF; EAG; financial transactions; counteraction.

Черняховський Б. В. – ад'юнкт кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7289-3034>

Сучасні можливості судових експертиз у розслідуванні несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку

Метою дослідження є висвітлення можливостей використання судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. **Методологія.** У статті застосовано емпіричні й теоретичні методи дослідження. Серед емпіричних методів використано опитування працівників оперативних підрозділів кіберполіції та судових експертів системи Міністерства внутрішніх справ, аналіз даних відкритої частини Єдиного державного реєстру судових рішень. З-поміж теоретичних методів застосовано аналіз і синтез, аналогію, порівняння, узагальнення. **Наукова новизна.** Запропоновано методологію дослідження слідової картини злочину, передбаченого ст. 361 Кримінального кодексу України, з використанням можливостей судово-експертних досліджень різних видів для фіксації та дослідження фізичних слідів злочину, а також призначення саме комплексної судової експертизи комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, телекомунікаційних систем та їх засобів. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативних актів відповідно до методики дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів. **Висновки.** 1. Результати судово-експертних досліджень є ключовим елементом доказової бази сторони обвинувачення в кримінальних провадженнях щодо несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. 2. Застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні кіберзлочинів є невід'ємною складовою для досягнення завдань кримінального провадження. 3. Нормативно-правове забезпечення судово-експертної діяльності для забезпечення потреб досудового розслідування потребує вдосконалення на підставі сучасних провідних методик проведення експертних досліджень.

Ключові слова: комп'ютер; автоматизована система; комп'ютерна мережа; мережа електрозв'язку; несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів; кіберзлочини; судова експертиза.

Вступ

Активізація процесів інтеграції інформаційних технологій у суспільні відносини є одним із найвагоміших показників розширення можливостей самореалізації громадянина в правовому полі держави. Свідченням цього є стрімка інформатизація як приватного, так і публічного сектору громадського життя, оскільки більшість функцій підприємств, установ чи організацій здійснюють за допомогою комп'ютерів, комп'ютерних систем чи комп'ютерних мереж.

Розвиток інформаційних технологій розширює коло можливостей кіберзлочинності, забезпечує безпосередню можливість ефективного захисту від них. Нині функціонування інформаційних, комп'ютерних систем стає дедалі важливішим для належного функціонування держави. Тому несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж провокує та поглиблює суспільні кризові явища, послаблює імідж держави на світовій арені, негативно позначається на економічних процесах, перешкоджає налагодженню конструктивного діалогу між представниками державної влади та громадськістю, руйнує засади розбудови демократичної правової держави.

Жодна з інформаційних систем світу не мала й не має абсолютного імунітету від кібератак і стороннього втручання. Змінюються лише способи їх учинення та ставлення до таких інцидентів держави й суспільства.

У зв'язку із цим забезпечення ефективного та якісного розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій, технічний аспект яких нині ще не є профільною основою в системі підготовки кадрів для органів досудового розслідування, потребує вивчення цих питань на поглибленому науковому рівні.

Досліджували деякі питання розслідування злочинів у сфері комп'ютерних технологій такі вчені-криміналісти: Т. В. Авер'янова, К. І. Бєляков, В. В. Бірюков, В. Б. Вєхов, В. В. Крилов, В. О. Мещеряков, І. Ю. Михайлов, О. І. Мотлях, О. В. Орлов, Ю. Ю. Орлов, О. Р. Россинська, М. В. Салтевський, В. Г. Хахановський, С. С. Чернявський та ін. Однак, з огляду на потреби слідчої практики та постійний гіперактивний розвиток комп'ютерних технологій, залишається актуальною потреба регулярного вдосконалення системи знань та навичок слідчих щодо особливостей роботи із цифровою інформацією під час кримінального провадження, зокрема щодо її

фіксації, вилучення та подальшого дослідження під час судових експертиз.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є висвітлення можливостей використання судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі завдання:

- здійснити криміналістичну характеристику збирання доказів, зокрема в цифровій (електронній) формі, їх вилучення та дослідження в межах судово-експертних досліджень у розслідуванні несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку;

- визначити сутність й особливості судово-експертного дослідження матеріальної та нематеріальної (цифрової) складових доказової бази, висвітлення методів комплексного пошуку та фіксації матеріальних (традиційних) та цифрових (електронних) доказів;

- на підставі аналізу наявної практики сформулювати практичні рекомендації щодо оптимізації та підвищення якості дослідження слідової картини злочину, передбаченого ст. 361 КК України.

Виклад основного матеріалу

Протидія злочинам у сфері використання комп'ютерних технологій потребує активного впровадження та застосування комплексу новітніх способів, методів і засобів для результативного досудового розслідування. Одним із найпоширеніших злочинів у сфері інформаційних технологій є передбачене ст. 361 КК України несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Відповідно до статистичних даних Національної поліції України, за 2017 рік унаслідок масових кібератак комп'ютерного вірусу «PetyaA» на об'єкти української інфраструктури кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень із зазначеною вище кваліфікацією становила 2186 проти 592 2016 року. Водночас показники зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 361 КК України протягом останніх двох років залишаються на доволі високому рівні, з огляду на статистичні дані. Так, протягом одинадцяти місяців 2020 року було зареєстровано 1174 кримінальні правопорушення, що є співмірним 1289 кримінальним правопорушенням, зареєстрованим протягом 2019 року ("Opryliudnennia publichnoi informatsii", 2020).

За своїм змістом ст. 361 КК України передбачає несанкціоноване втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж, що призвело до перекручення чи знищення комп'ютерної інформації або носіїв такої інформації, а також розповсюдження комп'ютерного вірусу шляхом застосування програмних і технічних засобів, призначених для несанкціонованого проникнення в ці машини, системи чи комп'ютерні мережі й здатних спричинити перекручення або знищення комп'ютерної інформації чи носіїв такої інформації ("Kryminalnyi kodeks", 2001).

Фахівці у сфері інформатизації та зв'язку стверджують, що кібератаки зокрема, які підпадають під санкцію ст. 361 КК України, реалізують зловмисники для порушення конфіденційності, цілісності або доступності державних інформаційних ресурсів (чи приватних), що зберігають, обробляють і циркулюють у комп'ютерній/інформаційно-телекомунікаційній системі. Із цією метою використовують переважно вразливості таких систем, тобто їх нездатність протистояти реалізації певної загрози або сукупності загроз (Salnyk, Storchak, & Kramskyi, 2019, p. 122).

Для окреслення кола експертних досліджень, які дають змогу розкрити та довести факт злочину, передбаченого ст. 361 КК України, необхідно використовувати типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, а саме:

- 1) учинення злочину шляхом прямого (фізичного) доступу зловмисника до апаратної частини комп'ютера, підключення до комп'ютерної мережі через під'єднання на комутуючих шафах або дрових лініях, що здійснюють, зокрема, шляхом таємного проникнення до приміщення;

- 2) учинення злочину шляхом віддаленого доступу до комп'ютера, комп'ютерної чи автоматизованої системи через інші комп'ютери за допомогою телекомунікаційних чи бездротових мереж.

Висновки судових експертів у переважній кількості кримінальних проваджень та інших видах судочинства відіграють роль найважливіших доказів, без яких вирішити певну справу по суті майже неможливо (Kliuiev, 2019, p. 110).

Результативність розслідування, відповідно до зазначених слідчих ситуацій, передбачає призначення та проведення судових експертиз – досліджень на підставі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду ("Zakon Ukrainy", 1994), Залежно від конкретних обставин початкового етапу розслідування призначають і проводять трасологічні,

біологічні та головні в процесі доказування – комп'ютерно-технічні види судових експертиз.

Відповідно до зазначених слідчих ситуацій, для дослідження слідів незаконного доступу до апаратної частини комп'ютера, комп'ютерної мережі необхідно вивчити сліди злочинних дій, які залишилися на предметах, їхніх поверхнях, проаналізувати обстановку місця події: оглянути місця можливого підключення до дротових ліній, які ведуть до приміщення, стан підключень у комутуючих шафах, цілісність дверних замків, наявність слідів рук, взуття (ніг), інших частин тіла, волосся, запахів слідів у можливих місцях фізичного контакту злочинця з елементами обстановки тощо. Слід зосередити увагу на наявності таких слідів злочину, як: сліди рук (папілярні візерунки), сліди взуття (ніг), які залишив зловмисник під час здійснення доступу до комп'ютерного обладнання, або ж сліди злому замків, дверей, плombs на комутуючих шафах тощо.

Поділяючи думку О. М. Дуфенюка, зазначимо, що для методологічного забезпечення судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні пріоритетним є, зокрема, алгоритмізація дій експерта, що дасть змогу з меншими затратами ресурсів і часу отримати більш точні й достовірні результати (Dufeniuk, 2019, p. 168).

Передусім встановлюють потребу проводити *трасологічну експертизу* виявлених слідів, що спрямована ідентифікувати або визначити родову (групову) належність індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами, зокрема за відображеннями їхніх слідоутворювальних поверхонь; діагностувати властивості, стан об'єкта; установити механізм слідоутворення (ситуалогічні завдання) тощо.

Розглянемо завдання та можливості судових експертиз у кримінальних провадженнях про несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Предметом дослідження трасологічної експертизи під час розслідування злочину, передбаченого ст. 361 КК України, є дві основні групи слідів: 1) сліди людини (сліди рельєфу шкіряних покривів людини, слідів взуття, слідів одягу (рукавичок тощо); 2) сліди знарядь й інструментів (сліди злому, сліди на механічних замках, запірних і контрольних пристроях тощо).

Зазначений перелік не є вичерпним, це основа для криміналістичного пізнання ситуації слідчим, тому для виявлення інших слідів рекомендовано здійснювати огляд місця події із залученням спеціаліста-криміналіста, експерта.

Завдання *дактилоскопічної експертизи* полягає у встановленні тотожності особи за сукупністю загальних й окремих ознак, що відобразилися в сліді рук. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та

експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5) (далі – наказ Мін'юсту № 53/5), визначає типовий перелік питань, які ставлять для вирішення експерта: чи є на об'єкті сліди рук; чи придатні ці сліди для ідентифікації особи; чи залишені сліди рук конкретно (однією) особою; чи залишені однією особою сліди рук, вилучені в різних місцях; чи є на цьому предметі сліди рук, якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації; які особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо); унаслідок якої дії залишено слід (захоплення, торкання тощо); чи були сліди до вилучення на поверхні конкретного об'єкта; чи є ознаки перенесення вилучених слідів з однієї поверхні на іншу тощо ("Nakaz Ministerstva yustytisii", 1998).

У проаналізованій категорії кримінальних проваджень нерідко призначають *трасологічні експертизи для дослідження слідів взуття*. На вирішення цього експертного дослідження можуть ставити такі питання: чи є на цій поверхні (цьому предметі) сліди взуття та чи придатні ці сліди для ідентифікації взуття; чи залишені сліди взуттям, вилученим у певної особи; чи залишені одним і тим самим взуттям сліди, вилучені з різних місць; взуттям якого виду залишені ці сліди, які його характеристики, відмітні ознаки (розмір, ступінь зношеності тощо); який орієнтовно зріст людини, що залишила сліди тощо ("Nakaz Ministerstva yustytisii", 1998).

Діагностичне завдання такого дослідження надає також можливість встановити особливості пересування особи, розмір її взуття, орієнтовний зріст тощо. Для забезпечення об'єктивності дослідження слідчому обов'язково необхідно повідомляти експерта про факти носіння чи ремонту наданого на дослідження взуття після події злочину та до моменту призначення експертизи.

Експертне дослідження слідів злому дає змогу встановити конкретний екземпляр або вид (особливості) знаряддя злому, інструмента, агрегату за слідами його прямої дії. Цей вид трасологічної експертизи вирішує питання, пов'язані зі встановленням механізму (способу) злому, напрямку, у якому здійснювали злом перешкоди (із внутрішнього чи зовнішнього боку), типу (виду) виробу, що залишив слід, можливого способу його виготовлення тощо.

Для виконання цих завдань перед експертом ставлять такі питання: чи цим знаряддям (інструментом) було вчинено злом або іншу дію; знаряддям якого виду вчинено злом; яким способом розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання,

свердління тощо); знаряддям якого виду розділено предмет; чи не залишено сліди злomu, вилучені з різних місць подій, одним і тим самим знаряддям ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

Для проведення цієї експертизи експерту переважно надають предмет зі слідами злomu. Подеколи рекомендують надавати зліпки з об'ємних об'єктів.

Реалії практичної слідчої діяльності засвідчують, що в разі, якщо немає впевненості в тому, що вилучені знаряддя відповідають виявленим слідам злomu, необхідно повідомити експерта й поставити питання щодо способу та можливих допоміжних елементів для вчиненого злomu.

Окрема слідча ситуація, пов'язана з таємним проникненням до приміщення з комп'ютерним обладнанням, полягає в знеструмленні систем сигналізації, камер спостереження внаслідок блокування їх сигналу шляхом пошкодження кабелів.

У такому випадку *трасологічна експертиза кабелів та інструментів* надає можливість з'ясувати такі питання: яким способом розділено кабель (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, перекушення тощо); чи цим знаряддям (інструментом) було розділено кабель (досліджуваний торець кабелю зі слідом розділення); одним чи декількома інструментами було розділено кабель (досліджуваний торець кабелю зі слідом розділення); чи становили єдине ціле фрагменти кабелю, вилучені під час (окремих) оглядів місця події (дати процесуальних дій) ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

Об'єктами експертизи замкальних і запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів) є замки й інші замкальні пристрої, пломби, контрольні пристрої (засоби). Завдання цього дослідження полягає у встановленні факту та способу відмикання (злomu) пристрою, виду предмета, застосованого для цього, його ідентифікації. У разі дослідження пломб можливо є ідентифікація пломбувальних лещат, факту переклеювання паперових контрольних засобів тощо. Під час дослідження замків експерту, за можливості, направляють відмички й інші предмети, які могли використовувати для відмикання або злomu замка, а також усі ключі від цих замків.

Трасологічне дослідження замків надає відповіді на такі питання: чи в справному стані знаходиться наданий замок; яка причина несправності наданого замка; чи є на поверхнях наданого замка сліди сторонніх предметів; якщо так, то якими саме предметами (знаряддям) їх залишено; чи відмикали замок відмичкою, підібраним або підробленим ключем; чи можливо відімкнути замок наданим ключем (відмичкою); яким способом (здійснено злом наданого замка) відімкнуто наданий замок; чи наданим

знаряддям зламано замок тощо ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

У межах *трасологічного дослідження пломб*, з огляду на слідчу ситуацію розслідування злочину, передбаченого ст. 361 КК України, необхідно визначити такі питання: чи була обтиснена пломба цими пломбувальними лещатами; чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби; чи розкривали й обтискували повторно пломбу після її обтиснення пломбувальними лещатами; у який спосіб і за допомогою якого знаряддя було розкрито й повторно обтиснено пломбу; чи можливо із цієї пломби витягти матеріал, що використовували для опломбування (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності; чи не розкривали пломбу наданим знаряддям ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

Для встановлення факту розкриття пломби експертові необхідно, крім пломби, надати пломбувальні лещата, якими її повинні були пломбувати, або експериментальні пломби, обтиснені цими лещатами.

Слід урахувати, що під час експертизи в процесі проведення експертних експериментів експерт може використовувати понад 10 необтиснених пломб, аналогічних досліджуваній, і таку саму кількість зразків матеріалів (дріт, шпагат, шнур), які використовували під час опломбування.

Аналіз слідчої практики засвідчує, що в кримінальних провадженнях за ст. 361 КК України трапляються випадки, за яких пособники головних виконавців злочину здійснюють проникнення до приміщення (ст. 162 КК України) із комп'ютерною технікою або мережею в доволі примітивний спосіб – шляхом розбиття скла віконної рами, пластикових перегородок тощо. У таких випадках суб'єктам розслідування окремо слід зважати на можливості *трасологічної експертизи із встановлення цілого за частинами*.

Цей вид досліджень надає можливість встановити, чи мають частини предмета (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію (поверхню) розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле. На вирішення експерту можуть ставити такі питання: чи становили знайдені частини єдине ціле; яким способом відокремлено від предмета його частину; до якого виду належить предмет, частину якого вилучено з місця події ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

На експертизу надають усі знайдені частини, які раніше можливо становили один предмет.

Перелік вирішуваних судовими експертизами питань, визначених наказом Мін'юсту № 53/5, є орієнтовним і під час розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи

мереж електрозв'язку може потребувати уточнення чи коригування за рекомендаціями спеціаліста або експерта залежно від конкретних обставин справи.

Посилену увагу під час фіксації злочинних дій за ст. 361 КК України слід зосередити на можливостях експертизи біологічних слідів людини, які фіксують під час проведення слідчого огляду.

У зв'язку із цим під час розслідування злочину, передбаченого ст. 361 КК України, типовою є *судово-медична експертиза речових доказів*. Залежно від виду речових доказів біологічного походження судово-медичну експертизу здійснює окремий спеціалізований відділ бюро судово-медичних експертиз, відповідно до Правил проведення окремих видів експертиз, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6 (далі – наказ МОЗ № 6) ("Nakaz Ministerstva", 1995).

З огляду на типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочину, передбаченого ст. 361 КК України, до речових доказів біологічного походження належать: сліди крові, волосся, шкірний епітелій, слина, слізна рідина тощо.

Алгоритм дослідження зазначених речових доказів охоплює, зокрема, виявлення, опис, фотографування, вилучення і пакування слідів біологічного походження; встановлення наявності у вилучених експертних матеріалах крові, волосся, інших біологічних рідин і тканин (слини, слізної рідини тощо); встановлення видової, статевої, групової приналежності слідів (зокрема за ізосерологічними й імунними системами); виключення або встановлення приналежності слідів біологічного походження конкретній особі (значення молекулярно-генетичних методів) (Mishalov et al., 2018).

Дослідження слідів біологічного походження здійснюють відповідно до методології, затвердженої наказом МОЗ № 6. Переліку орієнтовних запитань, які ставлять на вирішення судово-медичної експертизи, на нормативному рівні не закріплено.

Однак результати співпраці слідчих і судово-медичних експертів під час розслідування злочинів дали змогу сформулювати типові запитання, які ставлять на вирішення судово-медичної експертизи речових доказів.

Так, *судово-медична (імунологічна) експертиза слідів крові* під час розслідування злочину, передбаченого ст. 361 КК України, має дати відповіді на такі питання: чи є кров на об'єкті; яка група крові; людині якої статі вона належить; дорослій людині чи дитині вона належить; яке регіональне походження крові; яка давність плям крові; чи можливе походження крові від конкретної людини (Arseniuk et al., 2005, p. 480).

Аналізуючи слідчу практику, ми встановили, що непоодинокими є випадки вилучення та

дослідження волосся, виявленого в місцях фізичного доступу до апаратної частини комп'ютерів чи серверів. Такі об'єкти надсилають для проведення *судово-медичної (цитологічної) експертизи*.

У відділеннях судово-медичної цитології проводять дослідження з метою встановлення в слідах і речових доказах наявності клітин тканин людини, визначаючи їх видову, групову, статеву й органо-тканинну приналежність.

Дослідження волосся здійснюють під час судово-медичної (цитологічної) експертизи, на вирішення якої ставлять такі питання: чи є наданий об'єкт волоссям; якщо так, то людині чи тварині воно належить; якщо так, то з якої частини тіла воно походить; якщо так, то чи є на ньому механічні пошкодження; якщо так, то який спосіб видалення волосся (випало, вирване, розірване); якщо так, то чи має волосся ознаки хімічної або термічної дії; чи наявні захворювання волосся; яка його статеві й індивідуальна приналежність тощо.

Порівняльне цитологічне дослідження на підставі сумарних характеристик встановлює схожість чи несхожість волосся, а не його тотожність, оскільки волосини з голови однієї людини можуть різнитися, натомість волосся різних людей може мати однакові ознаки (Marchuk, 1997). З огляду на таку особливість, здійснюють комплекс досліджень, до якого належить один з варіантів *аналізу ДНК-поліморфізму*, що встановлює джерело походження волосся. Це дослідження має такі назви: *ДНК-експертиза*, *молекулярно-генетична* або *генотипоскопічна експертиза*. Результати молекулярно-генетичної експертизи змішаних біологічних слідів розмежовують їх та за індивідуальними ознаками визначають конкретних осіб, які їх залишили на наданому для дослідження предметі (Mishalov et al., 2018).

Вагоме значення для розслідування в кримінальному провадженні за ст. 361 КК України мають можливості застосування *експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів* (у криміналістичній літературі поширенішою є назва «комп'ютерно-технічна експертиза») й *експертизи телекомунікаційних систем і засобів*. Проведення цих досліджень передбачене п. 13 та 14 наказу Мін'юсту № 53/5.

Під час аналізу наукових джерел встановлено підвиди експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів: 1) апаратне дослідження (вивчення технічних засобів комп'ютера); 2) програмне дослідження (вивчення алгоритмів, які задіяні в пристрої та забезпечують його працездатність); 3) інформаційне дослідження (встановлення, аналіз файлів, якими оперує користувач, оцінювання функціональності даних, їх призначення, ідентифікація приналежності до роду операційної інформації). Завдання експертизи

комп'ютерної техніки та програмних продуктів полягають у: встановленні робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; встановленні обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявленні інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установленні відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам щодо його розроблення.

Експертиза телекомунікаційних систем і засобів сформувалася в процесі удосконалення та поглиблення методик комп'ютерно-технічних експертиз. Це відбулося внаслідок стрімкого розвитку видів і форм передання даних між окремими комп'ютерами. Масове підключення суспільства до глобальної мережі Інтернет, комунікаційні модулі Wi-Fi та Bluetooth визначили загальноприйнятну норму функціоналу комп'ютера. Потреба дослідження маршрутів і способів передання інформації сформували завдання для експертизи телекомунікаційних систем і засобів: визначення характеристик та параметрів телекомунікаційних систем і засобів; встановлення фактів та способів передання (отримання) інформації в телекомунікаційних системах; встановлення фактів і способів доступу до систем, ресурсів та інформації у сфері телекомунікацій; визначення якості надання телекомунікаційних послуг на рівні їх споживання; встановлення конфігурації та робочого стану телекомунікаційних систем і засобів; встановлення типу, марки, моделі й інших класифікаційних категорій телекомунікаційних систем та засобів; дослідження алгоритмів обробки інформації та її захисту у сфері телекомунікацій ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

Наказ Мін'юсту № 53/5 передбачає орієнтовний перелік питань, які ставлять для вирішення експертизою комп'ютерної техніки та програмних засобів: чи міститься на цьому носії інформація, яка цікавить слідчого, у якому вигляді; чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні дії користувача; чи проходив досліджуваний накопичувач певні процедури з метою знищення інформації; чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері, чи її перенесено з іншого носія; як інформацію перенесено на досліджуваний комп'ютер (носій); яка технологія та хронологія створення певного електронного документа; які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію, яка цікавить слідчого; чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне програмне забезпечення; які функціональні несправності має це комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої, як ці несправності впливають на роботу обладнання

загалом; чи можливо виконати певні дії за допомогою цього програмного продукту; чи можливо виконати певне завдання за допомогою цього програмного продукту; чи реалізовано в цьому програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розроблення ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

Під час проведення експертизи телекомунікаційних систем і засобів об'єктом дослідження є телекомунікаційні системи, засоби, мережі та їх складові, інформація, яку ними передають, приймають та опрацьовують. Експертиза вирішує такі питання: які тип, марка, модель телекомунікаційного засобу (системи); чи в робочому стані знаходиться телекомунікаційний засіб (об'єкт); які характеристики підключень до мережі має телекомунікаційний засіб; чи змінював користувач телекомунікаційної мережі налаштування окремих пристроїв, у який час, які їх значення; який загальний характер підключень до телекомунікаційної мережі виконував об'єкт (телекомунікаційна система, засіб); за допомогою яких програмних засобів здійснювали підключення до телекомунікаційної мережі; яка топологія апаратних засобів, об'єднаних у телекомунікаційну систему; чи відповідає функціонування телекомунікаційного засобу (системи) технічній документації; які технічні характеристики (параметри) має телекомунікаційний засіб (система); чи наявний факт доступу до телекомунікаційної системи та в який спосіб; чи виявлено використання ресурсів та інформації в телекомунікаційній системі, у який спосіб; чи наявний факт передання (отримання) інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб; чи є ознаки втручання в роботу телекомунікаційної системи; чи могли апаратні засоби об'єднуватися в телекомунікаційну мережу та за якими ознаками; які шляхи маршрутизації даних у телекомунікаційній системі тощо ("Nakaz Ministerstva yustytzii", 1998).

Запропонований перелік є орієнтовним, тому залежно від обставин розслідуваного злочину питання необхідно коригувати, конкретизувати й доповнювати, ураховуючи консультативну допомогу спеціаліста чи експерта, який проводить експертизу. На думку О. В. Яковлева, недопустимим з процесуальної позиції є формулювання для експерта надто загальних питань, наприклад: «Чи придатний для дослідження наданий об'єкт?», оскільки навіть у межах одного виду експертизи дослідження можуть бути ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, ситуаційні. Процесуальні крайнощі спричиняє питання: «чи містить наданий на дослідження накопичувач на жорсткому магнітному диску інформацію, що стосується кримінального провадження?», оскільки експерт не може знати, яка інформація стосується досудового розслідування (Yakovliev, 2019, p. 354).

Наявність конкуренції між недержавними експертними установами, що проводять такі види досліджень, позитивно позначається на розвитку та професійному вдосконаленні фахівців з експертних досліджень комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, телекомунікаційних систем та їх засобів. Це сприяє розширенню можливостей комп'ютерно-технічних експертиз, зокрема переліку питань, які вона вирішує.

Вивчення слідчої та експертної практики, аналіз наукових джерел засвідчили, що на вирішення комп'ютерно-технічних експертиз ставлять й інші, не передбачені наказом Мін'юсту № 53/5, питання, які успішно вирішують експерти, наприклад: чи міститься (містилася) на наданому на дослідження носії інформація, що має ключові слова «...»; чи містилися на наданому на дослідження носії файли, що були згодом знищені; якщо так, то які саме файли та який їх зміст; з якого з наданих на дослідження комп'ютерів здійснювали вихід у мережу Інтернет, за якими адресами, у який період часу; чи наявні на досліджуваному комп'ютері програмні продукти, призначені для злому паролів та несанкціонованого доступу до комп'ютерних систем; чи можливе виконання певного завдання за допомогою програмного продукту (зазначають якого); яким є рівень професійної підготовки в галузі програмування і роботи з комп'ютерною технікою особи, яка виконала певні дії з комп'ютером і програмним забезпеченням; чи відповідає стиль програмування досліджуваного програмного продукту стилю програмування певної особи; чи відповідають прийоми та засоби програмування, що застосовували під час створення досліджуваного програмного продукту, прийомам і засобам, якими користується певна особа (Voichenko et al., 2015).

Поряд з основними завданнями комплексної судової експертизи комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, телекомунікаційних систем та їх засобів можливо вирішити питання допоміжного характеру щодо рівня професійної підготовки окремих осіб у галузі програмування та роботи із засобами комп'ютерної техніки. Наприклад, ідентифікація користувача за допомогою клавіатурного почерку (за швидкістю набору символів, звичкою використовувати основну чи допоміжну частину клавіатури, особливостями «подвійних», «потрійних» натискань на клавіші, улюбленими прийомами управління комп'ютером. Ідентифікація клавіатурного почерку полягає у виборі відповідного еталону зі списку збережених у пам'яті комп'ютера еталонів, на підставі оцінювання схожості до цього еталона параметрів почерку одного з користувачів, які мають право на роботу

з цим комп'ютером (Borysova, Bilenchuk, & Malii, 2020, p. 235).

Доцільність призначення в кримінальному провадженні за ст. 361 КК України саме комплексної судової експертизи комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, телекомунікаційних систем та їх засобів у відповідних випадках обґрунтована й наявністю у Реєстрі методик проведення судових експертиз Мін'юсту відповідної методики цього виду експертного дослідження. Водночас цей реєстр не містить окремо визначеної методики проведення дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) і засобів, на відміну від методики дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів ("Reiestr metodyk", 2020).

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження сформована результатами аналізу проблематики й особливостей фіксації слідової картини злочину в розслідуванні несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, об'єктом посягання є інформація, яку зберігають у комп'ютері, на певному носії, та/або програмне забезпечення. Розглянуто комплекс заходів фіксації та роботи з матеріальними слідами злочину на апаратній складовій комп'ютерної техніки, а також з інформацією, яку зберігають на їх носіях і яка становить інтерес для досудового розслідування. Виокремлено особливості використання можливостей судово-експертних досліджень під час розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, об'єктом посягання є інформація, яку зберігають у комп'ютері, на певному носії, та/або програмне забезпечення. Аргументовано доцільність урахування положень методики дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів, поєднаних із положеннями реєстру методик, визначених Мін'юстом. У таких випадках органам досудового розслідування слід дотримуватися вимог чинних нормативно-правових і розпорядчих (відомчих) актів України, звертатися до слідчого судді з клопотанням про призначення комплексної судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, експертизи телекомунікаційних систем і засобів. Такий висновок експерта відповідатиме положенням кримінального процесуального законодавства України, а також п. 13 та 14 наказу Мін'юсту № 53/5. Задля ілюстрування такої позиції розглянуто приклади зберігання чи навіть приховування інформації, яка становить інтерес для досудового розслідування, на жорстких дисках комп'ютерів, що зумовлює

дослідження комп'ютера або комп'ютерної мережі як середовища, у якому здійснено несанкціонований виток, втрату, підроблення, блокування інформації, спотворено процес її обробки або порушено встановлений порядок її маршрутизації.

Висновки

Досудове розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, з огляду на специфіку злочину та

способи його вчинення, потребує спеціальної підготовки слідчого, наявності в нього відповідних криміналістичних знань, а також умінь і навичок. Тому вивчення можливостей таких експертиз, як трасологічної, дактилоскопічної, судово-медичної експертизи речових доказів, молекулярно-генетичної, експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, експертизи телекомунікаційних систем і засобів, є важливим під час розслідування різних виявів кіберзлочинності в Україні.

REFERENCES

- Arseniuk, T.M., Beliak, Yu.M., & Boiarov, V.I. (et al.). (2005). *Ekspertyzy u sudovii praktytsi [Examinations in judicial practice]*. V.H. Honcharenko (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Boichenko, S.B., Boiarov, V.I., & Budko, T.V. (et al.). (2015). *Ekspertyzy v sudochnstvi Ukrainy [Expertise in the judicial process of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Borysova, L.V., Bilenchuk, P.D., & Malii, M.I. (2020). Ekspertyza yak zasib ustanovlennia faktiv i obstavyn vchynennia transnatsionalnykh kompiuternykh zlochyniv [Examination as a means of establishing the facts and circumstances of committing transnational computer crimes]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza, Forensics and forensics*, 65, 230-239. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.23> [in Ukrainian].
- Dufeniuk, O.M. (2019). Zabezpechennia sudovo-ekspertnoi diialnosti u kryminalnomu provadzhenni: systemna paradyhma [Ensuring forensic activity in criminal proceedings: a systemic paradigm]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, Bulletin of Lviv University of Trade and Economics*, 8, 163-173. doi: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-1> [in Ukrainian].
- Kliuiev, O.M. (2019). Udoshkonalennia ekspertnoho zabezpechennia pravosudiva: teoretychni, pravovi ta orhanizatsiini aspekty [Improving the expert support of justice: theoretical, legal and organizational aspects]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and practice of forensic science and criminology*, 19, 102-117. <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy : vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 5, 2001, No 2341-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
- Marchuk, A.I. (1997). *Sudova medytsyna [Forensic Medicine]*. Kyiv: Heneza. Retrieved from <http://textbooks.net.ua/content/view/4812/38> [in Ukrainian].
- Mishalov, V.D., Khokholieva, T.V., & Bachynskyi, V.T. (et al.). (2018). *Sudova medytsyna [Forensic Medicine]*. Chernivtsi: Misto [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy "Instruktsiia pro provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzy": vid 17 sich. 1995 r. No. 6 [Order of the Ministry of Health of Ukraine "Instructions for forensic examination" from January 17, 1995, No. 6]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy "Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen": vid 8 zhovt. 1998 r. No. 53/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine "Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies" from October 8, 1998, No. 53/5]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#Text> [in Ukrainian].
- Opryliudnennia publichnoi informatsii [Disclosure of public information]. *Sait Natsionalna politsiia, Site "National Police"*. Retrieved from <https://www.npu.gov.ua/activity/zviti/oprylyudnennya-publichnoji-informacziiji.html> [in Ukrainian].
- Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz [Register of methods of forensic examinations]. *Sait "Ministerstvo yustytzii Ukrainy, Site "Ministry of Justice of Ukraine"*. Retrieved from <http://rmpse.minjust.gov.ua> [in Ukrainian].
- Salnyk, S.V., Storchak, A.S., & Kramskyi, A.Ye. (2019). Analiz vrazlyvostei ta atak na derzhavni informatsiini resursy, shcho obrobliuutsia v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh [Analysis of vulnerabilities and attacks on state information resources processed in information and telecommunication systems]. *Systemy obrobky informatsii, Information processing systems*, 2(157), 121-128. doi: <https://doi.org/10.30748/soi.2019.157.17> [in Ukrainian].
- Yakovliev, O.V. (2019). Rol prokurora - protsesualnoho kerivnyka dosudovym rozsliduvanniam u pryznachenni sudovoi ekspertyzy ta otsintsi yii rezultativ [The role of the prosecutor - procedural manager of the pre-trial investigation in the appointment of forensic examination and evaluation of its results]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza, Forensics and forensics*, 64, 350-360. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.30> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro sudovu ekspertyzu": vid 25 liut. 1994 r. No. 4038-XII [Law of Ukraine "About forensic examination" from February 25, 1994, No. 4038-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Експертизи у судовій практиці : бюлетень / [Т. М. Арсенюк, Ю. М. Беляк, В. І. Бояров та ін.]; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

- Експертизи в судочинстві України : наук.-практ. посіб. / [С. Б. Бойченко, В. І. Бояров, Т. В. Будко та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
- Борисова Л. В., Біленчук П. Д., Малій М. І. Експертиза як засіб установлення фактів і обставин вчинення транснаціональних комп'ютерних злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С. 230–239. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.23>.
- Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2019. №8. С. 163–173. (Серія «Юридичні науки»). doi: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-1>.
- Клюев О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові та організаційні аспекти. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 19. С. 102–117. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08>.
- Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- Марчук А. І. Судова медицина : курс лекцій. Київ : Генеза, 1997. 143 с. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/4812/38>.
- Судова медицина : підручник / [В. Д. Мішалов, Т. В. Хохолева, В. Т. Бачинський та ін.]. Чернівці : Місто, 2018. 575 с.
- Інструкція про проведення судово-медичної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.
- Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#Text>.
- Оприлюднення публічної інформації. *Національна поліція* : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua/activity/zviti/oprilyudnennya-publichnoji-informacziiji.html>.
- Реєстр методик проведення судових експертиз. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua>.
- Сальник С. В., Сторчак А. С., Крамський А. Є. Аналіз вразливостей та атак на державні інформаційні ресурси, що обробляються в інформаційно-телекомунікаційних системах. *Системи обробки інформації*. 2019. № 2 (157). С. 121–128. doi: <https://doi.org/10.30748/soi.2019.157.17>.
- Яковлев О. В. Роль прокурора – процесуального керівника досудовим розслідуванням у призначенні судової експертизи та оцінці її результатів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. № 64. С. 350–360. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.30>.
- Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

Стаття надійшла до редколегії 03.07.2020

Cherniakhovskiy B. – Postgraduate Student of the Department of Forensic Support and Forensic Science of the Educational and Research Institute No. 2 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7289-3034>

Modern Possibilities of Forensic Examinations in the Investigation of Unauthorized Interference in the Work of Computers, Automated Systems, Computer Networks or Telecommunication Networks

*The **purpose** of the study is to highlight the possibilities of using forensic science in criminal proceedings for unauthorized interference in the work of computers, automated systems, computer networks or telecommunications networks. **Methodology.** The article uses empirical and theoretical research methods. Among the empirical methods used surveys of employees of operational units of cyberpolice and forensic experts of the Ministry of Internal Affairs, analysis of data from the open part of the Unified State Register of Judgments. Theoretical methods were analysis and synthesis, analogy, comparison, generalization. **Scientific novelty.** The methodology of research of a trace picture of a crime provided by Art. 361 of the Criminal Code of Ukraine using the possibilities of forensic research of various kinds to record and study the physical traces of the crime, as well as the appointment of a comprehensive forensic examination of computers, software, telecommunications systems and their tools. The necessity of improvement of normative acts taking into account the methods of research of computer equipment and software products is substantiated. **Conclusions.** 1. The results of forensic research are a key element of the evidence base of the prosecution in criminal proceedings for unauthorized interference with computers, automated systems, computer networks or telecommunications networks. 2. The use of specialized knowledge in the pre-trial investigation of cybercrime is an integral part of achieving the objectives of criminal proceedings. 3. Regulatory and legal support of forensic activities to meet the needs of pre-trial investigation needs to be improved taking into account modern leading methods of expert research.*

Keywords: computer; automated system; computer network; telecommunication network; unauthorized interference with computers; cybercrime; forensic examination.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

УДК 342.72/73

doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.90>

Словська І. Є. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Національного університету водного господарства і природокористування, м. Рівне

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9587-2300>;

Царенко О. М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9587-2300>

Права жінок у контексті прав людини: упровадження результатів фундаментальних досліджень

Висвітлено ключові характеристики проведення фундаментальних досліджень, особливості їх упровадження в практику правотворення. Проаналізовано діяльність Верховної Ради України дев'ятого скликання, зокрема визначено кількісні та якісні показники законодавчої роботи. Аргументовано значущість феміністичного руху для оптимізації прав та інтересів жінок. Досліджено форми вияву фемінізму. **Мета дослідження** – вивчення методології вдосконалення прав та інтересів жінок, а також упровадження результатів фундаментальних досліджень із цієї проблематики в практику державотворчих процесів. **Завданнями статті є:** визначення значущості прав жінки для сучасного суспільства й держави; аналіз суті наукових досліджень; з'ясування особливостей упровадження наукових досліджень у законодавство України. **Методологію** дослідження становлять ґносеологічний та онтологічний підходи до предмета аналізу. **Наукова новизна** публікації зумовлена предметом дослідження та передбачає: подальший науковий розвиток доктрини прав жінок у сучасному суспільстві й державі; удосконалення теоретичного матеріалу щодо суті фундаментальних досліджень і процедури його впровадження; здійснення аналізу ефективності діяльності Верховної Ради України за останні роки її роботи (на підставі показників внесених і прийнятих законопроектів і проектів постанов); обґрунтування доцільності й можливості впливу на правотворчу діяльність органів публічної влади феміністичного руху. **Висновки.** Багаторічна практика взаємодії академічних кадрів з органами публічної влади засвідчує, що завершальною стадією розроблення нових наукових ідей має бути внесення правових актів на розгляд органів державної влади. Безперечно, науковці мають долучатися до вдосконалення чинних актів законодавства. До впровадження робіт вони вдаються лише тоді, коли виявлено практичну значущість досліджень у певній сфері. Долучення на постійній основі закладів вищої освіти й іншого наукового загалу до зазначеного процесу донині знаходиться на рівні теоретичного обґрунтування. Питання прав жінок означене низкою нагальних проблем, розв'язати які здатен феміністичний рух.

Ключові слова: права жінок; фемінізм; правотворення; органи держави; парламент; публічна влада.

Вступ

Правове регулювання прав жінок в Україні є відносно належним і не поступається міжнародним зразкам. Водночас стрімкий розвиток суспільного життя на сучасному етапі означений появою численних нових матеріальних і духовних благ, які пропонують жіноцтву всіх прошарків населення. Недоступність окремих з них чи недостатня міра задоволення ними час від часу набувають актуальності, причому іноді з політичним підтекстом. Так, страйки та маніфестації задля захисту прав жінок організовують нечасто. Про революційні події тут взагалі не йдеться. Жодна політична сила, спрямовуючи боротьбу за жіночі права у свідоме русло, не проводить курс на підтримання протестних настроїв і досягнення бажаного результату.

Історичний розвиток України та цивілізованого світу загалом спонукав жінок до наукових пошуків щодо проблем їхнього правового статусу.

Практичне втілення наслідків цих фундаментальних досліджень покликане прискорити науково-технічний прогрес, адже дає змогу зосередитись на захисті такого «цінного ресурсу», як жінка. Використання її праці має відбуватися на підставі впровадження досягнутих наукових результатів у нормативно-правове регулювання та правозастосування.

Мета і завдання дослідження

Фундаментальним дослідженням притаманні певні шляхи наукових пошуків, визначені логікою розвитку науки. Завдяки цьому всі її напрями спроможні швидко досягти бажаного результату, утіленого в такому ланцюжку: теоретичні дослідження – нормативно-правові напрацювання – практична реалізація. З-поміж окремих наукових напрямів у певні періоди викристалізуються нові ідеї, з огляду на що можливість практичної реалізації є проблемною. Таким чином, прагма-

тична оцінка наслідків наукових пошуків не завжди є виправданою, оскільки певний масив нової наукової інформації має пізнавальне значення.

Водночас у різних напрямках конституційно-правових досліджень наявна ситуація, за якої вчені та спеціалісти впевнені, що мають об'єктивні умови для ефективної передачі досягнень науки у сферу державотворення. Саме такі наукові напрями є найбільш близькими до сфери правотворчої діяльності.

Наукові праці, законопроекти самі по собі не зумовлюють зрушення у сфері конституційного ладу. Для цього потрібні об'єктивні умови, зокрема готовність органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства, населення опановувати нові наукові знання (Aleksandrov, 1983, p. 19). Проте передумовою формування комплексних планів щодо зміни правового статусу жінки в Україні слід вважати саме теоретичні наукові розвідки.

Метою статті є вивчення методології вдосконалення прав та інтересів жінок, а також упровадження результатів фундаментальних досліджень з цієї проблематики в практику державотворчих процесів. Досягнення мети передбачає реалізацію таких завдань: визначення значущості прав жінки для сучасного суспільства й держави; аналіз суті наукових досліджень; з'ясування особливостей упровадження наукових досліджень у законодавство України.

Виклад основного матеріалу

Нині правовий механізм, який регулює впровадження досягнень фундаментальних досліджень, потребує деталізації та визначення низки концептуальних положень. У наявних нормативних актах бракує тлумачення поняття «впровадження результатів фундаментальних досліджень». Імовірно, це пов'язано з тим, що процес упровадження охоплює діяльність академічних і навчальних установ, органів державної влади й місцевого самоврядування, окремих посадових осіб – усіх основних суб'єктів реалізації досягнень науки. Наявність вказаного визначення, легалізованого в нормативних документах, дасть змогу оптимізувати організацію та планування у сфері наукових пошуків, позбавитися низки негативних факторів, які сповільнюють процес упровадження.

В умовах сьогодення навіть стосовно прикладних досліджень не розроблено загально-прийнятого тлумачення, яке дає змогу однозначно зафіксувати зміст і факт упровадження завершених досліджень. Складнішими для правознавців є спроби сформулювати визначення результатів фундаментальних досліджень. На думку фахівців, встановлення факту впровадження результатів є недостатнім. Слід ураховувати те, що новий

науковий результат перевірений в умовах експериментальної реалізації. Цей критерій набув поширення в межах аналізу впроваджувальної роботи окремих академічних інститутів.

Наукова діяльність у закладах вищої освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу й має на меті інтеграцію наукової, навчальної та виробничої діяльності в системі вищої освіти. Ця інтелектуальна творча діяльність спрямована на здобуття й використання нових знань та охоплює такі етапи отримання наукової продукції: 1) постановка (виникнення) проблеми; 2) побудова нових гіпотез і застосування наявних; 3) створення та впровадження нових методів дослідження, спрямованих на доведення гіпотез; 4) узагальнення результатів наукової діяльності.

Основний продукт, який відповідає цілям і проблемам, що підлягають розв'язанню, наука здобуває лише після завершення циклу у вигляді законів і теорій. На проміжних етапах наука отримує побічний продукт, частину якого використовують у цьому самому циклі, а інша частина забезпечує поповнення знань і формування нових циклів. Існують різні види наукової діяльності: науково-дослідна, науково-організаційна, науково-педагогічна, науково-інформаційна, науково-допоміжна тощо (Konverskyi, 2010, p. 6-7).

Головними завданнями наукової діяльності в закладах вищої освіти є: органічна єдність змісту освіти й програм наукової діяльності; створення стандартів вищої освіти, підручників і навчальних посібників з урахуванням досягнень науки й техніки; упровадження результатів наукових досліджень у практику; безпосередня участь суб'єктів освітнього процесу в реалізації науково-дослідних робіт, які проводять у виші; організація наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів науково-дослідних, курсових, дипломних та інших робіт учасників освітнього процесу.

Очевидно, що передумовою ефективності наукової діяльності є знання її методології, теорії, технології, методів та організації. Зазначені аспекти повинні опанувати студенти, аспіранти, докторанти, працівники наукових підрозділів факультетів, тобто всі учасники освітнього й наукового процесів (Konverskyi, 2010, p. 3). Попри загальні характеристики, будь-яке наукове дослідження, починаючи від його творчого задуму й постановки проблеми та закінчуючи висновками й оформленням звіту, відбувається крізь призму індивідуальних (часто неповторних) рис дослідника (Yurynets, 2011, p. 13). Тому об'єктивний результат передбачає поєднання догматичних та індивідуальних підходів під час вивчення суспільного явища.

Участь наукових і навчальних установ у впровадженні результатів завершених

фундаментальних досліджень можна вважати підтвердженою, якщо ця діяльність передбачала матеріалізацію наукових знань в об'єктах практики державного будівництва, економічній, політичній, соціально-культурній реальності. Причому єдиного зразка процедури імплементації не існує. У проєктах удосконалення законодавства, чинних правових актах, звітах авторів правотворчої діяльності фігурують різні варіанти впровадження.

Значний обсяг результатів, отриманих унаслідок наукових пошуків, передають уповноваженим суб'єктам на підставі чітких регламентарних процедур. Водночас наявні випадки, коли інститути громадянського суспільства вносять проєкти правових актів поза постійними організаційно-правовими формами.

У науці конституційного права дискусійним є питання щодо змісту поняття законодавчого процесу (візьмемо до уваги саме цей вид формування законодавчої бази як найбільш нормативно врегульований і теоретично вивчений). Слушним є твердження про те, що початок законодавчого процесу пов'язують з внесенням законодавчої ініціативи до парламенту, тобто всю його процедуру чітко визначено в законодавстві (Slovská, 2010; Slovská, 2011; Slovská, 2011; Slovská, 2011). Водночас на сьогодні актуальним є розроблення своєрідного регламенту процесу практичної реалізації фундаментальних наукових ідей. У ньому варто врахувати багатоманітність форм проведення таких досліджень, економічні та правові зв'язки з подальшими стадіями складного комплексу «наука – законодавство – конституційний лад», відобразити специфіку відносин, які виникають у цій сфері, визначити порядок фінансування робіт та їх матеріально-технічного забезпечення, відповідальність суб'єктів, що створюють і впроваджують принципово нове законодавство на базі досягнень фундаментальних наук. Це, на думку авторів зазначених пропозицій, дасть змогу забезпечити ефективність наукових пошуків, зорієнтувати їх на запити держави й суспільства, створити належне підґрунтя для підготовки правового акта, що визначатиме умови матеріального стимулювання суб'єктів правотворчої діяльності за впровадження власних результатів у державний і суспільний лад (Lakhtin, 1983, p. 19).

Здійснюючи аналіз змісту процесу впровадження, варто встановити цикл наукового результату. На думку деяких фахівців, початком цього циклу слід вважати стадію фундаментальних досліджень, а закінченням – передачу нового правового акта у сферу реалізації та подальше припинення його юридичної сили. За такого підходу цикл охоплює фундаментальні та прикладні дослідження.

Еволюція та межі життєвого циклу залежать від конкретного змісту кінцевого продукту. У разі,

якщо дослідження спрямовані на вдосконалення чинного правового акта, то життєвий цикл починається з прикладних досліджень (вивчають, наскільки успішною є практика реалізації). У разі створення нового акта цикл починається зі стадії фундаментальних досліджень (Lakhtin, & Pavlenko, 1984, p. 25).

Розрахунки засвідчують, що з усіх результатів пошуків, які здійснювали науковці закладів вищої освіти й науково-дослідних установ, експерти юридичного та науково-експертного управлінь, відсоток поданих та ухвалених законопроєктів є значним. У цьому контексті Верховна Рада України (далі – ВРУ) дев'ятого скликання є досить «продуктивною». До 17 липня 2020 року (закінчення третьої сесії) було внесено 2105 законопроєктів, з яких 253 проголосовано. Крім того, до ВРУ надійшли 1076 постанов, з яких 509 проголосовано.

Аналізуючи результати роботи народних депутатів за фракціями та групами, слід зауважити, що найбільшу кількість законопроєктів подала найчисельніша фракція – «Слуга народу». Загалом за участю парламентаріїв з монобільшості було зареєстровано 1029 законодавчих ініціатив, з яких Рада ухвалила 149.

Партії «Опозиційна платформа “За життя”» (далі – ОПЗЖ) та «Батьківщина» підготували майже однакову кількість законопроєктів: перша подала 341 ініціативу, друга – 340. Причому парламентарі підтримали 28 законопроєктів від ОПЗЖ та 31 – від «Батьківщини».

Депутатська група «За майбутнє» подала 263 законопроєкти, з яких підтримали 22, «Європейська солідарність» – 233, з них проголосовано – 29. Депутатська група «Довіра» долучилася до розроблення 223 проєктів законів, з яких ВРУ підтримала 18. Найменше законопроєктів підготувала фракція «Голос» – 215 ініціатив. При цьому Рада ухвалила 36 проєктів законів, що більше, ніж в інших опозиційних фракцій.

Найбільше постанов також подали нардепи від «Слуги народу» – 776 (ухвалено 367). Партія «Європейська солідарність» подала 104 постанови, 52 з яких парламент підтримав. Схожа ситуація в ОПЗЖ – зі 102 постанов ухвалено 46. «Батьківщина» подала 94 постанови, з яких ухвалено 39. Партія «Голос» подала 73 постанови, з яких ВРУ проголосувала за 45. Депутатська група «За майбутнє» – 66 постанов, з яких 18 ухвалено, «Довіра» – 32 постанови, з яких ухвалено також 18 ("Skilky zakonoproektiv", 2020).

Попри те, що закон, спрямований на встановлення рівності для жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства («Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків») в Україні було прийнято ще 15 років тому ("Zakon Ukrainy", 2005), донині паритету не досягнуто: у парламенті жінок лише 20 %, серед мерів областей жодної жінки, показник гендер-

ного розриву в рівні щомісячної заробітної плати становить 21 %. Крім того, за даними міжнародних організацій, кожна друга жінка зазнавала принаймні одну з форм сексуальних домагань.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» має на меті досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі й застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права.

Закон передбачає, серед іншого, такі положення: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; запобігання та протидія всім виявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримка сім'ї, формування відповідального материнства й батьківства; виховання та пропаганда серед населення України культури гендерної рівності тощо ("15 років", 2020). Очевидно, що державі та суспільству слід наполегливо працювати задля втіленням цих нормативних положень у практику.

Більшість сучасників вважають, що в умовах сьогодення фемінізм є недоречним, проте таке переконання є хибним. Упродовж століть жінки виборили, наприклад, право голосу та рівний доступ до освіти, але вони донині непропорційно зазнають усіх форм насильства й дискримінації. Фемінізм слід розглядати як рух за припинення сексизму, сексистської експлуатації та гноблення, досягнення повної гендерної рівності в законодавстві та на практиці.

Якщо раніше феміністичний рух означав масові демонстрації, видання газет, організовані дебати та створення міжнародних жіночих організацій, то в сучасних реаліях він передбачає використання засобів масової інформації та попкультури для просування власних ідей та ведення діяльності (блоги, електронні журнали та інші способи використання мережі Інтернет, медіа-технології призвели до появи явища кіберфемінізму – так званого мережевого фемінізму) ("Feminism and Women's").

Яскравими прикладами впливу фемінізму на ухвалення правових актів, які мають на меті захист прав жінок, є: запровадження хімічної кастрації для осіб, які вчинили злочини на сексуальному ґрунті (наприклад, Польща, Пакистан) ("Pakistan anti-rape", 2020); урегулювання молитовних прав чоловіків і жінок в Ізраїлі – дозвіл молитися жінкам біля Західної стіни в Єрусалимі ("The fight for women's", 2020);

право на аборти, розлучення, контрацепцію та, що особливо, долучення до становлення Тунісу після здобуття незалежності ("How women's", 2019).

В Україні також наявні суттєві проблеми у сфері захисту прав жінок. У цьому контексті правотворці мають дослухатися до численних пропозицій науковців, висловлених у науковій літературі (Zabuha, & Mykhailichenko, 2020; Vovk, & Oliiyik, 2019; Bielkin, Yurynets, & Bielkin, 2019; Ostrovska, 2019; Petrov, 2020).

Наукова новизна

Наукова новизна зумовлена предметом дослідження та передбачає: подальший науковий розвиток доктрини прав жінок у сучасному суспільстві й державі; удосконалення теоретичного матеріалу щодо суті фундаментальних досліджень і процедури його впровадження; здійснення аналізу ефективності діяльності Верховної Ради України за останні роки її роботи (на підставі показників внесених і прийнятих законопроектів та проектів постанов); обґрунтування доцільності й можливості впливу на правотворчу діяльність органів публічної влади феміністичного руху.

Висновки

Багаторічна практика взаємодії академічних кадрів з органами публічної влади засвідчує, що завершальною стадією розроблення нових наукових ідей має бути внесення правових актів на розгляд органів державної влади. Безперечно, науковці мають долучатися до вдосконалення чинних актів законодавства. До впровадження робіт вони вдаються лише тоді, коли виявлено практичну значущість досліджень у певній сфері. У такому разі суттєво зменшуються строки реалізації принципово нових варіантів поведінки. Ефективною формою оптимізації процесу впровадження є створення науково-практичного комплексу за прикладом взаємодії академічно-дослідних установ, закладів вищої освіти й органів держави. Проте нині ця модель представлена лише в парламенті, структурними підрозділами якого є Інститут законодавства, науково-експертне та юридичне управління. Долучення на постійній основі вишів та іншого наукового загалу до вказаного процесу донині знаходиться на рівні теоретичного обґрунтування.

Питання прав жінок означене низкою нагальних проблеми, розв'язати які, серед іншого, здатний феміністичний рух. Його досягнення відображаються в законодавстві та подальшій практичній реалізації. Наукові ідеї й теоретичні розробки здатні узагальнити переконання й прагнення пересічних громадян та донести їх у відповідній правовій формі правотворцєві.

REFERENCES

- 15 rokiv Zakonu Ukrainy "Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv" zdobutky ta vyklyky [15 years of the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men" achievements and challenges]. (2020). *Ukrainian women's congress*. Retrieved from <http://womenua.today/15rokiv-zakonu> [in Ukrainian].
- Aleksandrov, A.P. (1983). *Nauka - strane. Stati i vystupleniia [Science - the country. Articles and speeches]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Bielkin, Ye., Yurynets, Yu., & Bielkin, M. (2019). Metodolohiia vyznachennia podatkovoi vidpovidalnosti: spivvidnoshennia administratyvnoho ta kryminalnoho prava [Methodology for determining tax liability: the ratio of administrative and criminal law]. *Filosofski i metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(17), 43-50. doi: <https://doi.org/10.33270/01191702> [in Ukrainian].
- Feminism and Women's Rights Movements. *Council of Europe*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/feminism-and-women-s-rights-movements>.
- How women's lives were revolutionised in Tunisia. (2019). Site "BBC. News". Retrieved from <https://www.bbc.com/news/av/stories-49097786>.
- Konverskyi, A.Ye. (Ed.). (2010). *Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]*. Kyiv: Tsentr uchb. lit. [in Ukrainian].
- Lakhtin, F.A., & Pavlenko, Yu.G. (1984). Pokazatel otraslevoi naukoemkosti [Indicator of industry intensity]. *Voprosy ekonomiki, Economic issues*, 2, 34-42 [in Russian].
- Lakhtin, G.A. (1983). *Upravlenie v nauchnom uchrezhdenii [Management in a scientific institution]*. Moscow: Energoatomizdat [in Russian].
- Ostrovskaya, B. (2019). Rozvytok bioetyky v mizhnarodnomu pravi yak hlobalnoi platformy dlia rozviazannia problem prav liudyny [Development of bioethics in international law as a global platform for solving human rights problems]. *Filosofski i metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(17), 22-31. doi: <https://doi.org/10.33270/01191702.25> [in Ukrainian].
- Pakistan anti-rape ordinance signed into law by president. (2020). Site "BBC. News". Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-55314493>.
- Petrov, S.H. (2020). Orhanizatsiino-pravovi osnovy protydyi kiberposiahanniam v inozemnykh derzhavakh: aktualni pryklady dlia Ukrainy [Organizational and legal bases of counteracting cyber-encroachment in foreign countries: current examples for Ukraine]. *Forum prava, Forum of Law*, 61(2), 114-121. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883823> [in Ukrainian].
- Skilky zakonoproektiv podaly ta ukhvalyly nardepy z pochatku IX sklykannia [How many bills have been submitted and approved by people's deputies since the beginning of the IX convocation]. (2020). *Slovo i dilo, Word and deed*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/16/infografika/polityka/skilky-zakonoproektiv-podaly-ta-uxvalyly-nardepy-pochatku-ix-sklykannia> [in Ukrainian].
- Slovskaya, I.Ye. (2010). Poniattia zakonodavchoho protsessu [The concept of the legislative process]. *Aktualni problemy derzhavotvorennia, Actual problems of state formation: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, (Vols. 1-3), (pp. 59-61). Kyiv: Tsentr pravovykh nauk. doslidzh. [in Ukrainian].
- Slovskaya, I.Ye. (2011). Chytannia zakonoproektiv u Verkhovnyi Radi Ukrainy [Reading of bills in the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Desiati osinni yurydychni chytannia, Tenth autumn legal readings: Proceedings of the International Scientific Conference*. (Vols. 1-4), (pp. 242-244). Khmelnytskyi: Khmelnytsk. un-t upr. ta prava [in Ukrainian].
- Slovskaya, I.Ye. (2011). Zakonodavcha initsiatyva - pochatkova stadiia zakonodavchoho protsesu [Legislative initiative is the initial stage of the legislative process]. *Derzhava ta rehiony, State and regions*, 3, 64-69 [in Ukrainian].
- Slovskaya, I.Ye. (2011). Zakonotvorchyi protses: pytannia tlumachennia [Legislative process: questions of interpretation]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia, Law and public administration*, 2, 5-9 [in Ukrainian].
- The fight for women's prayer rights in Israel. (2020). Site "BBC. News". Retrieved from URL: <https://www.bbc.com/news/av/stories-54248953>.
- Vovk, V., & Oliynyk, U. (2019). Metodolohichni zasady doslidzhennia prava na svobodu dumky, sovisti ta relihii [Methodological bases of research of the right to freedom of thought, conscience and religion]. *Filosofski i metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 2(18), 27-35. doi: <https://doi.org/10.33270/02191802.27> [in Ukrainian].
- Yurynets, V.Ye. (2011). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen [Research methodology]*. Lviv: LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Zabuha, Yu.Yu., & Mykhailichenko, T.O. (2020). Formy ekspluatatsii liudyny [Forms of human exploitation]. *Forum prava, Forum of Law*, 62(3), 29-43. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883849> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv": vid 8 veres. 2005 r. No. 2866-IV [Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men" from September 2005, No. 2866-IV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2866-15> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 15 років Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» здобутки та виклики. *Ukrainian women's congress*. 9 верес. 2020 р. URL: <http://womenua.today/15rokiv-zakonu>.
- Александров А. П. Наука – стране. Статьи и выступления. М. : Наука, 1983. 224 с.
- Белкін Є., Юринець Ю., Белкін М. Методологія визначення податкової відповідальності: співвідношення адміністративного та кримінального права. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 43–50. doi: <https://doi.org/10.33270/01191702>.
- Feminism and Women's Rights Movements. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/feminism-and-women-s-rights-movements>.
- How women's lives were revolutionised in Tunisia. *BBC. News* : [сайт]. 25 лип. 2019 р. URL: <https://www.bbc.com/news/av/stories-49097786>.
- Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учб. літ., 2010. 352 с.
- Лахтин Г. А., Павленко Ю. Г. Показатель отраслевой наукоемкости. *Вопросы экономики*. 1984. № 2. С. 34–42.
- Лахтин Г. А. Управление в научном учреждении. М. : Энергоатомиздат, 1983. 144 с.
- Островська Б. Розвиток біоетики в міжнародному праві як глобальної платформи для розв'язання проблем прав людини. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 22–31. doi: <https://doi.org/10.33270/01191702.25>.
- Pakistan anti-rape ordinance signed into law by president. *BBC. News* : [сайт]. 15 груд. 2020 р. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-55314493>.
- Петров С. Г. Організаційно-правові основи протидії кіберпосяганням в іноземних державах: актуальні приклади для України. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 114–121. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883823>.
- Скільки законопроектів подали та ухвалили нардепи з початку IX скликання. *Слово і діло*. 16 лип. 2020 р. URL: <https://www.slovovidlo.ua/2020/07/16/infografika/polityka/skilky-zakonoproektiv-podaly-ta-uxvalyly-nardepy-rochatku-ix-sklykannya>.
- Словська І. Є. Поняття законодавчого процесу. *Актуальні проблеми державотворення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Київ, 29–30 листоп. 2010 р.) : у 3 т. Київ : Центр правових наук. дослідж., 2010. Т. 1. С. 59–61.
- Словська І. Є. Читання законопроектів у Верховній Раді України. *Десяті осінні юридичні читання* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Хмельницький, 18–19 листоп. 2011 р.) : у 4 ч. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т упр. та права, 2011. Ч. 2. С. 242–244.
- Словська І. Є. Законодавча ініціатива – початкова стадія законодавчого процесу. *Держава та регіони*. 2011. № 3. С. 64–69.
- Словська І. Є. Законотворчий процес: питання тлумачення. *Право та державне управління*. 2011. № 2. С. 5–9.
- The fight for women's prayer rights in Israel. *BBC. News* : [сайт]. 25 верес. 2020 р. URL: <https://www.bbc.com/news/av/stories-54248953>.
- Вовк В., Олійник У. Методологічні засади дослідження права на свободу думки, совісті та релігії. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 27–35. doi: <https://doi.org/10.33270/02191802.27>.
- Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 178 с.
- Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Форми експлуатації людини. *Форум права*. 2020. № 62 (3). С. 29–43. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883849>.
- Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2866-15>.

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2020

Slovská I. – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Branch Disciplines of the National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9587-2300>;

Tsarenko O. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative Activity of the Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9587-2300>

Women's Rights in the Context of Human Rights: Implementation of Basic Research Results

The article analyzes the main characteristics of basic research. Emphasis is placed on the peculiarities of their implementation in law-making practice. The activity of the Verkhovna Rada of Ukraine of the 9th convocation, quantitative and qualitative indicators of legislative work aroused special interest. The importance of the feminist

movement for optimizing the rights and interests of women is emphasized. Forms of manifestation of feminism are studied. The **purpose** of the article is to study the methodology of improving the rights and interests of women, as well as the implementation of the results of basic research on this issue in the practice of state-building processes. The **tasks** are: to determine the importance of women's rights for modern society and the state; analysis of the essence of scientific research; clarification of the introduction of scientific research into the legislation of Ukraine. The **research methodology** is epistemological and ontological approaches to the subject of analysis. The **scientific novelty** is due to the subject of research and provides that: 1) the doctrine of women's rights in modern society and the state has received further scientific development; 2) improved theoretical material on the essence of basic research and the procedure for its implementation; 3) attention is focused on the analysis of the effectiveness of the Verkhovna Rada of Ukraine for the last years of its work (based on the indicators of introduced bills and draft resolutions and the number of adopted ones); 4) the necessity and possibility of influencing the law-making activity of the public authorities by the feminist movement are emphasized. **Conclusions.** The long-term practice of interaction of academic staff with public authorities confirms that the development of new scientific ideas should be brought to the stage of introducing legal acts into state bodies. Undoubtedly, scientists are also involved in improving the current legislation. They are involved in the implementation of ideas only when the practical significance of research in a particular field has been identified. Connection on a permanent basis of universities and other scientific community is still at the level of theoretical justification and search. Women's rights are a huge layer of the problem that can be solved partly by the feminist movement.

Keywords: women's rights; feminism; law-making; state bodies; parliament; public authorities.

Chernezhenko O. – Doctor of Law; Senior Research Fellow of the Scientific Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4344-2605>

Main Directions of Development of Local Self-Government in Ukraine

*The **purpose** of the article is to identify current problems and issues related to the formation and development of local self-governance in Ukraine, as well as to analyze the concept of local self-government and its features. The article uses a set of scientific **methods**, namely: terminological, system-structural, formal-logical, comparative-legal. The theoretical basis of the study are the works of Ukrainian and foreign scientists, the Constitution of Ukraine and the European Charter of Local Self-Government. The **scientific novelty** of the article is that it highlights a comprehensive study on the development of local government in the light of its modernization and integration, taking into account the latest international trends in municipal governance and domestic social transformations. The paper also proposes some solutions for building efficient and effective local self-government in Ukraine. According to the results of the study, the following **conclusions** were drawn: 1) based on the experience of other West European countries, the issue of implementing economic, social and political reforms in Ukraine should be considered in the light of European integration; 2) effective implementation of this course requires the following coordinated measures from the authorities at all levels: implementation of major institutional changes; reforming the principles and methods of work, including training, retraining and the professional development of personnel; providing financial and economic opportunities for stimulating the development of local self-government; 3) the defectiveness of legal instruments and lack of a clear financial mechanism for implementing local self-government reform (the latter is formal, imitative nature), corruption in state authorities and local self-government bodies, no strategic vision of the country's development – all of these delay the modernization of local self-government in Ukraine.*

Keywords: local self-government; decentralization; autonomy; territorial communities; democracy; competences.

Introduction

Local self-government is one of the fundamental democratic principles behind the constitutional system in Ukraine. That is why the processes of its constitutional reform are the most important factors in the development of the entire system of Ukrainian statehood. This issue is particularly important nowadays, when calls for federalization, violation of the constitutional order and destabilization of power resonate.

The Constitution of Ukraine needs to define a decentralized model of government, which will envisage the formation of a comprehensive system of local self-government at all levels of the country's territorial structure, and the broadening of the powers, resources and responsibilities of local self-government. This will set out the conditions for achieving greater autonomy in making important managerial decisions regarding the sustainable and balanced development of the regions and in solving other issues of local importance.

The relevance of analyzing the challenges stems from the need to improve the theory and practice of modern state building caused by transformations in the political system and is also connected to the implementation of administrative, territorial and regional reforms as well as the introduction of constructive social partnership between the center and the regions. The success of all sectoral reforms depends on the successful reformation of local self-government, since it should

ensure the actual participation of Ukrainian citizens in transformations that are pending.

It is important to determine the ways of developing a system of local self-government, which requires a thorough understanding of municipal policy and its conceptual foundations, as outlined in the Constitution of Ukraine and the European Charter of Local Self-Government. This necessitates a comprehensive analysis of the formation and functioning of self-government institutions.

The purpose and objectives of the study

This article aims to comprehensively analyze the problems related to the development of local self-government in Ukraine. There are a number of items that have to be reconciled in the course of this research:

- 1) to examine the system of principles and elements of a local self-government system;
- 2) to analyze the formation and running of self-government institutions;
- 3) to explore topical problems and challenges related to the development of local self-governance in Ukraine.

Presentation of the main material

Local self-government belongs to the democratic principles of public affairs management. It is created on the idea of promoting community values; namely, independence (autonomy) and a population's active participation in administrating community affairs. Local self-government brings

administrative management closer to the population and is the most transparent decentralized form of government.

As a complex and multifaceted phenomenon, local self-government is:

- the basis of constitutional order and one of the important principles underlying the organization and governance in the state, as well as a necessary characteristic of a democratic society;

- a form of democracy, which, in accordance with Article 5 of the Constitution of Ukraine ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996), constitutes the realization of power by the people: directly and through the bodies of local self-government. At the same time, the latter occupies a separate(distinct) place in the political system and is not a part of the state mechanism, which gives grounds to consider local self-government as a separate form of the realization of power by the people;

- the right of a territorial community to independently resolve issues of local significance within the framework outlined by the Constitution and laws of Ukraine (Chernezhenko, 2018, p. 138-143).

There are various definitions of «local self-government». Some authors point out that local self-government simultaneously combines state and public elements, and that bodies of local self-government perform two kinds of duties: those relating to self-government and also those delegated to them by state authorities (Vakulenko, & Orlaty, 2010).

According to Article 140 of the Constitution of Ukraine, *local self-government* is the right of a territorial community – the residents of a village (or a voluntary association – a rural community – created by the residents of several villages), a settlement or a city to independently resolve issues of local importance within the framework of the Constitution and laws of Ukraine. This definition does not clearly define such an important aspect of local self-government as its actual ability to manage local affairs ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996).

Article 2 (Part 1) of the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» provides a normative definition of this concept: «Local self-government in Ukraine is a state-guaranteed right and real ability of a territorial community – residents of a village or members of a voluntary association of villagers created by several villages, as well as residents of a settlement or city – to independently or within the responsibility of bodies and officials of local self-government resolve issues of local significance within the framework of the Constitution and laws of Ukraine» ("Zakon Ukrainy", 1997). An analysis of the notion of local self-government and its peculiarities makes it possible to define local self-government as the right and real ability of local authorities to independently manage a part of state

affairs within the framework of the law in the interests of the population and to regulate this part.

The definition of local self-government in the Constitution and laws of Ukraine, no matter how perfect, is far from exhaustive as far as the content of this socio-political phenomenon is considered; therefore, it cannot be limited to the state-guaranteed right of territorial communities and self-governing-bodies they choose to independently decide on a part of public affairs (Chernezhenko, 2018, p. 138-143).

Local self-government as a principle of organizing government directly from the ground up, in accordance with Article 2 of the European Charter, is embodied in the Constitution of Ukraine (Article 7), and, consequently, has become one of the constitutional pillars of our state.

The *legal autonomy* of local self-government lies in the fact that they have their own powers as defined by the Constitution or the law. These powers, as stated in the European Charter, should be total and exclusive, that is, such that do not simultaneously belong to other bodies of authority. Within their powers, local self-government and its bodies have full freedom of action to implement their own initiatives regarding any matter assigned to the authority of local self-government. Citizens of Ukraine exercise their right to participate in local self-government by their belonging to respective territorial communities. Any restrictions on the right of Ukrainian citizens to participate in local self-government are prohibited (Chernezhenko, 2018, p. 138-143).

The local self-government and its bodies should be able to define their own internal structure so that it meets local needs and provides effective management. Here we speak about *organizational autonomy*. Local self-government bodies operating within the law are not subject to the authority of other bodies, and any administrative control over their activities is possible only to ensure the lawfulness and constitutional principles of local self-government.

The *material and financial autonomy* of local self-government involves the right of territorial communities and their bodies to own use and dispose of property in their possession – the so-called communal or municipal property – as well as their own financial means sufficient for the realization of the powers of local self-government and its bodies. At least part of the said funds should originate from local taxes and fees, whose rates are to be determined within the bounds of the law by the local self-government bodies themselves (Vakulenko, & Orlaty, 2010).

The Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» (Article 4) define the organization and functioning of local self-government in Ukraine. The system of local self-government principles is not limited to the principles outlining its legal, organizational, material

and financial independence (autonomy) ("Zakon Ukrainy", 1997). The law also delineates other principles that can be divided into two groups:

- those that are unique to local self-government bodies and significantly differentiate them from local executive bodies (e.g. accountability and responsibility to territorial communities, judicial protection of their rights etc.);

- those that are universal – typical for both local self-government bodies and local executive bodies (e.g. democracy, transparency, a combination of local and state interests etc.).

The main ways of resolving issues relating to the existing local self-government system are defined in the approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on April 1, 2014, «The Concept of Local Self-Government and Territorial Organization of Power Reform in Ukraine». The main changes can be drawn as follows: defining a thorough territorial basis for carrying out the activities of local self-government bodies and executive authorities; producing proper material, financial and organizational conditions for ensuring the implementation of inherent and delegated powers of local self-government bodies; division of powers between local self-government bodies and executive authorities at different levels of the administrative and territorial system based on the principles of subsidiarity and decentralization; maximum involvement of the population in managerial decisions, promoting the development of direct democracy ("Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv", 2014). The adoption of such Laws of Ukraine as «On the Cooperation of Territorial Communities», dated June 17, 2014, No. 1508-VII; «On the Voluntary Association of Territorial Communities», dated February 15, 2015, No. 157-VII; «On the Principles of State Regional Policy», dated February 5, 2015, No. 156-VIII, targeted the development of a system of local self-government. The adoption of new legislative acts resulted in the introduction of changes to the conceptual notion of «local self-government system», which were reflected in the amendments (adopted on February 5, 2015) to the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine».

In 2015, after the adoption of the Law of Ukraine «On the Voluntary Association of Territorial Communities», Article 6 («Territorial communities») of this specialized law was amended. The article now states that territorial communities can be united into one rural, settlement or urban territorial community, form common bodies of local self-government and choose the village elder, settlement head or city mayor, respectively. Such voluntarily united territorial communities may withdraw from a united territorial community in the manner prescribed by law ("Zakon Ukrainy", 2015).

The opportunity for creating voluntary associations of territorial communities not only of

adjacent villages, but of settlements and cities as well has been introduced into the present-day legal and regulatory field. This provision is also specified further by stating that «the united territorial community where a city is appointed to be the administrative center is defined as urban territorial community, the community where a settlement is appointed to be the center is settlement territorial community, and the community where a village is appointed to be the center is rural territorial community». ("Zakon Ukrainy", 2015). That is, a change of approach to the definition of boundaries of a territorial community has taken place: it is now seen as an entity wider than one populated locality such as village, settlement or city. Accordingly, conditions are created for revising the existing territorial basis underlying the organization of local self-government, as well as for updating the «basic level» of administrative-territorial system constituted by communities as administrative-territorial units. What remains unchanged is the status of territorial community as the primary subject of local self-government, the main carrier of its functions and powers embodied in a territorial community of a village, settlement or city (Kovbasiuk, Vashchenko, & Tolkovanov, 2014, p. 110-118).

Raising the current problems pertaining to the establishment of operational, efficient and economic local self-government in Ukraine, it should be remarked that in Europe, local self-government is seen as a social mechanism that guarantees democratic government, whereas in Ukraine local self-government is not only a tribute to democracy, but also, to a large extent, an effective managerial mechanism. Local self-government institution has a complex nature as far as society and state are concerned. As a component of society, local self-government objectively finds itself in «constructive opposition» to the state, especially in matters related to the protection of local communities' interests. This circumstance needs to implement one of two options: either to construct a complex procedure for reconciling the interests of state and territorial communities, or to increase state authorities' pressure on local self-government. Thus, a contradiction arises: on the one hand, in order to ensure its stability the state is objectively interested in strengthening local self-government; on the other hand, it often responds to "constructive opposition" with pressure implemented through administrative mechanisms. Another contradiction has become clear in the process of reforming local self-government («reform from the top down»): it concerns the methods and approaches used in the execution of local self-government powers. By its nature, local self-government contradicts the dictate of the state and can only develop on condition of its freedom. Within the framework of a unified administrative system, local self-government and

state administration are incompatible. This is indicated by the Constitution of Ukraine, which does not include local self-government bodies in the state's system of authority. Local self-government must grow and develop «from the bottom up», organically/naturally, with appropriate state support and under its control. In other words, local self-government cannot be formed without state support, but at the same time, it needs reliable protection from the state (Kampo, 2002, p. 12).

Local self-government is the basis of a constitutional system – it means we recognize establishing a democratic-decentralized-governance system founded on the principle of the independence of territorial communities and local self-government bodies in solving all issues of local importance. According to Article 5 of the Constitution of Ukraine, the people exercise power directly as well as through the organs of state authority and bodies of local self-government. It is clear from this constitutional provision that local self-government bodies do not belong to a single unified state mechanism; therefore, local self-government can be considered as a separate form of the realization of power by the people.

Talking about local self-government we realize its extremely important role of linking society and the system of state administration, between contractual self-regulation and self-organization on the one hand, and on the other hand, compulsory regulation of social relations by the state which uses its power to achieve this – it promotes the independent development of democracy. Effective functioning of local self-government bodies is only possible in the condition of developed civic society, as every citizen should not only become aware of his/her personal responsibility, but also be prepared to take these duties upon himself/herself when solving local community problems (Bordeniuk, 2005).

The development of local self-government bodies which constitute a factor in the mechanism of local self-organization and solving these problems are key to the success and effectiveness of public administration at its basic level of interaction with communities and individuals. Optimizing a local self-government institution in Ukraine and bringing it to the European standards level is only possible through the establishment and implementation of its legal, organizational and financial autonomy (Chernezhenko, 2018, p. 138-143).

The legal autonomy of a local self-government body consists in the constitutional and legislative recognition of the rights and powers granted and delegated to it. These powers, as outlined in the European Charter of Local Self-Government, should be full and exclusive, that is, these powers do not simultaneously belong to other bodies of authority. Within the limits of its authority, a local self-government body has full freedom to act on its own

initiatives regarding any matter assigned to its competence. This rule should also apply in the case of delegated powers: in exercising them, a local self-government body must be free to adapt these to local conditions. Since Ukraine is a member of the Council of Europe, the institution of local self-government should be regulated in accordance with the European Charter of Local Self-Government, which our state has joined. As stipulated by the European Charter of Local Self-Government, in Ukraine the main powers and functions of local self-government bodies are defined by the Constitution of Ukraine and its legislation (Chernezhenko, 2018).

At the level of local self-government the functions and powers of its bodies have to be streamlined, eliminating their duplication and rationalizing their distribution. Operational methods of local self-government bodies are also in need of improvement, to ensure that they correspond to its principles.

There is also a lack of trained personnel, especially in rural and territorial communities as well as the communities of small towns. The problem of synchronizing the mechanisms of public administration, local self-government and self-organization, needs to be more researched, since the lack of coordination between their activities leads to wasting already limited resources. Talking about the municipal reform in Ukraine, we can notice a lack of readiness demonstrated by a managerial elite, including that of the local level; absence of state constructed ideology; loss of municipal managerial traditions; etc.

Scientific novelty

So, in order to construct operational and efficient local self-government it is necessary:

- to differentiate between the competences and powers of state authorities and local self-government, as well as between different elements of a local self-government system, based on the subsidiarity principle;
- to present regional self-government or develop a mechanism for the identification and realization of territorial communities' common interests;
- to determine in accordance with the competence and functions exercised, on a long-term basis, the sources of local budgets' revenue, providing a legal mechanism for the independent formation of the latter on the grounds of social standards approved by the government;
- to ensure that local budgetary finance is sufficient for the quality provision of legal and managerial services guaranteed by law;
- to outline control mechanisms which can be used by representative authorities and the public to monitor the quality of law-guaranteed services provided by local self-government bodies;

– to provide for the possibility of delegating powers, both from the bottom up and from top down, exclusively on the basis of agreement and with the corresponding material and financial support for their implementation;

– to develop and ensure the functioning of mechanisms for the financial and economic equalization of territorial communities as well as their development;

– to advance the mechanisms for managing budget funds and control over their spending, ensuring the transparency of the process and accountability to representative bodies.

The formulated tasks can be tackled by adopting new laws or introducing appropriate amendments to the laws currently in force.

Conclusions

Acceleration of the reform of local self-government and territorial organization of power constitutes one of the most topical and urgent challenges which have to be resolved in order to help Ukraine develop as a modern, democratic, competitive and unified state, to ensure its sustainable economic growth. It is important to optimize the administrative-territorial structure and

the current model of territorial power distribution (the current one still causes many questions and doubts); introduce local democracy mechanisms and bring them in line with European principles and international standards.

Based on the experience of other West European countries, the issue of implementing economic, social and political reforms in Ukraine should be considered in the light of European integration. Effective implementation of this course requires the following coordinated measures from the authorities at all levels: implementation of major institutional changes; reforming the principles and methods of work, including training, retraining and the professional development of personnel; providing financial and economic opportunities for stimulating the development of local self-government.

The defectiveness of legal instruments and lack of a clear financial mechanism for implementing local self-government reform, the latter is formal, imitative nature, corruption in state authorities and local self-government bodies, no strategic vision of the country's development – all of these delay the modernization of local self-government in Ukraine.

REFERENCES

- Bordeniuk, V. (2005). Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia yak systema orhaniv vykonavchoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [The mechanism of public administration as a system of executive bodies and local governments]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 6, 175-182. doi: <https://doi.org/10.35546/kntu2308-8834/2020.1.17> [in Ukrainian].
- Chernezhenko, O. (2018). Local Self-Government in Ukraine: Current State and Main Directions of Development. *Legea si Viata*, 138-143.
- De Vries, M. (2000). The rise and fall of decentralization: A comparative analysis of arguments and practices in European countries. *European Journal of Political Research*, (38:2), 193-224. doi: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00532>.
- Himsworth, C. (2015). *The European Charter of Local Self-Government: A Treaty for Local Democracy*. Edinburgh. doi: <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474403337.001.0001>.
- Kampo, V. (2002). Shcho take derzhavna munitsypalna polityka? [What is state municipal policy?]. *Zlzhoda, Harmony*, 5(13), 12-16 [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (n.d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/constitution> [in Ukrainian].
- Kovbasiuk, Yu., Vashchenko, K., & Tolkovanov, V. (2014). *Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizatsii* [Local self-government in Ukraine: current state and main directions of modernization]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
- Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini": vid 1 kvit. 2014 r. No. 333 [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine" from April 1, 2014, No. 333-r]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p> [in Ukrainian].
- Vakulenko, V.M., & Orlaty, M.K. (2010). *Zahalni zasady mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini* [General principles of local self-government in Ukraine]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad": vid 5 liut. 2015 r. No. 157-VIII [Law of Ukraine "On voluntary association of territorial communities" from February 5, 2015, No. 157-VIII]. (n.d.). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini": vid 21 trav. 1997 r. No. 280/97-VR [Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine" from May 21, 1997, No. 280/97-VR]. (n.d.). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vp> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 04.06.2020

Чернеженко О. М. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4344-2605>

Основні напрями розвитку місцевого самоврядування в Україні

Метою статті є виявлення актуальних проблем і питань, пов'язаних із формуванням і розвитком місцевого самоврядування в Україні, а також аналіз концепції місцевого самоврядування та визначення її особливостей. У статті використано комплекс наукових **методів**: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці українських та іноземних учених, Конституція України та Європейська хартія місцевого самоврядування. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній здійснено комплексне дослідження засад розвитку місцевого самоврядування у контексті його модернізації та інтеграції, з огляду на останні міжнародні тенденції муніципального управління та внутрішніх соціальних перетворень. Запропоновано рішення для розбудови оперативного й ефективного місцевого самоврядування в Україні. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі **висновки**: 1) з огляду на досвід інших західноєвропейських країн, питання здійснення економічних, соціальних і політичних реформ в Україні слід розглядати в аспекті європейської інтеграції; 2) для ефективного впровадження цього курсу необхідні такі скоординовані заходи влади на всіх рівнях: здійснення основних інституційних змін; реформування принципів і методів роботи, а також підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації персоналу; надання фінансово-економічних можливостей для стимулювання розвитку місцевого самоврядування; 3) дефектність правових інструментів і брак чіткого фінансового механізму реалізації реформи місцевого самоврядування (остання має формальний, імітаційний характер), корупція в органах державної влади та місцевого самоврядування, несформованість стратегічного бачення розвитку країни – це фактори, що стримують модернізацію місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: місцеве самоврядування; децентралізація; автономія; територіальні громади; демократія; компетенція.

Рогатюк І. В. – доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, старший викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-4597>

Прокурор за чинним КПК: обвинувач чи наглядач?

Турбулентні зміни законодавства останніми роками є плідним підґрунтям для наукових досліджень. Інколи закони, які регулюють кримінальні процесуальні відносини, приймають так швидко й дивно, що згодом вони тільки завдають шкоди інтересам держави й ускладнюють роботу прокурора – процесуального керівника під час розслідування кримінального провадження. З огляду на це, актуальним є питання щодо ролі та місця прокурора в механізмі забезпечення прав і свобод громадян під час здійснення кримінального судочинства, реалізації його функцій і повноважень. Підтвердженням цього є зміни до Конституції України, прийняті в липні 2016 року, які вже протягом чотирьох років не імplementовані до інших законів України. Закріплений Основним Законом оновлений статус прокурора створює новий базис для процесуальної тактики розслідування кримінальних проваджень. Отже, варто дослідити нову законодавчу регламентацію, емпіричні результати та практичну складову діяльності прокурора. У роботі розглянуто функціональний алгоритм дій прокурора – процесуального керівника щодо розслідування кримінальних правопорушень. **Метою статті** є характеристика особливостей реалізації процесуального статусу прокурора як суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності під час розслідування злочинів, складова цієї діяльності як наглядовця чи обвинувача в кримінальному судочинстві, зіставлення таких повноважень і визначення характеру зазначеної діяльності з огляду на їх кількість у законі. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети застосовано формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий та статистичний методи. **Наукова новизна.** На підставі аналізу положень останніх змін у законодавстві та судової і прокурорської практики встановлено основний напрям роботи прокурора як обвинувача в кримінальному провадженні. Окреслено специфіку процесуальної тактики прокурора на стадії досудового розслідування та в суді, його спрямованість на обґрунтоване притягнення до відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з метою винесення обвинувального вироку суду. **Висновки.** Встановлено значення та функціональне наповнення кримінальної процесуальної діяльності прокурора в українському судочинстві. Наразі він є передусім обвинувачем із незначною кількістю наглядових повноважень, тому наглядові функції прокурора визначено як другорядні. Водночас прокурор є основним учасником кримінального провадження, оскільки діє на всіх його етапах з початку кримінального провадження та до його закінчення.

Ключові слова: прокурор; кримінальна процесуальна діяльність; обвинувач; публічне обвинувачення; прокурорський нагляд; процесуальне керівництво.

Вступ

Діяльність прокурора в кримінальному провадженні регламентовано низкою законодавчих і відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, серед яких базовими є Конституція України (ст. 131-1) ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996), Закон України «Про прокуратуру», КПК України ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012), накази Генерального прокурора України «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні» від 28 березня 2019 року № 51 ("Nakaz Henerelnoho prokurora", 2019), «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» від 3 грудня 2012 року № 4/1гн К ("Nakaz Henerelnoho prokurora", 2012).

Наслідком конституційної реформи в Україні, яка відбулася 2016 року, стало те, що органи прокуратури набули оновлених повноважень ("Zakon Ukrainy", 2016). Відповідно до ст. 131-1 Конституції України на прокуратуру покладено

три базові функції: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Науковий інтерес становлять конституційні функції прокурора в кримінальній процесуальній сфері (1–2), що не повністю відповідають закріпленим у Законі України «Про прокуратуру», який потрібно привести у відповідність до Конституції України.

У Законі України «Про прокуратуру» йдеться про те, що на прокуратуру покладено функцію підтримання державного обвинувачення та нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство (ст. 2). Попри те, що останні впливові зміни до закону ("Zakon Ukrainy", 2019), було внесено 2019 року, тобто

вже після конституційних, законодавець не привів у відповідність до Конституції функціонал прокурора у кримінальному процесі.

Відповідні повноваження прокурора зазначено в КПК України, законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» ("Zakon Ukrainy", 1992, No. 2135-XII), «Про Службу безпеки України» ("Zakon Ukrainy", 1992, No. 2229-XII), «Про Національне антикорупційне бюро України» ("Zakon Ukrainy", 2014) тощо.

Утім основним призначенням прокурора є досягнення завдань кримінального судочинства. Ключовим поняттям, що розкривають зміст кримінальної процесуальної діяльності прокурора, є поняття функцій, які він виконує. Суб'єктом їх реалізації є виключно прокурор. Делегування функцій прокуратури, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами є не правомірним.

Огляд змін до Конституції та українських законів засвідчує, що законотворча дискусія триває. А постійний інтерес до зазначеної тематики повноважень і ролі прокурора в системі органів кримінальної юстиції серед вчених-правників в умовах сьогодення перебуває в активній фазі (Kurbatova, 2020; Lapkin, 2019; Karkach, 2018). Питання визначення статусу прокурора вивчали у наукових працях такі вітчизняні й іноземні вчені: С. А. Альперт, О. М. Бандурка, Ю. М. Грошевий, В. В. Долежан, М. В. Косюта, І. Є. Марочкін, О. І. Медведько, М. І. Мичко, В. В. Сухонос, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко, М. К. Якимчук та ін. Правова природа кримінальної процесуальної діяльності прокурора слугувала предметом наукового аналізу у працях О. С. Александрова, М. І. Бажанова, В. І. Баскова, В. Г. Бесарабова, О. М. Васильєва, Л. Є. Владимірова, С. І. Зарудного, Г. А. Джаншієва, В. С. Зеленецького, Г. М. Корольова, М. В. Муравйова, І. Л. Петрухіна, М. М. Розіна, В. І. Рохліна, М. В. Руденка, В. М. Савицького, Г. П. Середи, О. В. Смирнова, М. С. Строговича, А. В. Тушева, І. Я. Фойницького, С. Д. Шестакової та ін. Питання щодо функцій прокуратури вивчали В. С. Бабкова, Л. Р. Грицаєнко, Л. М. Давиденко, О. М. Литвак, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, Ю. Є. Полянський, П. В. Шумський та ін. У наукових працях вчені висвітлювали різні аспекти реалізації прокурорами кримінальних процесуальних функцій і повноважень. Проте питання визначення правового статусу прокурора за чинним новелізованим законодавством є недостатньо дослідженими.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – визначення ролі й місця прокурора у кримінальному судочинстві. Це завдання реалізовано шляхом ґрунтовного аналізу процесуального статусу прокурора як

суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності, характеристики складової цієї діяльності через наявність у нього повноважень наглядового й обвинувального характеру під час розслідування та підтримання публічного обвинувачення в суді.

Виклад основного матеріалу

Місце та роль прокурора в кримінальному процесі окреслено в спеціальних нормах КПК та інших законодавчих актах. Так, відповідно до ч. 2 ст. 36 «Прокурор» КПК України ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012), передбачено 20 повноважень, завдяки яким прокурор реалізовує свої функції. За функціональним призначенням їх можна поділити на наглядові та обвинувальні. Однак до наглядових ми їх відносимо умовно, оскільки нагляд по своїй суті передбачає дві складові: перевірку та відповідальність, а в чинному КПК відповідальність піднаглядних суб'єктів виключена. Тому в прокурора залишилося лише право на рекомендацію про притягнення до відповідальності за порушення норм закону, а не власне притягнення винуватої службової особи особисто.

Отже, до повноважень наглядового характеру, на нашу думку, належать такі:

1) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

3) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у випадку неефективного досудового розслідування;

4) погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

5) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту та законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність й об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

6) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи

необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України.

Обвинувальними повноваженнями є:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

2) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

3) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

4) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

5) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, зокрема щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

6) повідомляти особі про підозру;

7) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом і законом;

8) затверджувати чи відмовляти в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи цих клопотань, самостійно складати обвинувальний акт або зазначені клопотання;

9) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

10) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення в порядку, встановленому цим Кодексом;

11) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням у порядку, встановленому цим Кодексом;

12) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку та затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами

України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

13) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом;

14) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Отже, з огляду на вищезазначене, можна дійти висновку, що, по-перше, у чинного прокурора наглядових повноважень значно менше, ніж обвинувальних, а, по-друге, навіть наглядові повноваження мають обвинувальний характер.

Наукова новизна

Статус і повноваження прокурора в кримінальному процесі кардинально змінився після проведення конституційної реформи у сфері правосуддя. Це об'єктивно зумовило інституційно-функціональну трансформацію органів прокуратури.

Змістовно окреслена діяльність прокурора охоплює такі конституційні функції органів прокуратури: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організація та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, розв'язання відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими й розшуковими діями органів правопорядку та відповідає вимогам КПК України.

Законодавчо визначеним функціям прокурора відповідають напрями його кримінально-процесуальної діяльності – обвинувальний (починаючи з повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення й до винесення обвинувального вироку суду) та наглядовий (процесуальне керівництво досудовим розслідуванням).

Проте серед науковців відсутня єдність думок щодо цього питання. Зокрема, А. Дворник зазначає, що аналіз наявних у доктрині позицій щодо функціональної ролі прокурора в досудовому кримінальному провадженні дозволяє виокремити принаймні чотири основних погляди: прокурор є суб'єктом нагляду; єдиною функцією прокурора є обвинувачення (кримінальне переслідування); прокурор поєднує нагляд з обвинуваченням (кримінальним переслідуванням); прокурор здійснює нагляд й обвинувачення (кримінальне переслідування) разом з іншими функціями, зокрема процесуальним керівництвом розслідування, охороною прав людини та громадянина тощо (Dvornyk, 2013).

Концептуальною новелою КПК України є наділення прокурора повноваженнями щодо здійснення нагляду за додержанням законів під

час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36).

У межах нагляду в теорії кримінального процесу існують різні погляди щодо визначення поняття прокурорського нагляду. У юридичній літературі прокурорським наглядом є вид діяльності спеціально уповноважених органів державної влади, наділених повноваженнями з виявлення порушень законів, ужиття заходів щодо поновлення порушених прав громадян і юридичних осіб та притягнення винуватих до відповідальності (Marochkin, & Karkach, 2004). Головну мету прокурорського нагляду В. М. Савицький вбачає в забезпеченні нормального, відповідно до законів, розслідування, а також вчасного запобігання порушення процесуальних норм (Savitskiy, 1975).

Сутність прокурорського нагляду на досудовому провадженні, на думку О. Ю. Татарова, полягає, з одного боку, у спостереженні за тим, щоб органи та посадові особи, на діяльність яких розповсюджено наглядові повноваження, дотримувалися покладених на них обов'язків та правил, а з іншого – у разі порушення цих правил – у своєчасному застосуванні заходів для відновлення законності з притягненням винуватих до відповідальності. Причому об'єктом прокурорського нагляду є встановлений законом порядок вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та процес їх розслідування (Tatarov, 2012).

Найбільш дискусійним стосовно визначення поняття прокурорського нагляду є питання про віднесення його до процесуальної або непроцесуальної діяльності, а також пошуку критеріїв співвідношення прокурорського нагляду й функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням (Alenin, 2009). Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України процесуальне керівництво – це форма прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

Погляди вчених-процесуалістів стосовно співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва також мають відмінності. Певна частина вчених зазначає, що поняття «нагляд» і «керівництво» мають відмінне семантичне значення: нагляд – це «перевірка або спостереження з метою перевірки», а керівництво – власне «процес управління», що полягає у здійсненні «направляючої діяльності».

У західній кримінальній процесуальній доктрині поширеним є погляд на процесуальне керівництво як на форму прокурорського нагляду. Експерти Ради Європи констатували, що «нагляд є тотожним процесуальному керівництву, також тотожними є пред'явлення обвинувачення та підтримання державного обвинувачення в суді, а, отже, ці новели

КПК України відповідають Конституції України». Експерти також зауважили, що в КПК України відсутні положення, що не відповідають Основному Закону, а висловлені в цій частині зауваження – це питання інтерпретації тих чи інших норм (Makbraid, 2010).

Власне поняття процесуального керівництва досудовим розслідуванням І. Гловюк визначає як регламентовану нормами кримінального процесуального законодавства цілеспрямовану діяльність прокурора щодо організації швидкого та повного розслідування (у формі дізнання та досудового слідства) шляхом прийняття процесуальних рішень і забезпечення їх виконання (Hloviuk, 2013).

Водночас для розуміння процесуального керівництва нам потрібна відповідь на питання: для чого воно існує, яку мету має вирішити? На нашу думку, цей вид діяльності прокурора, як власне і вся його кримінальна процесуальна діяльність, є обвинувальною, спрямованою на виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), а саме, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, тобто прокурор, використовуючи надані законом повноваження, фактично повинен зібрати максимум інформації, яка підтверджує вину певної особи у вчиненні злочину.

Отже, процесуальне керівництво – обвинувальний напрям діяльності прокурора на стадії досудового розслідування, сутність якого становить регламентована Конституцією та законами України кримінальна процесуальна діяльність прокурора, яку реалізовано шляхом організації нагляду в кримінальному провадженні та яка є складовою публічного обвинувачення. Схильні до такої думки 68,5 % опитаних нами прокурорів – процесуальних керівників.

З огляду на правову природу діяльності прокурора, на нього покладено величезну відповідальність, оскільки він повинен у кожному випадку бути об'єктивним і неупередженим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до кримінальної відповідальності, а жоден невинуватий не був обвинувачений, засуджений чи підданий необґрунтованому процесуальному примусу.

Стосовно співвідношення функцій процесуального керівництва й обвинувачення вважаємо, що зміст обвинувачення значно ширший вид діяльності, а тому містить й процесуальне керівництво.

На нашу думку, у чинній редакції Конституції України функцію обвинувачення зазначено не зовсім повно. Так, у ст. 131-1 Конституції України констатовано, що на прокуратуру покладено підтримання публічного обвинувачення в суді (п. 1), таким чином обмежуючи діяльність прокурора лише судовою стадією. Отже,

залишається поза сферою конституційно-правового регулювання реалізація прокурором функції обвинувачення на стадії досудового розслідування. На підтримку цієї тези можна навести кілька аргументів.

По-перше, «підтримати» обвинувачення можна виключно в суді, (Rohatiuk, 2017), а сформулювати, сформувати та скласти обвинувальний акт – лише на стадії досудового розслідування. Отже, таку обвинувальну, кримінальну процесуальну діяльність треба розглядати як одне ціле, з початку реєстрації злочину й до кінця, а не лише як епізодичну завершальну стадію.

По-друге, у Конституції обвинувачення визначено терміном «публічне», яке є повнішим і коректнішим у цьому випадку, оскільки походить від латинського слова «publice», що означає «офіційно від імені чи за наказом держави, в інтересах держави на користь суспільству». (Цю тезу також підтримало понад 60 % опитаних прокурорів). Проте, так само обмежено зміст обвинувальної діяльності єдиною судовою стадією.

Постає питання: чи займається на досудовому розслідуванні прокурор обвинувальною діяльністю? Відповідь, беззаперечно, стверджувальна. Якщо навіть у чинному КПК України не існує поняття «постанови про пред'явлення обвинувачення», то це не означає, що підозра, яку повідомляють особі, має «виправдовувальний» характер. Саме підозра і є тією підвалиною, на підставі якої формулюють подальше обвинувачення.

Отже, на нашу думку, функція публічного обвинувачення має бути реалізована прокурором від імені держави під час досудового розслідування, а також судового провадження. Вона полягає у кримінальній процесуальній діяльності з прокурорського нагляду, процесуального керівництва та підтримання обвинувачення в суді.

Поняття обвинувачення чинний КПК України визначає ширше, ніж в Основному Законі – як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України (п. 13 ч. 1 ст. 3), а державне обвинувачення – як вид процесуальної діяльності прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3) ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012). Із законодавчо закріплених визначень зрозуміло, що поняття державного обвинувачення в суді за змістом вужче за поняття обвинувачення, яке охоплює усю обвинувальну діяльність із початку кримінального провадження й до винесення

вироку в суді, а отже, співвідноситься як частина та ціле.

Ми неодноразово зауважували та вважаємо, що обвинувачення є окремою кримінальною процесуальною функцією, сутність якої становить регламентоване законом спрямування діяльності суб'єктів обвинувачення (прокурора, слідчого, потерпілого та цивільного позивача, їх представників), що здійснюється шляхом твердження винуватості конкретної особи, яка вчинила злочин, і полягає у формулюванні підозри, обвинувачення, застосування до неї заходів процесуального примусу, зокрема запобіжних заходів, збирання доказів винуватості цієї особи й обґрунтування кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом (Rohatiuk, 2007).

У юридичній науці відбувається чимало наукових дискусій стосовно обрання підходу до розуміння «обвинувачення» як фундаментальної правової категорії. Проте більшість авторів єдині щодо того, що публічне обвинувачення в процесуальному значенні має досудову (початкову) і судову (остаточну) складові, тобто обвинувачення все ж таки здійснюється на етапі досудового розслідування, а не лише під час судового розгляду (Pohoretskyi, 2015). Схильні до такої думки й ми, однак є певні доповнення.

Варто згадати одну з концептуальних новел нового КПК України, передбачену параграфом 2 глави 3, згідно з якою прокурор належить саме до сторони обвинувачення. А оскільки відповідно до ст. 36 цієї ж глави передбачено переважно повноваження прокурора під час досудового розслідування, то це означає, що участь прокурора на стороні обвинувачення здійснюється на всіх стадіях кримінального провадження, відповідно, й обвинувальна діяльність здійснюється до початку судового розгляду. Залишаються невизначеними лише момент початку цієї діяльності та її межі.

Засади обвинувачення починають формуватися в момент реєстрації кримінального провадження, достатні дані, що вказують на наявність ознак злочину. Це дає підставу для цілком обґрунтованого припущення про наявність «майбутнього» підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, тобто особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. Саме тому провадження реєструють з метою встановлення цієї особи у подальших стадіях процесу та притягнення її до відповідальності, вручивши їй обвинувальний акт, а під час судового розгляду – підтримати публічне обвинувачення стосовно неї.

Отже, за хронологією розслідування провадження, першим персоніфікованим процесуальним документом обвинувального характеру, у якому починає формуватися майбутнє обвинувачення, є письмове повідомлення про підозру. Тобто

твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого кримінальним законом, висунуте в порядку, встановленому КПК України. Лише в цьому разі у підозрюваного з'являється можливість реалізовувати повною мірою своє право на захист.

Наведемо ще декілька додаткових аргументів щодо того, що початком обвинувачення в широкому розумінні не може вважатися виключно один процесуальний документ. Кожний процесуальний акт: чи то постанова, чи клопотання, що готується прокурором або слідчим, – обов'язково мають опис обставин, що свідчать про вчинення особою злочину, а отже, і початкову обвинувальну тезу. Підтвердженням цього є і власне сама законодавча дефініція. Оскільки, відповідно до змісту обвинувачення, твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України (п. 13 ч. 1 ст. 3).

Слід зауважити, що обвинувальна функція прокурора на досудовому розслідуванні завершується складанням обвинувального акта та зверненням з ним до суду. Крім того, варто уточнити, яким чином закінчується функція обвинувачення. Логічним завершенням обвинувачення є винесення судом обвинувального вироку.

Проаналізувавши напрями діяльності прокурора, ми дійшли висновку, що першочерговим його призначенням в українському судочинстві є не нагляд, а здійснення обвинувачення.

Таке твердження кореспондується з Рекомендаціями ПАРЕ «Про роль служби публічних обвинувачів в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» ("Rekomendatsiia PARIE", 2003). У Керівних принципах ООН щодо осіб, які здійснюють судові переслідування (прокурорів обвинувачів), наголошено на чіткому розмежуванні повноважень обвинувача від судових функцій (ст. 10) ("Rukovodiashchie printsiipy", 1990).

До аналогічної думки схильні міжнародні експерти, які у своєму дослідженні про роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу зазначили, що з понад 20 повноважень,

передбачених ч. 2 ст. 36 КПК України, лише сім можна тією чи іншою мірою віднести до наглядових ("Zvit za rezultatamy", 2017).

Грунтуючись на зазначеному вище, екстраполюючи кримінальну процесуальну діяльність прокурора через мету, яку він ставить перед собою, праксеологічне спрямування його багатогранної роботи спрямовано на обґрунтування обвинувачення щодо особи та підтвердження його в суді.

Опитані нами прокурори – процесуальні керівники, які кожен день здійснюють кримінальну процесуальну діяльність, у 76 % засвідчили, що така діяльність прокурора є обвинувальною.

На нашу думку, частину прокурорського нагляду, зазначеного в Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року, перейняв на себе судовий контроль. Прокурор як сторона обвинувачення має здійснювати, і здебільшого здійснює, функцію саме обвинувачення як основоположну в кримінальному процесі.

Висновки

Отже, проаналізувавши зміст кримінальної процесуальної діяльності прокурора в чинному КПК, констатуємо, що вона має не наглядовий, а обвинувальний характер, оскільки: по-перше, прокурор є суб'єктом сторони обвинувачення; по-друге, серед його повноважень, закріплених КПК України, переважають обвинувальні; по-третє, він формує обвинувачення шляхом організації ефективного досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва ним; по-четверте, його професійний інтерес полягає в проведенні досудового розслідування в суворій відповідності з вимогами закону з метою формування доказів обвинувачення, які є належними, допустимими, достовірними й достатніми для обґрунтованого твердження про вину вчинення обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення; по-п'яте, він підтримує публічне обвинувачення в суді з метою постановлення судом обвинувального вироку.

REFERENCES

- Alenin, Yu.P. (Ed.). (2009). *Kryminalno-protsesualne pravo Ukrainy [Criminal procedure law of Ukraine]*. Kharkiv: Odissei [in Ukrainian].
- Dvornyk, A. (2013). Povnovazhennia prokurora u dosudovomu kryminalnomu provadzhenni [Powers of the prosecutor in pre-trial criminal proceedings]. *Visnyk prokuratury, Bulletin of the Prosecutor's Office*, 8, 122-128 [in Ukrainian].
- Hloviuk, I. (2013). Protsesualne kerivnytstvo prokurora dosudovym rozsliduvanniam [Procedural guidance of the prosecutor by pre-trial investigation]. *Visnyk prokuratury, Bulletin of the Prosecutor's Office*, 12, 79-88 [in Ukrainian].
- Karkach, P.M. (2018). Deiaki pytannia prokurorskoï dialnosti u sferi protydii zlochynnosti [Some issues of prosecutorial activity in the field of crime prevention]. *Yuryst Ukrainy, Lawyer of Ukraine*, 2, 87-92. doi: <http://www.doi.org/10.31359/2222-5544-2018-37-2-87> [in Ukrainian].

- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (n.d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Kurbatova, I.S. (2020). *Prokuror u kryminalnomu sudochynstvi: teoretychni ta prykladni problemy realizatsii derzhavoiu konstytutsiinykh prav liudyny i hromadianyna* [The prosecutor in criminal proceedings: theoretical and applied problems of realization by the state of the constitutional rights of the person and the citizen monohrafiya]. Irpin: Un-t derzh. fiskal. Sluzhby Ukrainy [in Ukrainian].
- Lapkin, A.V. (2019). Shchodo vyznachennia mety, zavdan ta funkt sii prokuratury [On determining the purpose, tasks and functions of the prosecutor's office]. *Pravovi horyzonty, Legal Horizons*, 17, 97-101. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i17.p:97> [in Ukrainian].
- Makbraid, Dzh. (2010). *Yevropeiska konvents iia z prav liudyny ta kryminalnyi protses* [European Convention on Human Rights and Criminal Procedure]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Marochkin, I.E., & Karkach, P.M. (Ed.). (2004). *Prokurorskyi nahliad v Ukraini* [Prosecutorial supervision in Ukraine]. Kharkiv: Odissei [in Ukrainian].
- Nakaz Heneralnoho prokurora Ukrainy "Pro orhanizats iuu prokurorskoho nahliadu za dodержанням законів орhanamy, yaki provodiat operatyvno-rozshukovu diialnist'": vid 3 hrud. 2012 r. No. 4/1hn [Order of the Prosecutor General of Ukraine "On the organization of prosecutorial supervision over the observance of laws by bodies conducting operational and investigative activities" from December 3, 2012, No. 4/1gn]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-12#Text> [in Ukrainian].
- Nakaz Heneralnoho prokurora Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizats iuu diialnosti prokuroriv i slidchykh orhaniv prokuratury u kryminalnomu provadzhenni": vid 28 berez. 2019 r. No. 51 [Order of the Prosecutor General of Ukraine "About the statement of the Order of the organization of activity of prosecutors and investigative bodies of prosecutor's office in criminal proceedings" from March 28, 2019, No. 51]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19#Text> [in Ukrainian].
- Pohoretskyi, M.A. (2015). Prokuror u kryminalnomu protsesi: shchodo vyznachennia funkt sii [Prosecutor in criminal proceedings: on the definition of functions]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 6, 86-95 [in Ukrainian].
- Rekomendats iia PARIE 1604 (2003) 11 "Pro rol sluzhby publichnykh obvynuvachiv v demokratychnomu suspilstvi, zasnovanomu na verkhovenstvi prava" vid 27 trav. 2003 r. [PACE Recommendation 1604 (2003) 11 "On the role of public prosecutors in a democratic society based on the rule of law" from May 27, 2003]. (n.d.). www.coe.int. Retrieved from [https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/\[2003\]/Rec1604.asp](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2003]/Rec1604.asp) Text [in Ukrainian].
- Rohatiuk, I.V. (2007). *Obvynuvachennia u kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Accusations in the criminal process of Ukraine]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Rohatiuk, I.V. (2017). Pidtrymannia prokurorom publichnoho obvynuvachennia v sudi: protsesualna taktyka v nestandardnykh umovakh [Prosecutors support of public prosecution in court: procedural tactics in non-standard conditions]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of the National Academy of Internal Affairs*, 1(13), 87-93 [in Ukrainian].
- Rukovodiashchie printsipy, kasaiushchiesia roli lits, osushchestvliaiushchikh sudebnoe presledovanie priniaty vosmym Kongressom Organizats iei Obedinennykh Natsiy po preduprezhdeniiu prestupnosti i obrashcheniiu s pravonarushiteliami, Gavana, Kuba, 27 avg. - 7 sent. 1990 g.: mezndunar. dok. ot 7 sent. 1990 g. [Guidelines on the Role of prosecutors, The Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, August 27 - September 7 from September 7, 1990]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_859#Text [in Russian].
- Savitskiy, V.M. (1975). *Ocherk teorii prokurorskogo nadzora v ugovnom sudoproizvodstve* [Essay on the theory of prosecutorial supervision in criminal proceedings]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Tatarov, O.Yu. (2012). *Dosudove provadzhennia v kryminalnomu protsesi Ukrainy: teoretyko-pravovi ta orhanizats iini zasady (za materialamy MVS)* [Pre-trial proceedings in the criminal process of Ukraine: theoretical, legal and organizational principles (according to the Ministry of Internal Affairs)]. Kyiv: Donetsk; Promin [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy": vid 14 zhovt. 2014 r. No. 1698-VII [Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine" from October 14, 2014, No. 1698-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro operatyvno-rozshukovu diialnist'": vid 18 liut. 1992 r No. 2135-XII [Law of Ukraine "About operative-search activity" from February 18, 1992, No. 2135-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro sluzhbu bezpeky Ukrainy": vid 25 berez. 1992 r No. 2229-XII [Law of Ukraine "On the Security Service of Ukraine" from March 25, 1992, No. 2229-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pershocherhovyykh zakhodiv iz reformy orhaniv prokuratury": vid 19 veres. 2019 r. No. 113-IX [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Priority Measures to Reform the Prosecutors Office" from September 19, 2019, No. 113-IX]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#n53> [in Ukrainian].

- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia)": vid 2 cherv. 2016 r. No. 1401-VIII [Law of Ukraine "On amendments to the Constitution of Ukraine (on justice)" from June 2, 2016, No. 1401-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6> [in Ukrainian].
- Zvit za rezultatamy doslidzhennia 2016-2017 "Rol prokurora na dosudovii stadii kryminalnoho protsesu" [Report on the results of the study 2016-2017 "The role of the prosecutor at the pre-trial stage of the criminal process". Kyiv. (n.d.). *ecpl.com.ua*. Retrieved from <https://ecpl.com.ua/analytics/rol-prokurora-na-dosudovij-stadiji-kryminalnoho-protsesu/> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Кримінально-процесуальне право України : підручник / за ред. Ю. П. Аленіна. Харків : Одіссей, 2009. С. 183.
- Дворник А. Повноваження прокурора у досудовому кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури*. 2013. № 8. С. 122–128.
- Гловюк І. Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12. С. 79–88.
- Каркач П. М. Деякі питання прокурорської діяльності у сфері протидії злочинності. *Юрист України*. 2018. № 2. С. 87–92. doi: 10.31359/2222-5544-2018-37-2-87.
- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Курбатова І. С. Прокурор у кримінальному судочинстві: теоретичні та прикладні проблеми реалізації державою конституційних прав людини і громадянина : монографія. Ірпінь : Ун-т держ. фіскал. служби України, 2020. 370 с.
- Лапкін А. В. Щодо визначення мети, завдань та функцій прокуратури. *Правові горизонти*. 2019. № 17. С. 97–101. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i17.p.97>.
- Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010. 576 с.
- Прокурорський нагляд в Україні : підручник / за ред. І. Є. Марочкіна, П. М. Каркача. Харків : Одіссей, 2004. 306 с.
- Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність : наказ Генерального прокурора України від 3 груд. 2012 р. № 4/1гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-12#Text>.
- Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : наказ Генерального прокурора України від 28 берез. 2019 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19#Text>.
- Погорецький М. А. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій. *Право України*. 2015. № 6. С. 86–95.
- Рекомендація ПАРЕ 1604 (2003) 11 «Про роль служби публічних обвинувачів в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» від 27 трав. 2003 р. URL: [https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/\[2003\]/Rec1604.asp](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2003]/Rec1604.asp).
- Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Атіка, 2007. 160 с.
- Рогатюк І. В. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді: процесуальна тактика в нестандартних умовах. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 87–93.
- Руководящие принципы, касающиеся роли лиц, осуществляющих судебное преследование приняты восьмым Конгрессом Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Гавана, Куба, 27 авг. – 7 сент. 1990 г.: междунар. док. от 7 сент. 1990 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_859.
- Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. М. : Наука, 1975. 383 с.
- Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ ; Донецьк : Промінь, 2012. 640 с.
- Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
- Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
- Про службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19 верес. 2019 р. № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#n53>.
- Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>.
- Звіт за результатами дослідження 2016–2017 «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу». Київ, 2017. URL: <https://ecpl.com.ua/analytics/rol-prokurora-na-dosudovij-stadiji-kryminalnoho-protsesu/>.

Стаття надійшла до редколегії 23.07.2020

Rohatiuk I. – Doctor of Law, Associate Professor, Senior Research Fellow, Senior Lecturer of the Department of Prosecutors' Training on Procedural Guidance and Forensic Providing of Pre-Trial Investigation of the Institute of Special Training of the National Prosecution Academy of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-4597>

Is the Prosecutor under the Current Criminal Procedure Code: Prosecutor or Supervisor?

*Turbulent changes in legislation in recent years have laid fertile ground for scientists. Sometimes, for some time, laws governing criminal procedural relations are passed so quickly and strangely that they only harm the interests of the state and complicate the work of the prosecutor-procedural manager during the investigation of criminal proceedings. In this regard, the question of the role and place of the prosecutor in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of citizens in the criminal proceedings, the implementation of its functions and powers remains open. This is confirmed by the amendments to the Constitution of Ukraine adopted in July 2016, which are still not implemented in other laws of Ukraine four years later. The updated status of the prosecutor enshrined in the Basic Law of Ukraine creates a new basis for the procedural tactics of investigating criminal proceedings. In view of the above, it is necessary to investigate the new legislation, empirical results and the practical component of the prosecutor's activities. The paper considers the functional algorithm of actions of the prosecutor-procedural manager on the investigation of criminal offenses. The **purpose** of the article is to characterize the features of the procedural status of the prosecutor as a subject of criminal proceedings in the investigation of crimes, the component of this activity as a supervisor or prosecutor in criminal proceedings, comparing such powers and determining the nature of such activities by their number in law. **Methodology.** To achieve this goal, the formal-logical method, system-structural, comparative-legal, and statistical methods are used. **Scientific novelty.** By analyzing the provisions of recent changes in legislation and judicial and prosecutorial practice, the main direction of the prosecutor's work as a prosecutor in criminal proceedings has been established. Attention is paid to the specifics of the prosecutor's procedural tactics at the stage of pre-trial investigation and in court, its focus on the reasonable involvement of a person who has committed a criminal offense in order to pass a court conviction. **Conclusions.** The role and functional content of the criminal procedural activity of the prosecutor in the Ukrainian judiciary are established. At present, he is primarily a prosecutor, with a small number of supervisory powers, which is why the prosecutor's supervisory functions are defined as secondary. At the same time, the prosecutor is the determining and main participant in the criminal proceedings, as he acts at all its stages from the beginning of the criminal proceedings to its end.*

Keywords: prosecutor; criminal procedural activity; prosecutor; public prosecution; prosecutorial supervision; procedural management.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 343.137.32

doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.112>

Калінніков О. В. – аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4337-833X>

Порівняльний аналіз кримінального провадження *in absentia* в законодавстві ФРН та України

Метою статті є порівняння кримінального процесуального законодавства Федеративної Республіки Німеччини та України щодо кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого на стадії як досудового розслідування, так і судового розгляду, а також дослідження відповідності законодавств цих країн міжнародним документам, у яких визначено критерії, що регламентують розгляд у порядку *in absentia* та практиці Європейського суду з прав людини. **Методологія.** З огляду на поставлену мету, особливості об'єкта й предмета дослідження, обрано методологічний інструментарій. Під час дослідження використано систему методів наукового пізнання: формальної логіки (абстрагування, аналогію, дедукцію, індукцію, синтез) – для з'ясування змісту розглядуваного питання; теоретичний – у процесі дослідження наукової та навчально-методичної літератури. **Наукова новизна** полягає в комплексному дослідженні кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальному процесуальному законодавстві Федеративної Республіки Німеччини та України, причому увагу акцентовано на кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини для з'ясування всіх його особливостей з метою визначення подальших шляхів розвитку кримінального процесуального законодавства України. За результатами здійсненого дослідження сформульовано **висновки**: 1) кримінальне процесуальне законодавство як Федеративної Республіки Німеччини, так й України передбачає певний порядок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*); 2) Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини фактично не передбачає можливості проведення досудового розслідування за відсутності особи, що суттєво відрізняє його від Кримінального процесуального кодексу України, який визначає порядок спеціального досудового розслідування (*in absentia*); 3) кримінальне процесуальне законодавство Федеративної Республіки Німеччини, на відміну від Кримінального процесуального кодексу України, передбачає так зване окреме провадження, спрямоване на спонукання обвинуваченого до явки в суд; 4) за кримінальним процесуальним законодавством Федеративної Республіки Німеччини, на відміну від України, проведення повного основного слухання за відсутності обвинуваченого (підсудного) можливе в певних випадках, за умов належного повідомлення у справах, за результатами судового розгляду яких може бути призначено покарання у вигляді переважно грошового стягнення; 5) Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини здебільшого відповідає стандартам Європейського суду з прав людини; 6) кримінальне процесуальне законодавство України знаходиться на стадії становлення і не цілком відповідає міжнародним стандартам, які пред'являють до кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*), а тому для розвитку кримінального процесуального законодавства України *in absentia* певні правові норми Кримінального процесуального кодексу Федеративної Республіки Німеччини може бути запозичено.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування; спеціальне судове провадження, *in absentia*; підозрюваний; обвинувачений; конфіскація; КПК ФРН.

Вступ

У кримінальному процесуальному законодавстві Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) протягом тривалого часу діє процедура кримінального провадження за відсутності особи, що є достатньо ефективною.

Водночас КПК України, який набрав чинності 19 листопада 2012 року, до січня 2014 року не передбачав можливість завершення досудового розслідування та ухвалення вироку за відсутності підозрюваного (обвинуваченого). Окремий інститут спеціального досудового розслідування як складова кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) було запроваджено в жовтні 2014 року.

Аспекти кримінального процесуального законодавства України щодо кримінального

провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні досліджували різні науковці, серед яких: В. В. Афанасьєв, О. В. Баулін, І. В. Гловюк, В. В. Зуєв, О. С. Мазур, Г. В. Матвієвська, О. О. Нагорнюк-Данилюк, Р. Г. Песцов, В. О. Попелюшко, О. Ю. Татаров, В. М. Трофименко, Л. Д. Удалова, О. Г. Шило, С. Л. Шаренко, Д. М. Шишман та ін.

Особливості кримінального процесуального законодавства ФРН у різні періоди досліджували такі науковці, як Л. В. Головка, К. Ф. Гуценко, В. О. Попелюшко, Ю. Піх, В. А. Савченко, Я. І. Соловій, Б. А. Филимонов, В. І. Фелик, В. Д. Юрчишин та ін.

Водночас питання порівняльного аналізу кримінального провадження за відсутності

підозрюваного чи обвинуваченого *in absentia* в кримінальному процесуальному законодавстві України та ФРН не вивчали, тож воно потребує детального дослідження з метою наукового його осмислення.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є порівняльне дослідження кримінального процесуального законодавства ФРН та України щодо кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду, а також визначення відповідності законодавств цих країн міжнародним документам, які встановлюють критерії, що регламентують розгляд у порядку *in absentia* та практиці Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу

Основним джерелом німецького кримінально-процесуального права є КПК ФРН (нім. *Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland*), прийнятий ще 1 лютого 1877 року ("*Strafprozessordnung für*"). Іншими джерелами кримінально-процесуального законодавства ФРН є: Закон про судоустрій 1877 року, Кримінальний кодекс 1871 року, Закон про суддів 1961 року, Закон про суди у справах неповнолітніх 1974 року, а також Конвенція про захист прав людини і основних свобод, ратифікована Бундестагом 1952 року (Gutsenko, Golovko, & Filimonov, 2002, p. 410-411), і практика Європейського суду з прав людини, які мають істотне значення в праві Німеччини (Kozachenko, 2018, p. 106).

Загалом німецьке кримінально-процесуальне законодавство є стабільним і динамічним, оскільки його постійно вдосконалювали й доповнювали положеннями, яких вимагало сьогодення (Savchenko, Solovii, Felyk, & Yurchyshyn, 2017, p. 18).

Метою кримінального провадження в німецькій процесуальній літературі здебільшого визнають істину (Nazarov, 2019, p. 79), справедливість і юридичну стабільність як необхідні передумови для вирішення кримінально-правового спору, а отже, для відновлення та підтримання суспільного правопорядку (Pikh, 2019, p. 162).

КПК ФРН 1877 року в його первинній редакції допускав заочне провадження лише в не надто важливих справах, у яких покарання зводилося до грошового стягнення (Popeliushko, 2015, p. 36).

В умовах сьогодення в німецькому законодавстві участь обвинувачених у кримінальному судочинстві пов'язана з конституційним зобов'язанням держави поважати людську гідність і, з огляду на це, правом на справедливе слухання та принципом винуватості. Крім того, за винятком деяких альтернативних проваджень, законо-

давство Німеччини передбачає особисту присутність обвинуваченого (підсудного) протягом усього судового розгляду (Quattrocolo, & Ruggeri, 2019, p. 123).

Важливе значення в німецькій кримінальній процедурі має присутність обвинуваченого (Deiters, 2015, p. 37), і це засвідчує, що незаконна відсутність обвинуваченого в значній частині судового розгляду є «абсолютною підставою для апеляції» (Roxin, & Schünemann, 2014, p. 355).

Відповідно до рішень Федерального конституційного суду, особиста участь обвинуваченого в кримінальному провадженні за процесуальним законодавством ФРН слугує не лише забезпеченню прав на захист, а й надійнішому встановленню фактів, відображає конституційну думку про те, що позиція обвинуваченого є суттєвою частиною судового провадження (Deiters, 2015).

У КПК ФРН для позначення кримінального процесу за відсутності особи використовують поняття «*abwesenheit*». У загальновизнаній практиці Європейського суду з прав людини використовують термін «*in absentia*» для позначення кримінального провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), тому саме це поняття ми будемо використовувати під час порівняння кримінального процесу України та ФРН.

Водночас порядок кримінального провадження на території України, відповідно до ст. 1 КПК України (далі – КПК України) ("*Kryminalnyi protsesualnyi kodeks*", 2012), визнаний лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке охоплює відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України.

На початковому етапі КПК України, який набрав чинності 19 листопада 2012 року та є чинним донині, не передбачено можливість здійснення досудового розслідування та судового розгляду за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, у зв'язку з відсутністю процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування чи суду.

Першою спробою подолання цієї прогалини був Закон України від 16 січня 2014 року № 725-VII, що запроваджував заочне кримінальне провадження. Проте зазначені зміни до КПК України набули чинності 22 січня 2014 року, а вже 2 лютого 2014 року втратили чинності на підставі Закону України від 28 січня 2014 року № 732-VII.

Лише Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної

безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII ("Zakon Ukrainy", 2014) запровадив інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, що в КПК України дістав назву спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження (in absentia).

Отже, кримінальне процесуальне законодавство як ФРН, так й України передбачають певний порядок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia). Проте якщо в Україні in absentia – це порівняно новий інститут, який знаходиться на стадії становлення, то у ФРН він є традиційним інститутом кримінального процесу, який діє протягом тривалого часу й має сформовану практику правозастосування.

На стадії досудового розслідування до пред'явлення публічного обвинувачення, яким є момент передачі прокуратурою обвинувального висновку до суду (абзац 1 § 170 КПК ФРН), у разі відсутності обвинуваченого із зазначених причин прокуратурі надано право тимчасово закрити провадження, однак лише після того, як фактичні обставини справи досліджено, наскільки це можливо, і докази процесуально забезпечено, наскільки це необхідно (§ 154f КПК ФРН) (Popeliushko, 2015, p. 39-40).

Водночас на підставі аналізу глави 24¹ КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» (ст. 297¹–297⁵) вбачається, що спеціальне досудове розслідування (in absentia): 1) здійснюють лише щодо особи, яка набула статусу підозрюваного за наявності достатніх доказів щодо забезпечення обізнаності особи про наявне кримінальне провадження, зокрема шляхом вручення їй повідомлення про підозру й повісток про виклик (Shyshman, 2019, p. 180, 182); 2) щодо чітко визначених категорій кримінальних правопорушень (Afanasiev, 2018, p. 37), які належать переважно до тяжких та особливо тяжких злочинів; 3) у випадку переховування підозрюваного від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошення його в міждержавний та/або міжнародний розшук (Omelchuk, 2019, p. 183); 4) за обов'язковою участю захисника, зокрема шляхом забезпечення його участі слідчим, прокурором (Larkin, 2018, p. 110); 5) за умови дотримання додаткових, порівняно із загальним порядком кримінального провадження, гарантій забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (Trahniuk, 2018, p. 81).

Отже, КПК ФРН фактично не передбачає можливості проведення досудового розслідування за відсутності особи, що суттєво відрізняє його від

КПК України, який визначає порядок спеціального досудового розслідування (in absentia).

КПК ФРН, зазначає В. О. Попелюшко, передбачає декілька різновидів основного судового розгляду in absentia (Popeliushko, 2015):

1) у випадках, коли підсудний покидає судовий розгляд або не з'являється на продовження відкладеного основного судового розгляду. У таких випадках судовий розгляд може завершитися за відсутності підсудного, якщо підсудний уже був допитаний по суті обвинувачення і суд не вважає необхідною його подальшу присутність (§ 231 абз. 2 КПК ФРН). Такий процесуальний механізм спрямований на запобігання перешкоджанню або неправомірному затягуванню судового розгляду. Основне слухання може бути закінчене за відсутності особи, якщо підсудний відсутній або не з'являється, коли перерване основне слухання продовжується. Для цього потрібно, щоб суд першої інстанції вже розглядав особу за звинуваченням, тобто підсудному було надано можливість відповісти на обвинувальний акт після того, як він був прочитаний на початку основного слухання (Gmel, 2013);

2) коли підсудний навмисно вводить себе в стан процесуальної недієздатності й у такий спосіб навмисно перешкоджає належному проведенню чи продовженню судового розгляду в його присутності за умови, що він ще не був допитаний по суті обвинувачення, хоча після відкриття основного судового розгляду мав таку можливість (§ 231a КПК ФРН). Відсутність підсудних вважається винною, якщо після їх розгляду за обвинувальним висновком вони поставили себе в умову, що перешкоджає придатності до судового розгляду (Roxin, & Schünemann, 2014, p. 356);

3) у випадку видалення підсудного із зали судового засідання в попереднє ув'язнення через неналежну його поведінку, якщо особа серйозно порушує порядок слухання (§ 177 Закону про судову систему, § 231b КПК ФРН) (Meyer-Goßner, 2016). У такому разі судовий розгляд може продовжуватися за його відсутності, якщо суд не вважає необхідною його подальшу присутність, і протягом того часу, поки в суду є побоювання, що присутність підсудного може в тяжкій формі зашкодити процесу основного судового розгляду (Deiters, 2015);

4) у разі необхідності убезпечити інтереси правосуддя через урахування інтересів інших підсудних, свідків, а також інтересів підсудного під час допиту цих осіб (§ 247 КПК ФРН). Закон також дозволяє вилучати підсудного із залу судових засідань під час частин слухань з метою виявлення правди чи захисту свідків або підсудних. Підсудному можна наказати покинути залу суду під час експертизи, якщо на підставі

конкретних фактів можна побоюватися, що свідок чи співвідповідач не скажуть правди або не відмовляться давати показання в присутності підсудного (Diemer, 2013);

5) у разі звільнення судом підсудного за його клопотанням від явки на основний судовий розгляд (§ 233 КПК ФРН). Відповідно до § 233 КПК ФРН, підсудний за власним бажанням може подати заяву до суду про звільнення від зобов'язання з'явитися на основне судове слухання, якщо внаслідок судового розгляду окремо чи в сукупності очікується тільки призначення покарання у вигляді позбавлення волі строком до шести місяців, грошового штрафу розміром до ста вісімдесяти денних ставок, попередження із застереженням про покарання, заборона управління транспортним засобом, конфіскація того, що було набуто злочинним шляхом, вилучення, знищення або приведення в непридатність предметів і засобів учинення діяння.

Така заява може бути надзвичайно корисною, якщо підсудний вважає за краще утримуватися від явки особисто через значну відстань між місцем його проживання та судом з причин поганого здоров'я, професійних або приватних причин;

6) у випадку якщо основний судовий розгляд проводять стосовно декількох підсудних, але окремі судові засідання не стосуються певного підсудного (§ 231c КПК ФРН). Умовний різновид провадження *in absentia*;

7) у разі використання підсудним права брати участь в основному судовому розгляді (§ 232 КПК ФРН). Цей різновид провадження за відсутності підсудного *in absentia* ґрунтується на праві брати участь у судовому розгляді його справи у випадку, якщо він був належно викликаний і що за результатами судового розгляду окремо або в сукупності очікується тільки призначення покарання переважно у вигляді грошового стягнення.

Натомість КПК України вирізняє два види кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*): спеціальне досудове розслідування (ст. 297¹–297⁵) і спеціальне судове провадження (ст. 323) залежно від стадій кримінального провадження.

Відповідно до ст. 323 КПК України, судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 цього Кодексу, можуть здійснювати за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство ФРН, на відміну від КПК України, передбачає декілька видів судового розгляду *in absentia*.

Відповідно до положень КПК ФРН, у випадках, коли обвинувачений ухиляється від слідства чи суду перебуванням за кордоном, незалежно від того, вирішується чи не вирішується питання про його видачу іноземною державою, а також у справах, у яких місце перебування його невідоме, провадження *in absentia* закон не передбачає. Такі випадки в німецькому праві розглядають як тимчасові переборні процесуальні перешкоди, для подолання яких у КПК ФРН передбачено окреме провадження (кн. 2, розділ VIII, §§ 276–295 КПК ФРН) (Popeliushko, 2015, p. 39).

Зазначене окреме провадження розглядають як альтернативу *in absentia*, зокрема «спеціальному досудовому розслідуванню» та «спеціальному судовому провадженню» (глава 24-1 та ст. 323 КПК України) – «провадження стосовно відсутніх осіб» (кн. 2, розділ VIII, §§ 276–295 КПК ФРН). Його здійснюють окремо від основного судового провадження, воно має на меті забезпечити докази на випадок майбутньої явки відсутнього обвинуваченого (§ 285 КПК ФРН). Проте закон визначає й інше завдання, а саме спонукання обвинуваченого до явки в суд шляхом, з одного боку, тимчасової конфіскації його майна (§§ 290–293 КПК ФРН), а з іншого – шляхом застосування заохочувального заходу у вигляді гарантії недоторканності (§ 295 КПК ФРН) (Popeliushko, 2015, p. 140-141).

На підставі аналізу §§ 276, 285 КПК ФРН вбачається, що окреме провадження застосовують з метою збереження доказів, коли місце-знаходження обвинуваченого невідоме або обвинувачений за інших обставин не доступний для німецької влади.

В усіх випадках, за винятком тих, коли за поставлене у вину відсутній особі злочинне діяння передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до шести місяців або грошовий штраф розміром до ста вісімдесяти денних ставок, якщо проти відсутнього обвинуваченого є підозри, які виправдовували б винесення постанови про попереднє ув'язнення, постановою (ухвалою) суду може бути призначена тимчасова конфіскація його майна, що знаходиться у сфері дії КПК ФРН (§ 290 КПК) (Popeliushko, 2015, p. 141).

Метою тимчасової конфіскації майна «*Vermögensbeschlagnahme*» є примушення відсутнього обвинуваченого до явки в суд шляхом вилучення в нього майна та фінансових засобів і забезпечення в такий спосіб основного судового розгляду. Цей захід може бути застосовано незалежно від можливості видачі

обвинуваченого іноземною державою чи відмови обвинуваченого від повернення в Німеччину навіть у разі втрати майна. Однак його не може бути застосовано, якщо присутність обвинуваченого не можна забезпечити шляхом застосування цього заходу. Прикладом може бути відсутність через не залежні від обвинуваченого причини (хвороби, утримання проти його волі тощо). Мети цього заходу не може бути досягнуто також, якщо вартість майна настільки незначна, що його конфіскація не може спонукати обвинуваченого до явки (Golovnenkov, & Spitsa, 2012, p. 287).

На підставі аналізу §§ 291, 292 абз. 1 КПК ФРН вбачається, що постанову (ухвалу) про тимчасову конфіскацію майна обнародують у Федеральному віснику й на розсуд суду публікують в інший належний спосіб. З моменту першого обнародування у Федеральному віснику обвинувачений втрачає право розпоряджатися конфіскованим майном шляхом укладення угод (Popeliushko, 2015, p. 142).

Крім того, процесуальне законодавство передбачає участь осіб у головному слуханні, яких не обвинувачують, але на них може негативно позначитися наказ про конфіскацію кримінального суду, оскільки вони є власниками цього майна або мають інше право на нього. У цьому випадку суд зобов'язує таку особу брати участь у провадженні (Meyer-Goßner, & Schmitt, 2016).

У такому провадженні обвинуваченого може представляти захисник і навіть родичі. Якщо вже було пред'явлено звинувачення проти відсутнього обвинуваченого, сукупність майна обвинуваченого, що знаходиться в межах Німеччини, може бути вилучено судом з метою примусити його з'явитися, якщо підстави підозри виправдовують видачу ордеру на арешт (Börner, 2005, p. 547), (Roxin, & Schünemann, 2014, p. 508).

Постанову (ухвалу) про призначення тимчасової конфіскації майна доводять до відома того відомства, якому підвідомча установа нагляду за вилученим майном присутніх осіб (§ 292 абз. 2 КПК ФРН) (Popeliushko, 2015, p. 142).

Згідно з § 293 КПК ФРН, тимчасову конфіскацію скасовують, коли підстав для неї вже немає. Скасування обнародують у той самий спосіб, що й застосування. Для цього роблять розпорядження про видалення постанови (ухвали) з Федерального вісника, що виконують протягом місяця (Golovnenkov, & Spitsa, 2012, p. 288).

Крім спеціальної конфіскації майна в межах провадження стосовно відсутніх осіб, суд згідно з § 295 КПК ФРН має право видати відсутньому обвинуваченому письмову гарантію недоторканості, яка може бути пов'язана з виконанням певних умов. Така гарантія забезпечує звільнення від попереднього ув'язнення як запобіжного заходу,

однак лише стосовно того злочинного діяння, у зв'язку з яким вона була надана. Гарантія втрачає свою дію в разі винесення обвинувального вироку з призначенням покарання у виді позбавлення волі, або якщо обвинувачений вчиняє приготування до втечі, або якщо він не виконує умов, від яких залежало надання йому гарантії недоторканості (Gutsenko, Golovko, & Filimonov, 2002, p. 442).

Таким чином, завданням окремого провадження за КПК ФРН, яке розглядають як альтернативу *in absentia*, є спонукання обвинуваченого до явки в суд шляхом як тимчасової конфіскації його майна, так і шляхом застосування заохочувального заходу у вигляді гарантії недоторканості.

Альтернативні правові механізми в кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (обвинуваченого), крім спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження, не передбачено в КПК України, які і будь-які механізми спонукання підозрюваного (обвинуваченого) до явки до слідчого, прокурора чи суду під час спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження.

За кримінальним процесуальним законодавством ФРН заочне судово провадження дозволено за певних обставин.

Після пред'явлення публічного обвинувачення, яким є момент передачі прокуратурою обвинувального висновку до суду, суд *ex officio* зобов'язаний перевірити наявність процесуальних передумов процесу. У випадку встановлення тимчасової процесуальної перешкоди, якою є відсутність обвинуваченого із зазначених вище причин, суд вправі на підставі § 205 КПК ФРН прийняти рішення про тимчасове закриття (призупинення) судового розгляду (Popeliushko, 2015, p. 40).

У КПК ФРН, а саме § 276, надано визначення тимчасово відсутньої особи. Так, обвинуваченого вважають відсутнім, якщо місце його перебування невідоме або якщо він перебуває за кордоном і його доставлення в суд, якому розглядають його справу, здійснити неможливо.

На відміну від КПК ФРН, кримінальне процесуальне законодавство України не висвітлює поняття «переховування підозрюваного від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності», що створює проблеми в правозастосуванні інституту *in absentia*.

Водночас, згідно зі § 287 КПК ФРН, у разі якщо місце перебування обвинуваченого відоме, суддя суду, якому підсудна справа, відкриває «провадження стосовно відсутньої особи», надсилає відсутньому відповідне сповіщення про перебіг судочинства, проти якого обвинувачений не може висувати претензій. У разі якщо ж проти відсутнього порушено публічне обвинувачення, а

місце перебування його невідоме, суддя, відкривши відповідне провадження, здійснює так звану вимогу явки шляхом сповіщення в одному або кількох публічних засобах масової інформації (у газетах, на радіо, телебаченні або навіть шляхом спроби встановлення контакту з відсутнім іншими придатними для цього засобами з вимогою з'явитися в суд або повідомити місце свого перебування (§ 288 КПК ФРН) (Golovnenkov, & Spitsa, 2012, p. 286).

Коли ж відсутність підсудного виявляють лише після відкриття основного судового провадження, суд приймає рішення про його призупинення (§ 205 КПК ФРН), але з метою процесуального забезпечення доказів через уповноваженого суддю суду, що проводить судовий розгляд, або за його запитом через уповноваженого суддю іншого суду (одночасно з порушенням «провадження стосовно відсутньої особи») здійснює їх дослідження (§ 289 КПК ФРН, § 157 Закону про судову систему) (Popeliushko, 2015, p. 141).

Основний судовий розгляд можуть проводити без підсудного, якщо його було належно викликано і в повістці (але не на підставі виклику через публічне повідомлення) було зазначено, що судовий розгляд може проводитися за відсутності підсудного, а за результатами судового розгляду окремо або в сукупності буде тільки призначено покарання у вигляді грошового штрафу розміром до ста вісімдесяти денних ставок, попередження із застереженням про покарання, заборона керувати транспортним засобом, конфіскація того, що було набуто злочинним шляхом, вилучення, знищення або приведення в непридатність предметів і засобів учинення діяння. Призначення суворішого покарання чи заходу виправлення в такому провадженні неможливе, а позбавлення прав водія допускається, якщо про можливість цього було зазначено в повістці (абзаци 1, 2 § 232 КПК ФРН) (Popeliushko, 2015, p. 38).

Суд має бути впевнений, що особа свідомо нехтує обов'язком бути присутньою без поважних причин (Eisenberg, 2012, p. 65, 69).

Суд не може застосувати вищий штраф або міру покарання, ніж зазначені вище, зокрема, покарання у виді позбавлення волі (Meyer-Goßner, & Schmitt, 2016).

Наявність усіх цих умов не дозволяє особі не з'являтися, а лише уповноважує суд проводити основне слухання за відсутності відповідача (Gmel, 2013).

Навіть якщо зазначені вище умови заочного слухання виконано, суд може доручити притягнути підсудного до нього, передусім якщо вважає, що присутність підсудного необхідна для розкриття істини (Meyer-Goßner, & Schmitt, 2016).

У кримінальному процесуальному законодавстві України порядок судового розгляду за відсутності обвинуваченого називають спеціальним судовим провадженням (*in absentia*).

Відповідно до положень КПК України, судовий розгляд у кримінальному провадженні можуть здійснювати за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім неповнолітнього, лише щодо чітко визначених злочинів, які переважно належать до тяжких та особливо тяжких злочинів, що переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук (ч. 3 ст. 323 КПК України).

Для застосування процедури спеціального судового провадження прокурор подає суду клопотання, до якого додає матеріали про те, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження.

За результатами цього клопотання суд постановляє ухвалу про здійснення спеціального судового провадження стосовно такого обвинуваченого (ч. 3 ст. 323 КПК України) у разі його задоволення або ухвалу про відмову в задоволенні клопотання про здійснення спеціального судового провадження, оголошення обвинуваченого в розшук і зупинення кримінального провадження (ст. 335 КПК України).

Повістки про виклик обвинуваченого в разі здійснення спеціального судового провадження надсилають за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилають захиснику. Інформацію про такі документи й повістки про виклик обвинуваченого обов'язково публікують у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження обвинуваченого вважають належно ознайомленим з її змістом.

Таким чином, за кримінальним процесуальним законодавством ФРН проведення повного основного слухання за відсутності обвинувачених допустиме в інтересах захисту функціонування системи кримінального правосуддя, якщо їх було належно викликано, для цього місцеперебування підсудних має бути відоме суду, тим самим їх повинні попередити, що слухання може відбуватися за їх відсутності (Deiters, 2015) у справах, за результатами судового розгляду яких може бути призначено покарання у вигляді переважно грошового стягнення.

Натомість КПК України передбачає проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук у

провадженні лише щодо злочинів, які належать до тяжких та особливо тяжких.

Увагу привертає і питання участі захисника в кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого (підсудного) у КПК ФРН.

Так, згідно зі § 286 КПК ФРН, за відсутнього обвинуваченого (підсудного) може діяти захисник, а його родичів допускають як представників навіть без доручення.

В усіх випадках заочного судового розгляду в тому обсязі, у якому основний судовий розгляд можуть проводити за відсутності підсудного, він вправі доручити своє представництво в суді захиснику, видавши йому для цього письмове доручення, а якщо захисника в нього немає – дати на це згоду. Якщо ж захист здійснено за призначенням, згода на це підсудного не є необхідною (§§ 234, 234a КПК ФРН) (Popeliushko, 2015, p.140).

Якщо таке представництво можливе, тобто коли головне слухання можуть проводити за відсутності обвинуваченого, а захисник отримав від такої особи довіреність, перший має право виконувати всі процесуальні права підсудного, зокрема робити заяву про звинувачення від імені такої особи (Deiters, 2015).

Водночас присутність захисника на слуханні не є заміною присутності підсудного.

Безперечно, відсутній підсудний втрачає можливість сприяти з'ясуванню фактів на головному слуханні (Gmel, 2013).

Проте, згідно з §§ 240, 257, захисник може скористатися більшістю цих прав участі незалежно від того, чи присутній підсудний, зокрема, правом ставити свідкам й експертам запитання та коментувати докази.

Відповідно до ч. 2 ст. 297-3, ч. 3 ст. 323 КПК України, участь захисника під час спеціального досудового розслідування з моменту розгляду слідчим суддею клопотання та спеціального судового провадження є обов'язковою.

Закріплення в КПК України вимоги щодо обов'язкової участі захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюють спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження (in absentia), спрямоване на забезпечення права на захист підозрюваному, обвинуваченому. Проте неможливість спілкування захисника, призначеного відповідним органом (установою), уповноваженою законом на надання безоплатної правової допомоги, з підозрюваним чи обвинуваченим, які навіть не знайомі, виключає можливість узгодження між цими особами правової позиції та суттєво ускладнює реалізацію захисником своїх повноважень, зокрема, щодо встановлення відомостей про обставини, фактичні дані, які могли бути повідомлені йому виключно клієнтом (Trahniuk, 2018, p. 81). Це може призвести до порушення права на захист, а саме «права на ефективний захист», концепція якого

визначена практикою Європейського суду з прав людини.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство як ФРН, так й України передбачає право на захист підозрюваному, обвинуваченому в кримінальному провадженні in absentia, проте під час правозастосування постають проблеми в забезпеченні права на захист за КПК України в разі здійснення захисту захисником, який призначений відповідним органом (установою), уповноваженою законом на надання безоплатної правової допомоги.

Відповідно до § 235 КПК ФРН, якщо основне судове засідання було проведено за відсутності підсудного, він може протягом одного тижня після вручення йому вироку просити про його скасування та повернення судочинства на колишню стадію на тих самих умовах, які встановлено в разі неотримання термінів; якщо виклик підсудного на основний судовий розгляд не було доведено до його відома, він може претендувати на повернення судочинства на колишню стадію.

Згідно з КПК ФРН, у разі коли дозволено проведення основного слухання за (постійної чи тимчасової) відсутності підсудного, подальші судові засоби захисту такі самі, як і застосовані до судових рішень після звичайного основного слухання: перегляд (тобто оскарження лише з питань закону), а в деяких випадках – апеляційне оскарження (тобто звернення з питань факту та права) (Meyer-Goßner, & Schmitt, 2016).

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 392 КПК України, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції та не набрали законної сили, а саме вироки, ухвалені за результатами спеціального судового провадження.

Згідно з ч. 3 ст. 400 КПК України, якщо апеляційну скаргу подає обвинувачений, щодо якого суд ухвалив вирок за результатами спеціального судового провадження, суд поновлює строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин і надсилає апеляційну скаргу разом з матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції, дотримуючись відповідних правил.

Зміст цієї правової норми засвідчує, що строк на апеляційне оскарження має поновлювати суд, який ухвалював такий вирок, що суперечить засадам провадження в суді апеляційної інстанції, визначеним главою 31 КПК України.

Водночас КПК України, крім апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження з певними обмеженнями, не передбачає окремого процесуального механізму повторного розгляду в разі, якщо обвинувачений не був належно повідомлений про судовий розгляд.

Міжнародним документом, що визначає певні вимоги до кримінального провадження за відсутності підозрюваного (*in absentia*), є Резолюція (75) 11 Комітету міністрів Ради Європи «Про критерії, що регламентують розгляд, який здійснюється за відсутності обвинуваченого», прийнята 19 січня 1973 року. Згідно із цим документом, не дотримуватися вимоги щодо обов'язкової присутності обвинуваченого під час розгляду в суді його справи допустимо лише у виняткових випадках; має бути знайдено шляхи та засоби забезпечення прав обвинуваченого на розгляд і на присутність під час розгляду його справи; справу обвинуваченого не розглядають за його відсутності, якщо можливо перенести розгляд на територію іншої держави або звернутися із запитом про видачу; кожен, чия справу розглядали за його відсутності, повинен бути можливості оскаржити це судове рішення будь-якими доступними йому засобами, якщо він був присутній; особа, справу якої було розглянуто за її відсутності та якій не було вручено повістку в належній формі, повинна мати правовий засіб захисту, що дозволяє їй анулювати судові рішення ("Rezoliutsiia 75 (11)", 1973).

Певні кримінально-процесуальні критерії кримінального провадження *in absentia* також містяться в Рекомендації № R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 року ("Rekomendatsii No. R (87) 18", 1987).

Зокрема, у цьому документі акцентовано, що держави-члени повинні розглянути й дозволити судам першої інстанції заслуховувати справи та приймати щодо них рішення за відсутності обвинуваченого, принаймні щодо дрібних правопорушень, і враховувати покарання, яке може бути накладено, за умови, що обвинуваченого було належно проінформовано про дату слухань і про право на законне чи інше представництво ("Rekomendatsii No. R (87) 18", 1987).

Аналіз КПК ФРН засвідчує загальну відповідність кримінального процесуального законодавства цієї країни критеріям, визначеним міжнародними документами.

Натомість порядок спеціального досудового розслідування, спеціального судового провадження, визначений КПК України, не відповідає таким критеріям, зокрема стосовно: тяжкості злочинів, за якими можуть здійснювати *in absentia*; неможливості проведення, якщо відомо місцезнаходження підозрюваного чи обвинуваченого за межами України; тяжкості покарання, яке може бути призначено за результатами спеціального судового провадження; відсутності способу захисту, що дозволяє переглянути вирок.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці розробив певні критерії відповідності процедури *in absentia* Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод, зокрема у справах *Sejdovic v. Italy*, *Medenica v. Switzerland*, *Haralampiev v. Bulgaria* (Quattrocolo, & Ruggeri, 2019, p. 157).

Так, обвинувачені можуть із власної волі відмовитися від права особисто з'явитися на судовому процесі, прямо або мовчазно, за умови, що відмову встановлено однозначно і що обвинувачені можуть розумно передбачити наслідки своєї неявки.

Європейський суд з прав людини неодноразово аналізував кримінальне процесуальне законодавство Німеччини, яке стосується певних аспектів кримінального провадження за відсутності обвинуваченого.

З огляду на суворі вимоги щодо заочного кримінального провадження, німецьке законодавство, як видається, здебільшого відповідає стандартам Європейського суду з прав людини (Laue, 2010, p. 297), проте є певні проблемні аспекти.

Так, Європейський суд з прав людини у справі *Schatschaschwili v. Germany* встановив, що Німеччина порушила §1 ст. 6, а також § 3 (d) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з непроведенням допиту під час судового розгляду відсутніх ключових свідків обвинувачення, чиї показання мали вагомий вплив на визнання заявника винним, яких допитував слідчий суддя на стадії досудового розслідування за відсутності обвинуваченого та його захисника, оскільки ні обвинувачений, ні захисник не мали можливості ставити запитання свідкам, що зробило судовий розгляд несправедливим (Quattrocolo, & Ruggeri, 2019, p. 156).

Це посилює критику, висловлену Європейським судом з прав людини раніше в рішенні *Hümmer v. Germany*, у якому вже було встановлено порушення ст. 6 Конвенції, оскільки жоден захисник не був призначений для участі в досудовому допиті вирішального свідка обвинувачення суддею, і цей свідок тоді не давав показань на головному слуханні (Quattrocolo, & Ruggeri, 2019, p. 156).

Стосовно апеляційного розгляду за відсутності особи Європейський суд з прав людини у справі *Neziraj v. German* визнав порушення п. 1 ст. 6, п. 3 (с) ст. 6 Конвенції щодо відхилення апеляційної скарги підсудного у зв'язку з його неявкою до судового засідання апеляційної інстанції, оскільки, згідно з КПК ФРН, апеляційний суд був зобов'язаний відхилити апеляційну скаргу, подану підсудним, не приймаючи рішення по її суті, якщо останній не з'явився в апеляційному слуханні (Quattrocolo, & Ruggeri, 2019, p. 158).

Після рішення Європейського суду з прав людини 2012 року німецький законодавець змінив процедурні правила в апеляційному провадженні, що дозволяє заочно слухати

апеляційну скаргу, передусім якщо підсудного представляє захисник, а присутність підсудного не видається необхідною для розкриття істини.

Досі Європейський суд з прав людини не прийняв жодного рішення проти України, у яких надавав оцінку будь-яких аспектів спеціального досудового розслідування, спеціального судового провадження (*in absentia*).

Однак Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини у своїх доповідях щодо ситуації з правами людини в Україні неодноразово акцентувало увагу на тому, що положення кримінально-процесуального законодавства щодо спеціального досудового розслідування, спеціального судового провадження не забезпечують достатніх гарантій для захисту права на справедливий судовий розгляд і на належну правову процедуру, а тому чинний порядок проваджень *in absentia* не відповідає правовій практиці Європейського суду з прав людини ("Dopovidi Upravlinnia", 2016, 2017, 2018).

Отже, слушною є позиція В. О. Попелюшка, який вважає, що заочне провадження в кримінальному процесі Німеччини регламентовано з урахуванням як інтересів правосуддя, так й інтересів обвинуваченого. Провадження щодо відсутніх осіб, яке не стосується питання про винуватість чи невинуватість обвинуваченого, і тим самим унеможлиблюється порушення прав, якими він наділений в основному судовому розгляді, водночас є дієвим правовим механізмом забезпечення його явки до суду й тим самим вирішення кримінальної справи по суті з дотриманням усіх процесуальних гарантій (Popeliushko, 2015, p. 41).

Оскільки кримінальне процесуальне законодавство України знаходиться на стадії становлення і не цілком відповідає міжнародним стандартам, що пред'явлені до кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*), для забезпечення досягнення завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, і розвитку кримінального процесуального законодавства України *in absentia* певні правові норми КПК ФРН може бути запозичено.

Наукова новизна

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальному процесуальному законодавстві ФРН та України, вивченні кримінального процесу ФРН для з'ясування всіх його особливостей та визначення подальших шляхів розвитку кримінального процесуального законодавства України.

Висновки

1. Кримінальне процесуальне законодавство як ФРН, так й України передбачає певний порядок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*).

2. Кримінальний процесуальний кодекс ФРН фактично не передбачає можливості проведення досудового розслідування за відсутності особи, що суттєво відрізняє його від КПК України, який визначає порядок спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

3. Кримінальне процесуальне законодавство ФРН, на відміну від КПК України, передбачає так зване окреме провадження, спрямоване на спонукання обвинуваченого до явки в суд.

4. За кримінальним процесуальним законодавством ФРН, на відміну від України, проведення повного основного слухання за відсутності обвинуваченого (підсудного) можливе в певних випадках, за умови належного повідомлення у справах, за результатами судового розгляду яких може бути призначено покарання у вигляді переважно грошового стягнення.

5. Кримінальний процесуальний кодекс ФРН здебільшого відповідає стандартам Європейського суду з прав людини.

6. Кримінальне процесуальне законодавство України знаходиться на стадії становлення і не цілком відповідає міжнародним стандартам, які пред'являють до кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*), а тому для розвитку кримінального процесуального законодавства України *in absentia* певні правові норми КПК ФРН може бути запозичено.

REFERENCES

- Afanasiev, V.V. (2018). Problemy vidpovidnosti spetsialnoho kryminalnoho provadzhennia (*in absentia*) Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Problems of conformity of the special criminal proceedings (*in absentia*) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Yuryst Ukrainy, Lawyer of Ukraine*, 1, 35-42. doi: 10.31359/2222-5544-2018-36-1-35 [in Ukrainian].
- Börner, R. (2005). *Die Vermögensbeschlagnahme nach §§ 290 ff. StPO. NStZ*.
- Deiters, M. (2015). *Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung*. A.H. Albrecht (et al.). (Eds.). (Vol 4) (5th edn.). StPO.
- Diemer, H. (2013). *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung* (7th edn.). R. Hannisch (Ed.).
- Dopovidi Upravlinnia Verkhovnoho komisara Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z prav liudyny shchodo sytuatsii z pravamy liudyny v Ukraini 16 liutoho - 15 travnia 2016 r., 16 travnia - 15 serpnia 2016 r., 16 liutoho - 15 travnia 2017 r., 16 lystopada 2017 r. - 15 liutoho 2018 r. [Reports of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation in Ukraine February 16 - May 15, 2016, May 16 - August 15, 2016, February 16 - May 15, 2017, November 16, 2017 - February 15, 2018]. (n.d.). www.ohchr.org. Retrieved from

- http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf. Retrieved from http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine15thReport_ukr.pdf. Retrieved from <https://vkksu.gov.ua/userfiles/ReportUkraineUKR.pdf> [in Ukrainian].
- Eisenberg, U. (2012). *Sich-Entfernen bzw. Fernbleiben während der Hauptverhandlung*. NStZ.
- Gmel, D. (2013). *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung* (7th edn.). R. Hannisch (Ed.).
- Golovnenko, P., & Spitsa, N. (2012). *Ugolovno-protsessualnyy kodeks Federativnoy Respubliki Germaniia* [Code of Criminal Procedure of the Federal Republic of Germany]. Moscow: MGUA [in Russian].
- Gutsenko, K.F., Golovko, L.V., & Filimonov, B.A. (2002). *Ugolovnyy protsess zapadnykh gosudarstv* [Criminal process of Western states] (2nd ed., rev.). Moscow: Zertsalo-m [in Russian].
- Kozachenko, V.I. (2018). Zasada zakonnosti v kryminalnomu provadzhenni Ukrainy ta FRN, yii strukturni skladovi [The principle of legality in the criminal proceedings of Ukraine and Germany, its structural components]. *Pravova derzhava, Constitutional state*, 31, 101-108. doi: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.31.143474> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3069> [in Ukrainian].
- Lapkin, A.V. (2018). Prokuror u spetsialnomu dosudovomu rozsliduvanni (in absentia) [The prosecutor in a special pre-trial investigation (in absentia)]. *Pravovi horyzonty, Legal horizons*, 107-111. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p107> [in Ukrainian].
- Laue, C. (2010). *Die Hauptverhandlung ohne den Angeklagten*. JA.
- Meyer-Goßner, L., & Schmitt, B. (2016). *Strafprozessordnung* (59th edn.).
- Nazarov, V.V. (2019). Zasady kryminalnoho provadzhennia ta problemy yikh realizatsii pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Principles of criminal proceedings and problems of their implementation during the pre-trial investigation]. *Pravova derzhava, Constitutional state*, 34. doi: <http://dx.doi.org/10.18524/2411-2054.2019.34.169539> [in Ukrainian].
- Omelchuk, L.V. (2019). Problemni polozhennia instytutu spetsialnoho kryminalnoho provadzhennia v Ukraini [Problematic provisions of the Institute of Special Criminal Procedure in Ukraine]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*, 15, 182-191. doi: [10.33244/2521-1196.15.2019.182-191](https://doi.org/10.33244/2521-1196.15.2019.182-191) [in Ukrainian].
- Pikh, Yu. (2019). Materialna istyna yak meta ta zasada kryminalnoho provadzhennia Federativnoi Respubliki Nimechchyny [Material truth as the purpose and principle of criminal proceedings in the Federal Republic of Germany]. *Visnyk Lvivskoho universytetu, Bulletin of Lviv University*, 69, 161-172. doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2019.69.161> [in Ukrainian].
- Popeliushko, V.O. (2015). Alternatyvy zaochnomu provadzhenniu (in absentia): na dosvidi Nimechchyny [Alternatives to absentee proceedings: in the experience of Germany]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy, Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 12, 2(33), 138-144 [in Ukrainian].
- Popeliushko, V.O. (2015). Provadzhennia in absentia u kryminalnomu protsesi Nimechchyny [Proceedings in absentia in the criminal process of Germany]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 7, 34-42 [in Ukrainian].
- Quattrocchio, S., & Ruggeri, S. (2019). Personal Participation in Criminal Proceedings. *Legal Studies in International, European and Comparative Criminal Law*, 2. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-01186-4_6.
- Rekomendatsii No. R (87) 18 Komitetu ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam "Stosovno sproshchennia kryminalnoho pravosudiva": mizhnar. dok. vid 17 veres. 1987 r. [Recommendations № R (87) 18 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on the simplification of criminal justice]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339 [in Ukrainian].
- Rezoliutsiia 75 (11) Komiteta Ministrov Soveta Yevropy "O kriteriakh, reglamentiruiushchikh razbiratelstvo, provodimoe v otsutstvie obviniaemogo": ot 19 yanv. 1973 g. [Resolution 75 (11) of the Committee of Ministers of the Council of Europe "On the criteria governing proceedings in the absence of the accused" from January 19, 1973.]. (n.d.). *echr-base.ru*. Retrieved from http://echr-base.ru/res75_11.jsp [in Russian].
- Roxin, C., & Schünemann, B. (2014). *Strafverfahrensrecht* (28th edn.).
- Savchenko, V.A., Solovii, Ya.I., Felyk, V.I., & Yurchyshyn, V.D. (2017). *Osnovy kryminalnoho protsesu Federativnoi Respubliki Nimechchyna* [Fundamentals of the criminal process of the Federal Republic of Germany]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Shyshman, D.M. (2019). Obiznaniist pidozriuvanooho pro rozpochate kryminalne provadzhennia yak oboviazkova umova dlia zdiisnennia spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia (in absentia) [The suspect's awareness of the criminal proceedings initiated as a prerequisite for a special pre-trial investigation (in absentia)]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo y pravo, Entrepreneurship, economy and law*, 10, 179-183. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.30> [in Ukrainian].
- Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. (n.d.). *www.gesetze-im-internet.de*. Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>.
- Trahniuk, R.R. (2018). Doderzhannia harantii spravedlyvoho sudochynstva pid chas zdiisnennia spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia ta spetsialnoho sudovoho provadzhennia (in absentia) [Compliance with the guarantees of a fair trial during the special pre-trial investigation and special trial (in absentia)]. *Yuryst Ukrainy, Lawyer of Ukraine*, 2(37). doi: [10.31359/2222-5544-2018-37-2-76](https://doi.org/10.31359/2222-5544-2018-37-2-76) [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo nevidvorotnosti pokarannia za okremi zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky, hromadskoi bezpeky ta koruptsiini zlochyny": vid 7 zhovt. 2014 r. No. 1689-VII [Law of Ukraine "About modification of the Criminal and Criminal procedural codes of Ukraine concerning inevitability of punishment for separate crimes against bases of national safety, public safety and corruption crimes" from October 7, 2014, No. 1689-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Афанасьев В. В. Проблемы відповідності спеціального кримінального провадження (in absentia) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юрист України*. 2018. № 1. С. 35–42. doi: 10.31359/2222-5544-2018-36-1-35.
- Börner R. Die Vermögensbeschlagnahme nach §§ 290 ff. StPO. NStZ. 2005.
- Deiters M. Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung / In: A. H. Albrecht et al. (Eds.). Vol. 4. 5th edn. §§ 198–246. StPO, 2015. 896 p.
- Diemer H. Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung, 7th edn. / R. Hannisch (Ed.). 2013.
- Доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016 р., 16 травня – 15 серпня 2016 р., 16 лютого – 15 травня 2017 р., 16 листопада 2017 року – 15 лютого 2018 р. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine15thReport_ukr.pdf. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport18th_UKR.pdf. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/ReportUkraineUKR.pdf>.
- Eisenberg U. Sich-Entfernen bzw. Fernbleiben während der Hauptverhandlung. NStZ, 2012.
- Gmel D. Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung, 7th edn / In: R. Hannisch (Ed.). 2013. 3180 p.
- Головнєнков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия : науч.-практ. коммент. и перевод текста закона. М. : МГЮА, 2012.
- Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств : учеб. пособие. 2-е изд., доп. и испр. М. : Зерцало-М, 2002. 528 с.
- Козаченко В. І. Засада законності в кримінальному провадженні України та ФРН, її структурні складові. *Правова держава*. 2018. № 31. С. 101–108. doi: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.31.143474>.
- Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3069>.
- Лапкін А. В. Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні (in absentia). *Правові горизонти*. 2018. С. 107–111. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p107>.
- Laue C. Die Hauptverhandlung ohne den Angeklagten. JA, 2010.
- Meyer-Goßner L., Schmitt B. Strafprozessordnung, 59th edn. 2016.
- Назаров В. В. Засади кримінального провадження та проблеми їх реалізації під час досудового розслідування. *Правова держава*. 2019. № 34. doi: <http://dx.doi.org/10.18524/2411-2054.2019.34.169539>.
- Омельчук Л. В. Проблемні положення інституту спеціального кримінального провадження в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 15. С. 182–191. doi: 10.33244/2521-1196.15.2019.182-191.
- Піх Ю. Матеріальна істина як мета та засада кримінального провадження Федеративної Республіки Німеччини. *Вісник Львівського університету*. 2019. Вип. 69. С. 161–172. (Серія «Юридична»). doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2019.69.161>.
- Попелюшко В. О. Альтернативи заочному провадженню (in absentia): на досвіді Німеччини. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2 (33). С. 138–144.
- Попелюшко В. О. Провадження in absentia у кримінальному процесі Німеччини. *Право України*. 2015. № 7. С. 34–42.
- Quattrocchio S., Ruggeri S. Personal Participation in Criminal Proceedings. *Legal Studies in International, European and Comparative Criminal Law*. 2019. Vol. 2. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-01186-4_6.
- Рекомендації № R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» : міжнар. док. від 17 верес. 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339.
- О критериях, регламентирующих разбирательство, проводимое в отсутствие обвиняемого : Резолюция 75 (11) Комитета Министров Совета Европы от 19 янв. 1973 г. URL: http://echr-base.ru/res75_11.jsp.
- Roxin C., Schünemann B. Strafverfahrensrecht, 28th edn. 2014.
- Савченко В. А., Соловій Я. І., Фелик В. І., Юрчишин В. Д. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 372 с.
- Шишман Д. М. Обізнаність підозрюваного про розпочате кримінальне провадження як обов'язкова умова для здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Підприємництво, господарство и право*. 2019. № 10. С. 179–183. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.30>.
- Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>.
- Трагнюк Р. Р. Додержання гарантій справедливого судочинства під час здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (in absentia). *Юрист України*. 2018. № 2 (37). doi: 10.31359/2222-5544-2018-37-2-76.
- Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7 жовт. 2014 р. № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2020

Kalinnikov O. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4337-833X>

Comparative Analysis of Trial in Absentia in Legislation of the FRG and Ukraine

The **purpose** of the article is to compare the criminal procedure legislation of the Federal Republic of Germany and Ukraine on criminal proceedings in the absence of a suspect or accused both at the stage of pre-trial investigation and trial, with the study of compliance of these laws with international documents. and the case law of the European Court of Human Rights. **Methodology.** In view of the set aim, specificity of the object and subject of the research, the methodological tool has been chosen. During the research, a system of methods of scientific cognition has been applied: the formal logic (abstraction, analogy, deduction, induction, synthesis) – to study the content of the matter under consideration; the theoretical approach – in the process of study of scientific, educational and methodological literature. The **scientific novelty** consists in a comprehensive study of the trial against a suspect or an accused in absentia in the criminal procedure legislation of the Federal Republic of Germany and Ukraine, focusing on the criminal process of the Federal Republic of Germany in order to clarify all its peculiarities for determining further ways of development of criminal procedure legislation of Ukraine. Based on the results of the conducted study, the following **conclusions** have been drawn: 1) The criminal procedure legislation of both the FRG and Ukraine establishes a certain procedure for carrying out trial against a suspect or an accused in absentia; 2) The CPC of the FRG does not actually envisages the possibility of conducting a pre-trial investigation against a person in absentia, and this feature significantly distinguishes it from the CPC of Ukraine which establishes the procedure for conducting a special pre-trial investigation in absentia; 3) The criminal procedure legislation of the FRG, in contrast to the CPC of Ukraine, stipulates the so-called separate proceeding, which is targeted at inducing an accused to appear before a court; 4) According to the criminal procedure legislation of the FRG, in contrast to the corresponding legislation of Ukraine, holding full substantive hearing against an accused (defendant) in absentia is possible in certain cases, subject to proper notification in the cases, the outcome of which may result in imposition of a monetary penalty; 5) The CPC of the FRG mostly meets the standards of the European Court of Human Rights; 6) The criminal procedure legislation of Ukraine is at the stage of formation and does not fully meet international standards for holding trials against a suspect or an accused in absentia, and therefore the certain legal regulations of the CPC of the FRG may be borrowed for development of the criminal procedure legislation of Ukraine as regards trials in absentia.

Keywords: special pre-trial investigation; special court proceeding, in absentia; suspect; accused; confiscation; CPC of the FRG.

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 343.97(477)

Кваша О. О. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9832-6070>

Правовий аналіз кримінологічної політики України

Рец. на кн.: Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.

Глобалізований світ на початку ХХІ ст. зазнав кардинальних соціальних трансформацій, а системна фінансово-економічна криза та поширення коронавірусної хвороби COVID-19 стали черговими викликами не лише для України, а й для світової спільноти загалом. З-поміж загроз безпеці більшості країн значних масштабів набули обіг зброї масового ураження, міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність і нелегальна міграція. З'явилася небезпечна тенденція до «перегляду» національних кордонів у супереч нормам міжнародного права, що призводить до сплеску виявів сепаратизму й екстремізму як наслідку етнічних, конфесійних і громадянських конфліктів.

Криміногенна ситуація в Україні протягом останніх п'яти років залишається стабільно напруженою. До її ускладнення, серед іншого, призводять військові дії на Сході країни, відсутність контролю за частиною території та державного кордону, активізація процесів внутрішнього переміщення населення, економічна нестабільність і використання неефективних методів фінансово-господарської діяльності, непослідовність реформ правоохоронної та судової систем, освіти й охорони здоров'я, зростання рівня безробіття та значне соціальне розшарування населення, недосконалість державного управління у сфері охорони природного середовища та регулювання використання природних ресурсів тощо. Показники рівня злочинності нині засвідчують, що вона набуває принципово нової якості, трансформуючись у транснаціональні, організовані, корупційні злочинні організації.

Задекларовані в Стратегії національної безпеки (Указ Президента України № 287/2015), Законі України «Про національну безпеку України», а також прийнятих раніше загальнодержавних комплексних цільових програмах (1993-го, 1996-го, 2000-го та 2006 років), концепціях (2010-го та 2011 років) правові та інституційні зміни здебільшого залишаються нереалізованими. Попри якісне оновлення

системи кримінальної юстиції, модернізацію правоохоронних інституцій, судочинства і суттєве зміцнення потенціалу органів системи МВС України, на діяльності суб'єктів запобігання злочинам негативно позначається недооцінка кримінологічного потенціалу в частині моніторингу та прогнозування криміногенної ситуації як загалом у країні, так і в межах окремих регіонів, невідповідність державної політики боротьби зі злочинністю – кримінологічної політики – загрозам кримінального характеру, так і низька ефективність урядових програм за цим напрямом, що потребує активного курсу на запобігання злочинам. Водночас у державі донині не сформовано належну систему запобігання злочинам, недосконаліми є її законодавчі засади, а засоби, які застосовують, нерідко є неефективними. Зазначене підтверджує потребу у створенні надійного науково-практичного підґрунтя задля вдосконалення форм, методів і заходів запобіжної діяльності.

Таким чином, на сьогодні одним з пріоритетів у сфері забезпечення безпеки країни має бути державна кримінологічна політика як скоординована діяльність усіх гілок влади та інституцій громадянського суспільства, спрямована на виявлення й усунення причин та умов злочинів, прогнозування можливих змін у криміногенній ситуації, коригування стратегічних напрямів управління системою кримінальної юстиції. Водночас невизначеність цілей, задач, принципів і засобів (зокрема правових, інформаційних, превентивних, репресивних, прогностичних) державного впливу на злочинність виявляє наявні прогалини та спричиняє нові проблеми доктринального, правового й організаційного характеру, які на практиці потребують нагального розв'язання.

Наукова праця В. В. Василевича відповідає сучасним тенденціям, за яких юридична наука дедалі активніше звертається до проблем ефективності державної політики боротьби зі злочинністю – кримінологічної (антикриміногенної) політики. Це пов'язано з високим рівнем загроз, що постали перед національною безпекою

внаслідок генезису злочинності, вияви якої стають дедалі небезпечнішими, а також низькою ефективністю урядових програм, спрямованих на боротьбу з цим протиправним явищем. В умовах нестабільної соціально-політичної ситуації в країні та поглиблення економічної кризи дослідження окреслених проблем є, безперечно, актуальним. У монографії на підставі аналізу законодавства й нормативних актів, наукових та історіографічних джерел, узагальнення практики органів кримінальної юстиції та зарубіжного досвіду висвітлено правові й організаційні засади та напрями вдосконалення правоохоронної діяльності щодо запобігання злочинам. З огляду на специфіку предмета дослідження, у праці обґрунтовано та підтверджено процесуальною практикою авторську позицію щодо змісту низки категорій кримінологічної діяльності.

Монографія В. В. Василенка є одним з перших в Україні комплексних наукових досліджень, у якому з позиції системного підходу визначено поняття кримінологічної політики як заснованої на ідеї гуманізму та принципів верховенства права стратегічної складової внутрішньої й зовнішньої антикримінальної політики держави, владна дефініція якої полягає у формуванні доктринальних засад у сфері боротьби зі злочинністю та її практичної реалізації в системі органів й установ кримінальної юстиції відповідно до положень кримінально-правової, кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої політики й законодавства України.

Оптимальна структура та зміст монографії дали змогу повною мірою розкрити обрану для дослідження проблему. У праці здійснено аналіз кореляції теоретичних питань і практичних завдань, рівень яких здебільшого залежить від з'ясування поняття та змісту, взаємозв'язку та взаємозалежності кримінальної та кримінологічної політики держави, процедури формування на підставі наукових положень, які є ключовими для ґносеологічного процесу пізнання та практичної реалізації останньої. Автор всебічно досліджує стан наукової розробки, понятійного апарату та методології формування складових елементів кримінологічної політики, дискусійні питання її теоретичного обґрунтування та практичної реалізації в Україні й за кордоном. На підставі результатів аналізу вітчизняних і міжнародних наукових та нормативних джерел, досвіду роботи автора в правоохоронних органах визначено елементи (рівні), методи та принципи кримінологічної політики. У монографії розкрито передумови й основні етапи становлення та розвитку останньої, з'ясовано її співвідношення з іншими видами антикримінальної політики держави, а також досліджено особливості її

формування, напрями вдосконалення і шляхи реалізації в кримінальному, кримінальному процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві України; сформульовано пропозиції щодо подальшого розвитку кримінологічної теорії та практики. Наголошено, що функція з охорони прав і свобод людини та громадянина як одна з основних функцій правової держави, а також зниження рівня злочинності передусім залежать від скоординованої діяльності системи суб'єктів формування та реалізації кримінологічної політики, ефективного правового, організаційного й інформаційного її забезпечення. Увагу акцентовано на особливостях формування та реалізації кримінологічної політики відповідно до кримінологічної ситуації в країні.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики, матеріали кримінальних проваджень і зведені дані опитувань працівників Національної поліції України та прокуратури. Викладений матеріал автор підтверджує ґрунтовним системним аналізом законодавчих та інших нормативних актів, спеціальною науковою літературою. Висновки монографії ґрунтуються на українському та зарубіжному кримінальному законодавстві, кримінально-правовій і кримінологічній доктрині, судовій практиці. Отримати вагомі результати вдалося завдяки застосуванню комплексного підходу до вивчення проблематики із систематизацією відповідних наукових знань та окресленням перспектив подальших наукових розвідок.

Комплексний характер проведеного дослідження, значущість результатів цієї роботи для вдосконалення політико-правових, соціально-економічних, законодавчих й урядових рішень, спрямованих на виявлення та усунення причин й умов учинення злочинів, оптимізацію боротьби зі злочинністю, дають змогу зарахувати монографію до цікавих наукових робіт з обраної проблематики, визнати її своєчасною та актуальною. Науковий доробок вирізняється ґрунтовністю правового аналізу, виваженістю й коректністю наукової полеміки, вдалим доббором матеріалу. Одержані автором науково обґрунтовані результати сприяють розв'язанню важливої для юридичної науки та правоохоронної діяльності проблеми. У праці визначено, доповнено й уточнено низку положень теоретичного, правового та методичного характеру. Праця може бути корисною для науковців, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, практичних працівників правоохоронних органів, фахівців органів державної влади, суддів та всіх, хто зацікавлений у пошуку ефективних заходів захисту людини, суспільства й держави від кримінальних правопорушень.

Рецензія надійшла до редколегії 29.06.2020

Kvasha O. – Doctor of Law, Professor, Leading Research Fellow of the Department of Criminal Law, Criminology and Judiciary of the Institute of State and Law V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9832-6070>

Legal Analysis of Criminological Policy of Ukraine

*Review of the book: Vasylevych V. Criminological policy of Ukraine : monograph.
Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2020. 435 p.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до структури й технічного оформлення статей

У Національній академії внутрішніх справ триває прийом наукових статей для опублікування у фахових виданнях:

- **«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»** (з юридичних наук);
- **«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ»** (з юридичних наук);
- **«Філософські та методологічні проблеми права»** (з юридичних наук);
- **«Юридична психологія»** (з юридичних і психологічних наук).

Редколегія приймає до опублікування статті, які мають такі **структурні елементи**:

1. **Індекс УДК** – у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку (Times New Roman, кегль 12, накреслення напівжирне, вирівнювання по лівому краю).

2. **Відомості про автора (авторів)**: прізвище, ім'я та по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, ORCID, посада, місце роботи (навчання) із зазначенням міста. Максимальна кількість співавторів – три особи. Зазначені відомості подають трьома мовами: українською, російською, англійською (додаток 1). Ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55. Також обов'язково мають бути зазначені контакти (телефон, електронна пошта) (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

3. **Заголовок (назва) статті**, поданий трьома мовами: українською, російською, англійською. Назва не має перевищувати 90 знаків з пробілами (Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5, накреслення напівжирне, вирівнювання по центру).

4. Розширена **анотація** (у формі реферату), подана трьома мовами: українською, російською та англійською. Обсяг анотації – не менше ніж 1800 знаків з пробілами, одним абзацом (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5). Вона має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи:

- **мета** (виокремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики);
- **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис);
- **наукова новизна** (основні результати дослідження);
- **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок).

Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Відповідальність за англomовний переклад покладається особисто на автора.

5. **Ключові слова** (6–10 окремих слів та/або у складі словосполучень, що складаються щонайбільше з двох слів) через крапку з комою. Їх подають українською, російською та англійською мовами (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

6. **Текст статті** повинен бути структурованим та мати такі елементи:

- **вступ**: актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обґрунтування новизни дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі аналізу використаної літератури з обов'язковим розглядом останніх публікацій, у яких започатковано або продовжено розв'язання проблеми, з виокремленням не вирішених раніше її частин;

- **мета і завдання дослідження**;

- **виклад основного матеріалу**: інтерпретація наявних позицій дослідників щодо висвітлення порушеної проблематики та обґрунтування нових отриманих наукових результатів;

- **наукова новизна**: теоретичні дані, обґрунтовані нові підходи в осмисленні матеріалу та нове розв'язання проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями;

- **висновки**: стисло викладені результати дослідження та перспективи подальших розвідок.

Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по центру.

Обсяг основного тексту статті має становити **від 12 до 25 сторінок** (формат A4, кегль 14, інтервал 1,5), або 21 600–45 000 знаків з пробілами, у роздрукованому й електронному варіантах (формат .rtf) українською, російською чи англійською мовами. До статті англійською мовою обов'язково додають її україномовний переклад.

Посилання в тексті мають відповідати стилю APA (додаток 2).

7. **References** – транслітерований список літератури (латинськими літерами) **за алфавітом**, оформлений відповідно до **APA-стилю** (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

8. **Список використаних джерел** (бібліографічний опис джерел, використаних під час підготовки статті, мовою оригіналу), оформлений згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

Порядок розміщення описів подається за порядком, представленим у References (без нумерації). Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, яке має вплив на розвиток певної галузі науки.

References та список використаних джерел мають відповідати **таким вимогам**:

- кількість: 15–30 (для оригінальних статей), 30–50 (для оглядових статей) джерел, оформлених згідно із зазначеними стандартами (додаток 3). Більшість мають відображати сучасний стан наукових досліджень і **бути опублікованими не пізніше, ніж протягом останніх п'яти років**;

- наявність **не менше ніж трьох джерел латиницею** (статей з іноземних журналів із високим індексом впливовості, опублікованих протягом останніх двох-трьох років, і базових монографій);
- **80 % джерел повинні мати DOI**, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – **10 %**), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела (додаток 3);
- під час написання наукових праць рекомендуємо звертати увагу на публікації своїх колег у визнаних міжнародних виданнях, розміщених у науковому репозиторії HABC, який постійно оновлюється достатньою кількістю електронних першоджерел. Це значно спростить ваш пошук;
- самопосилань має бути не більше ніж 10 %.

Для опублікування статті подають:

- роздрукований варіант статті з підписом автора, що означає повну його відповідальність за якість і наукову значущість поданого матеріалу;
- електронну версію тексту статті на USB-носії або електронною поштою: **rvc@naiau.kiev.ua**;
- витяг із протоколу засідання кафедри (наукової лабораторії) про рекомендацію зазначеної статті до відкритого друку.

Увага! Автори несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритій публікації. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. **Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.**

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1 (відділ підготовки навчально-наукових видань HABC).

Телефон для довідок: (044)-520-08-47.

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

З питань розміщення статей у фахових виданнях Національної академії внутрішніх справ звертатися:

«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (виходить друком чотири рази на рік) – тел. (044) 520-08-47, e-mail: rvc@naiau.kiev.ua;

«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-47, e-mail: rvc@naiau.kiev.ua;

«Філософські та методологічні проблеми права» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 249-09-69, e-mail: oleg55newmail@gmail.com;

«Юридична психологія» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-89, e-mail: lpsychology.j@gmail.com.

Додаток 1

**Відповідники основних посад,
наукових ступенів і вчених звань**

Термін українською	Рекомендовані варіанти перекладу
доктор юридичних наук	Doctor of Law
кандидат юридичних наук	Ph.D in Law
доктор філософії (з права)	Doctor of Philosophy (in Law)
професор	Professor
доцент	Associate Professor
старший викладач	Senior Lecturer
викладач	Lecturer
провідний/старший/молодший науковий співробітник	Leading/Senior/Junior Research Fellow
докторант	Doctoral Student
аспірант, ад'юнкт	Postgraduate Student
здобувач	Researcher

Приклад оформлення посилань у тексті статті (відповідно до стилю APA)

Посилання в тексті мають виглядати таким чином: (Gundy, 2016) або (Malivskiy & Neill, 2016; Schukking, 2018), або за наявності цитати (Slobodian & Yakovyna, 2016, p. 58).

Приклад посилань у тексті статті українською мовою:

На переконання голландського судді Європейського суду з прав людини Ж. Шуккінга (Schukking, 2018) важливо, щоб "Сторони продемонстрували дотримання прав людини і одночасно економічним шляхом забезпечення дотримання мінімальних гарантій статті 6 Конвенції" (p. 155).

Приклад посилань у тексті статті англійською мовою:

Accordinging to the French philosopher Jean-Luc Marion (1999, p. 352) "Descartes remains one of our closest contemporaries".

Приклад блокової цитати:

Адаптація наявних та успішно апробованих рекомендацій криміналістичної техніки, тактики і методики до умов цивільного та інших видів судочинства є найбільш доцільним і одночасно економічним шляхом впровадження зазначених рекомендацій в інші види судочинства з урахуванням правових умов їх реалізації (Isaenko, 2018, p. 38).

Поради щодо оформлення References та списку використаних джерел

У **References**, який складається з описів оригінальних англійських та/або транслітерованих латиницею джерел, та **списку використаних джерел** (кирилицею) порядок і кількість джерел мають збігатися та залишатися незмінними.

Оформити бібліографічний опис відповідно до **стилю APA** можна на сайті онлайн-автоматичного формування посилань: Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>); <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual> або іншому.

Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено в постанові Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Онлайн-транслітератор – <http://ukrlit.org/transliteratsiia>.

Для російської мови транслітерувати потрібно згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 03.02.2010 № 26. Онлайн-транслітератор – <http://ru.translit.net/?account=zagranpasport>. Якщо вітчизняний журнал видається в перекладі на англійську мову, використовуйте англійські варіанти назви журналу та статті.

DOI видань можна знайти на сайті <http://www.crossref.org>

Підготовлені відповідно до загальноприйнятих вимог References та список використаних джерел матимуть такий вигляд:

References

- Gundy A.V., & Baumann-Grau, A. (2016). *Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking, J. (2018). Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2), 152-158. doi: [10.1177/0924051918767967](https://doi.org/10.1177/0924051918767967).
- Walklate, S., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K., & Maher, J. (2019). Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*, 23(1), 60-77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Akimov, M.O. (2018). Kryminalno-pravova okhorona svobody osoby: problemy ta shliakhy vyrishennia [Criminal defense of individual freedom: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny, Scientific herald of Sivershchyna*, 1(3), 141-151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141> [in Ukrainian].
- Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання akvakultury v Ukraini [State regulation of aquaculture in Ukraine monohrafiya]*. Kyiv: Kondor. doi: [10.25313/2520-2057-2013-5-465](https://doi.org/10.25313/2520-2057-2013-5-465) [in Ukrainian].
- Isaenko, V.N. (2018). *Ispolzovanie vozmozhnostei kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v prokurorskoj deiatelnosti [Using forensic and forensic capabilities in prosecution activities]*. Moscow: Prospekt. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152> [in Russian].

- Kozeratska, O.A. (2018). Analiz statystychnoi dostovirnosti obhruntuvannia kryteriiv "obmezhenoi osudnosti" u osib, yaki skoily seksualni zlochyny [Analysis of the statistical validity of the justification of the criteria of "limited sanity" for persons who committed sexual offenses]. *International Academy Journal*, 2, 10-14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982 [in Ukrainian].
- Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Chernykh, H. (2015). Zlochynnist ta parametry nasyllia v ukrainskomu suspilstvi [Criminality and the parameters of violence in Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6, 32-35. doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Gundy A. V., Baumann-Grau A. Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate. London: Routledge, 2016. 156 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315546605>.
- Schukking J. Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2018. Vol. 36 (2). P. 152–158. doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate S., McCulloch J., Fitz-Gibbon K., Maher J. Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*. 2019. № 23 (1). P. 60–77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Акімов М. О. Кримінально-правова охорона свободи особи: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Сіверщини*. 2018. № 1 (3). С. 141–151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141>.
- Вдовенко Н. М. Державне регулювання аквакультури в Україні: монографія. Київ: Кондор, 2013. 464 с. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465.
- Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности. М.: Проспект, 2018. 192 с. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152>.
- Козерацька О. А. Аналіз статистичної достовірності обґрунтування критеріїв «обмеженої осудності» у осіб, які скоїли сексуальні злочини. *International Academy Journal. Web of Scholar*. 2018. № 2. С. 10–14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Черних Г. Злочинність та параметри насилля в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 6. С. 32–35. doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8>.

**Оформлення, комп'ютерний
набір і верстка**
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 12.11.2020
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 8,25
Ум. друк. арк. 7,67
Вид. № 34/II
Наклад 50 прим.

**Figuration, computer typing
and making up**
Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: dated from
November 12th, 2020
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 8,25
Simulated publisher's pages 7,67
Edition No. 34/II
Circulation 50